Karl Marx

Ücret, Fiyat ve Kâr

Ücretli Emek ve Sermaye

SOL
YAYINLARI

ÜCRET, FİYAT VE KÂR
ÜCRETLİ EMEK VE SERMAYE

KARL MARX

ÇEVİREN
SEVİM BELLİ

Karl Marx'ın Travail Salarie et Capital; Salarié Prix et Profit (Editions Sociales, Paris, 1969) adlı eserini, Fransızcasından, Sevim Belli dilimize çevirmiş, ve kitap, Ücret, fiyat ve Kâr; Ücretli Emek ve Sermaye adı ile, Sol Yayınları tarafından, Ocak 1975 tarihinde, Ankara'da, Baylan Matbaası'nda dizdirilip bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

7 Sunuş

ÜCRETLİ EMEK VE SERMAYE
13

15 Giriş. Friedrich Engels
27 I
34 II
62 Ekler
62 Ücret
63 Katmalar
63 a) Atkinson
64 b) Carlyle
64 c) Mac Culloch
64 d) John Wade
67 e) Babbage
67 f) Andrew Ure
67 g) Rossi
67 h) Cherbuliez
68 i) Bray
68 1. Üretici Güçlerin Ücret Üzerindeki Etkisi Nedir?
70 2. İşçilerle İşverenler Arasındaki Rekabet
71 2. İşçilerle İşverenler Arasında Rekabet
71 4 Ücretin Dalgalanmaları
72 5. Asgari Ücret
74 6 Duruma Çare Bulmak İçin Öneriler
87 7. İşçi Dernekleri
88 8 Ücretliliğin Olumlu Yanı
90 Kapitalist Ücretli Emeğin Kaldırılması

ÜCRET, FİYAT VE KÂR
93

95 [Giriş]
96 [I. Üretim ve Ücret]
99 [II. Üretim, Ücret, Kâr]
110 [III. Ücret ve Para Dolaşımı]
115 [IV. Arz ve Talep]
118 [V. Ücret ve Fiyat]
121 [VI. Değer ve Emek]
132 VII İşgücü
135 VIII. Artı-Değerin Üretimi
138 IX. Emeğin Değeri
140 X. Bir Meta, Değerine Satıldığı Zaman, Kâr Gerçekleşmiş Olur
141 XI. Artı-Değerin Ayrıştığı Çeşitli Bölümler
145 XII. Kârlar, Ücretler ve Fiyatlar Arasındaki Genel İlişki
147 XIII. Bir Ücret Artışı Sağlamak ya da Ücret Düşmesine Karşı Koymak İçin Bellibaşlı Girişimler
163 Ekler
163 Âdil Bir İşgünü Karşılığında Âdil Bir Ücret, Friedrich Engels
166 Ücret Yasası. Friedrich Engels
176 Uluslararası Mücadele Birliğinin [Enternasyonalin] Kararları
173 Marx ve Engels'in Mektuplarından Parçalar
175 Karl Marx ile Bir Alman Sendika Görevlisi Arasında Görüşme

179 Konu Dizini

KARL MARX

Bilimsel sosyalizmin, sınıf mücadelesi teori ve pratiğinin kurucusu Karl Marx, 5 Mayıs 1818'de, Almanya'nın Trier şehrinde doğdu. Orta öğrenimini Trier'de, yüksek öğrenimini Bonn ve Berlin Üniversitelerinde tamamladı. Berlin üniversitesinde felsefe doktoru oldu. 1841 yılında, Almanya'da hüküm süren siyasi irtica yüzünden Marx, özlediği akademik kariyere kavuşamadı. Bir süre gazetecilik yaptı. Ama gazete sahiplerinin ve sansürün ortak baskısı sonucu, bu işten ayrılmak zorunda kaldı. Fransa'ya göçtü. Fransa'dan ve daha sonra Belçika'dan çıkarılınca, 1848'de, İngiltere'ye gitti. Londra'da yerleşti ve hayatının sonuna kadar orada kaldı. 18 Mart 1883'te öldü.

Tarih sırasına göre Marx'ın en önemli yapıtları şunlardır: **1844 El yazmaları** (felsefe, ekonomi politik); **Kutsal aile** (1845) ve **Alman ideolojisi** (1845-1846) —Engels'le ortaklaşa yazmışlardır—; **Felsefenin Sefaleti** (1847); **Komünist Partisi Manifestosu** (1848) —Engels'le birlikte yazılmıştır—; **Ücretli Emek ve Sermaye** (1849); **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri** 1848-1850 (1850); **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i** (1852); **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı** (1859); **Herr Vogt** (1860); **Ücret, Fiyat ve Kâr** (1865); **Kapital**, 1. cilt (1867), —2. ve 3. ciltler, Marx'ın ölümünden sonra Engels tarafından yayınlanmıştır ; **Fransa'da İç Savaş** (1871); **Gotha Programının Eleştirisi** (1875). Çok defa Kapital'in 4. cildini meydana getiren bölümlerden biri sayılan **Artı-Değer Üzerine Teoriler** de gene ölümünden sonra yayınlanmıştır.

Ücretli Emek ve Sermaye, kaynağını, Aralık 1847'de, Brüksel'de Alman İşçileri Birliğinde yapılan bir dizi konferanstan almaktadır. İlkin, 1849'da **Neue Rheinische Zeitung**'da bir dizi makale halinde yayınlanmıştır. Engels'in 1891'de, Berlin'de Vorwaerts yayınları için hazırladığı baskı, bu çeviriye esas alınmıştır. **Neue Rheinische Zeitung**'daki metin ile, Engels'in hazırladığı metin arasındaki değişiklik, Marx'ın, Kapital'de kesin ve son biçimini verdiği "emek" ve "işgücü" kavramlarıyla ilgilidir, ve bu değişiklik konusunda, Engels, bu esere yazdığı "Giriş"te, gerekli açıklamayı yapmaktadır.

Ücret, Fiyat ve Kâr, Marx'ın 20 ve 27 Haziran 1865'te, Genel İşçiler Birliğinin Genel Konseyinde (Birinci Enternasyonalde), İngilizce yaptığı bir konuşmanın metnidir. Kitap olarak, önce, Marx'ın kızı Eleanor ve damadı Edward Aveling tarafından 1898'de, Londra'da, **Value, Price and Profit**, daha sonra **Marx Engels-Lenin Enstitüsü** tarafından, **Wages, Price and Profit** adı ile yayınlanmıştır. Köşeli parantez içindeki bölüm başlıkları, Eleanor ve Edward Aveling'e aittir.

Daha önce, Sol Yayınları tarafından, **Ücret, Fiyat ve Kâr** (Birinci Baskı: Ekim 1965; İkinci Baskı: Haziran 1966) ile **Ücretli Emek ve Sermaye** (Şubat 1967) ayrı ayrı kitaplar halinde yayınlanmıştı.

SUNUŞ

ELİNİZDEKİ cildi oluşturan başlıca iki yapıt, her ne kadar değişik dönemlerin tarihini taşıyorlarsa da, her ikisi de, Marx'ın, işçi sınıfına, kapitalizme karşı mücadelesinde bilimsel bir silâh vermek ve işçi sınıfı arasında ekonomi politiğin en zorunlu temel bilgilerini yayma düşüncesinden doğmuşlardır.

Ücretli Emek ve Sermaye, kaynağını, 1847 Aralığının ikinci yarısında, Brüksel'de, Alman İşçileri Birliği önünde yapılan bir dizi konferanstan almaktadır. Gerçekten *Deutsche Brüsseler Zeitung*'un 6 Aralık 1848 tarihli notunda şunlar okunmaktadır:

"Alman İşçileri Birliğinin oturumlarından birinde,

Karl Marx, "Ücret Nedir?" konusunda, açık, nesnel, izlenmesi kolay bir konferans vermişti, bu konferansda, güncel durumun öyle acı bir eleştirisini yapmış ve pratik yönden öyle yol gösterici bir açıklamada bulunmuştu ki, yakında, bunu okurlarımıza sunacağız. ..."

Gazete bu konferansları hiç bir zaman yayınlayamayacaktı. Ama öyle görünüyor ki, bu konuşmalara temel hizmetini gören notlar, bizim, ekler içinde "Ücret" adı altında yeniden yayımladığımız parça olabilir. Elyazması, gerçekte, Marx'ın "Brüksel 1847" tarihini taşıyan bir defterinde bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu elyazmasının ilk paragrafı, birinci konferansın (ya da konferansların), bu notlar alınmadan önce verilmiş olduğunu belirtir gibi görünüyor. Bu ekte ayrıca, daha önce verilmiş konferanslara "katmalar" vardır ve esas olarak yalnız başta bulunan özetin 5—7. noktalarını işlemektedir.

Buna karşılık, ilk konferansların elyazmaları bulunmamış olan metninin kendisi ise, elbette ki yeniden elden geçirilip düzeltilmiş bir biçimde, *Ücretli Emek ve Sermaye*'nin metnidir, ve "Ücret"in birinci paragrafının ilk dört noktasına uygun düşmektedir.

Ücretli Emek ve Sermaye'nin yazılışı, demek ki, 1848 Ocak ayını kapsayan *Komünist Manifesto*'nun son kesin biçimini almış metninden hemen sonra ve Şubat devriminden önce olmalıdır. Gerçekten de, 1859 Ocak tarihini taşıyan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın "Önsöz"ünde:

" 'Ücretli emek' konusunda Almanca yazılmış ve Brüksel Alman İşçileri Birliğinde vermiş olduğum konferanslara benzer bir bilimsel incelemenin basımı, Şubat Devrimi, ve bunun sonucu olarak benim Belçika'dan sınırdışı edilmem yüzünden kesintiye uğradı. *Neue Rheinische Zeitung*'un 1848-1849'daki yayını ve bunu izleyen olaylar, iktisat üzerine incelemelerimi kesintiye uğrattı ve ben, bu

konuyu, ancak 1850'de, Londra'da yeniden ele alabildim."* diye yazmaktadır.

İşi üzerine almış olan basımcı Callewaert, Nisan sonunda, Marx'tan dizginin dağıtılması için iznini alacak ve yaptığı masrafların ödenmesini isteyecekti.

Ancak 1849'dadır ki, *Neue Rheinische Zeitung,* bu araştırma metninin bir bölümünü, 5, 6, 7, 8 ve 11 Nisan tarihli sayılarında basacaktı. 1849 Haziranı sonunda, Marx, gene bütün broşürü tam olarak yayımlatmayı düşünüyordu. Gerçekten de, Weidemeyer'e şöyle yazar:

"Yalnız ilk kısmı *Neue Rheinische Zeitung*'da basılmış olan "Ücret" konusundaki broşürle başlamak isterdim."

Ne yazık ki, bu tasarı, hiç bir zaman gerçekleşmeyecekti ve Engels, bu önemli çalışmanın basımını yeniden ele aldığında, kaynak olarak elinde gazete makalelerinden başka bir şey olmayacaktı.

Şu halde elimizde olan ancak tamamlanmamış bir yapıttır, ama bu haliyle bile gene de öyle zengin ve açıktır ki, Marx'ın, *Kapital*'in yayımlanmasından önceki ekonomik incelemelerinden bize kalan en önemli belgeler arasında sayılmaktadır.

Bu, ancak 1880'de, Breslau'da yeniden yayımlanacaktır. Bu yayım, Marx ve Engels'in bilgisi olmadan yapıldı ve bundan, Engels'in, ancak 1884'te, Hottingen-Zürih'te, İsviçre basımcılık kooperatifi için *Ücretli Emek ve Sermaye*'nin yeni bir baskısını hazırlamakta olduğu sırada haberi oldu.

Burada bulacağınız metin, Engels'in 1891'de, Berlin'deki *Vorwaerts* yayınlarına sağladığı baskının, ayrıntılı bir biçimde yeniden gözden geçirilmiş çevirisidir. Birçok noktalarda *Neue Rheinische Zeitung*'da yayınlanan orijinalinden farklıdır. Gerçekten de, okuyucunun kafasında karı-

* Karl Marx, Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, "Önsöz", Ankara 1974, Sol Yayınları, s. 26.

şıklık yaratmamak için, emek ve işgücü kavramları konusunda Marx'ın son ve kesin biçimini almış düşüncesini ifade etmekte olan *Kapital*'in yayımlanmasından sonra, ilk metinde bazı düzeltmeler yapmak zorunlu idi. Engels'in kendisi de, aşağıda bulacağınız "Giriş"te, bu değişiklikler konusundaki düşüncelerini açıklamış ve bu değişikliklerin yerinde olduğunu göstermiştir. Onun kanıtları öyle inandırıcıdır ki, o zamandan sonra artık orijinal metin yerine yalnız 1891 baskısı yayımlanmıştır, ve zaten Marx'ın sağlığında bir yeniden yayımı sözkonusu olsaydı, düzeltmeleri Marx'ın kendisi yapardı.

ÜCRET, Fiyat ve Kâr, Marx'ın 20 ve 27 Haziran 1865'te, Genel İşçiler Birliği Genel Konseyinin (Birinci Enternasyonalin), iki oturumu boyunca yaptığı bir konuşmanın metnidir.

4 Nisan 1865 tarihli oturumda, İngiliz işçilerinin temsilcisi John Weston şu iki sorunun tartışılmasını önermişti:

"1. *Ücretlerdeki bir artış, işçi sınıfının ileriye dönük maddî ve toplumsal koşullarını daha iyi bir duruma getirebilir mi?*

"2. *Sendikaların ücretleri yükseltme çabalarının, öteki sanayiler üzerinde zararlı bir etkisi yok mudur?*"

Weston, birinci soruya olumsuz, ikincisine ise olumlu yanıt vereceğini de ekliyordu. Gerçekten de, Genel Konseyin 2 ve 20 Mayıs tarihli oturumlarında, Weston, görüşünü savundu ve onun konuşmasından sonra bu iki sorun tartışıldı.

20 mayıs 1865 tarihli bir mektubunda Marx, Engels'e bu konuda şunları yazar:

"Birliğimiz içinde, yalnız onun [Weston'ın] inandığı bu iki sav kabul edilmiş olsaydı, buradaki sendikalarımız (*trade-unions*) yüzünden olduğu kadar, bütün kıtayı kırıp geçiren grevler salgını yüzünden de büyük bir gürültü ko-

pardı.

"... Çürütülmesini benden bekliyorlar açıkçası. Doğrusunu söylemek gerekirse, daha bu akşam için yanıtımı hazırlamış olmalıydım. Ama kitabıma (*Kapital*) çalışmaya devam etmeyi daha önemli buldum, bu durumda hazırlıksız konuşma becerime bel bağlamam gerekecek.

"Elbette ki bellibaşlı iki noktanın neler olacağını biliyorum:

"1. *Ücret*, metaların değerini belirler.

"2. Eğer kapitalistler, bugün, 4 yerine 5 şilin öderlerse, yarın (talebin artması sonucu bunu yapabilecek duruma geldiklerinde) mallarını 4 yerine 5 şiline satacaklardır.

"Bir şey ne kadar yavan olursa olsun ve olayın ne kadar yüzeyinde bulunursa bulunsun, gene de, işin içine karışan bütün ekonomik sorunlardan habersiz olanlara o şeyi açıklamak kolay değildir. Bir saat içinde, bütün bir ekonomi politik dersi öğretilemez. Ama elimizden geleni yapacağız."

Gerçekte, Marx bu irticalen konuşmayı dar tutmadı. İki oturum süren bir açıklama yaptı ve konuşmanın başarısı öyle büyük oldu ki, basılması kararlaştırıldı. Ama, Marx, Engels'e yazdığı 24 Haziran 1865 tarihli mektubundan da anlaşılacağı üzere, bazı ihtiyat kayıtları koydu:

"Genel Konseyde, Bay Weston'ın sorduğu soru üzerine yani ücretlerde genel bir artışın ne gibi etkileri olacağı, vb. konusunda (baskısı belki iki forma tutabilecek) bir konferans verdim. Birinci bölüm, Weston'ın dangalaklıklarına cevap veriyor, ikincisi, durumun elverdiği ölçüler içersinde, teorik bir açıklama.

"Oysa bu adamlar konuşmayı bastırtmak istiyorlar. Bunlar J. St. Mill, Profesör Beesley, Harrison vb. ile ilişkili bulunduklarından, bu, bana bir yandan belki de yararlı olurdu. Ama, öte yandan, beni duraksatan yönler de var.

"1. Çünkü Bay Weston gibi bir hasımla uğraşmak pek

o kadar onurlu bir şey değil.

"2. Konuşmanın ikinci bölümünde, pek yoğun bir biçimde, ama bir dereceye kadar kolayca anlaşılır bir dille ifade edilmiş birçok yenilikler içeriyor, ki bunlar benim kitabımın kapsamına girecektir, ama aynı zamanda, konuşma, zorunlu olarak birçok başka konuları atlamış bulunuyor. Bu gibi konulara, böyle, yeri gelmeden önceden el atmak sence iyi olur mu?"

Konuşma, gerçekten yayınlanmadı. Ve elyazması, ancak 1898'de, Marx'ın kızı Eleanor ve kocası Edward Aveling tarafından, *Değer, Fiyat ve Kâr* başlığı altında, İngilizce olarak yayınlandı. Köşeli parantez içinde verdiğimiz ilk altı bölümün başlıkları, Eleanor ve Edward Aveling'e aittir.

Biz, bu metni, bugün, Marx-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından gözden geçirilen, Marx'ın İngilizce olarak yazdığı elyazması müsveddeye uygun olarak yayınlıyoruz.

ÜCRETLİ EMEK VE SERMAYE

GİRİŞ

BU BROŞÜR, *Neue Rheinische Zeitung* gazetesinde 4 Nisan 1849 tarihinden başlayarak bir dizi başmakale olarak yayımlandı. Marx'ın, 1847'de, Brüksel Alman İşçileri Birliğinde verdiği konferanslar, bu broşürün temelini oluşturur. Broşür, baskı halindeyken yarım kalmıştı. Gazetenin 269'uncu sayısında, makalenin sonunda, "Devam edecek" notu ile verilen söz, o sırada hızla birbiri üstüne yığılmakta olan, ve bizzat gazetenin de kapanmasına (19 Mayıs 1849) yol açan, Macaristan'ın Ruslar tarafından istilâsı, Dresden, İserlohn, Elberfeld ayaklanmaları ve Pfalz bölgesindeki, Bade'deki ayaklanmalar gibi olaylar yüzünden hiç bir zaman yerine getirilmedi. Marx'ın ölümünden

sonra bulunan yapıtları arasında makalelerin geri kalan bölümlerinin elyazmalarına raslanmadı.

Ücretli Emek ve Sermaye, birçok yayınevlerinde, son kez de, 1884'de *Hottingen-Zürih*'de, *Schweizerische Genossenschafts-Buchdruckerei* (İsviçre Basın Kooperatifi) tarafından, broşür biçiminde, ayrı baskı olarak yayınlandı. Şimdiye kadar bu yayınlar, asıl ilk metne, harfi harfine uyuyordu. Ama bu yeni baskı, propaganda broşürü olarak, en azından 10.000 adet dağıtılmalıdır; bu bakımdan, Marx'ın kendisi, bu koşullar altında, asıl metinde değişiklik yapmaksızın yeni bir baskıya izin verir miydi diye düşünmemezlik edemezdim.

1850'ye varırken, Marx, ekonomi politiğin eleştirisini tam olarak geliştirmemişti. Bunu, ancak, 1850'yi izleyen on yılın sonunda yaptı. Onun için, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın birinci fasikülünden (1859) önce yayınlanan yazıları, birçok bakımlardan, 1859'dan sonra yazdıklarından farklıdırlar. Bundan önceki yazılarında, öyle deyimler, hatta başlıbaşına öyle cümleler vardır ki, sonraki yapıtlarına bakarak, talihsiz hatta yanlış görünürler. Şurası açıktır ki, geniş okur yığınları için yapılan alelâde yayınlarda, yazarın entelektüel gelişiminin bir öğesi olan bu ilk bakış açısının da bir yeri vardır ve yazarın olduğu kadar, okurların da, bu eski yapıtların değiştirilmeden basılmasını istemekte haklı oldukları tartışma götürmez. Ve benim de bunlardan bir tek sözcüğü bile değiştirmek, bir an aklımdan geçmezdi.

Ama, hemen özellikle işçiler arasında propagandaya ayrıldığı söylenebilecek yeni bir baskı sözkonusu olduğunda, iş değişmektedir. Bu durumda, Marx da, 1849 tarihli eski açıklamasını, yeni bakış açısıyla bağdaştırmak isteyecekti elbette, ve *bu baskı için,* bellibaşlı bütün noktalarda, bu bağdaştırma amacına ulaşmak üzere, bazı gerekli değişiklik ve eklemeleri yapmakla, Marx'ın düşünü-

şüne uygun bir davranışta bulunduğumdan eminim. Okura, önceden söylüyorum: İşte, Marx'ın 1849'da kaleme aldığı metnin aynı olmayan, ama yaklaşık olarak 1891'de yazacağı broşür. Ayrıca, asıl metin öyle çok sayıda dağıtıldı ki, onu, daha ileride *Bütün Eserleri** arasında *ne varietur* (*hiç değiştirmeden*) yeniden basmam beklenebilir.

Benim yaptığım değişiklikler *bir tek* nokta çevresinde toplanmaktadır. Asıl metne göre, işçinin kapitaliste ücret karşılığı sattığı emeğidir; bugünkü metne göre ise, işçi, işgücünü satmaktadır. Bu değişiklik konusundaki düşüncemi açıklamam gerekir. Bunu, işçiler için, basit bir söz kavgası değil, tersine, bütün ekonomi politiğin en önemli noktalarından birinin sözkonusu olduğunu görsünler diye yapmalıyım. Bunu, burjuvalar için de, en güç ekonomik gelişmelerin kendilerine kolaylıkla anlatılabildiği, eğitim görmemiş işçilerimizin, böylesine karmaşık sorunları yaşamları boyunca hiç kavrayamamş "kültürlü" ve kendini beğenmiş adamlarımızdan ne kadar üstün olduklarına inanabilsinler diye yapmalıyım.

Klasik ekonomi politik, işçilerin *emeğini* satın aldığı ve *emek* karşılığı para ödediği fikrini, fabrikatörün cari kavramlarının sınaî pratiğinden almaktadır. Bu fikir, ticaretin gereksinmeleri bakımından, fabrikatörün muhasebe ve fiyat hesapları için tamamıyla yeterli olmuştu. Bütün yalınlığıyla ekonomi politiğe aktarılınca, son derece büyük karışıklık ve kargaşalığa yol açtı.

Ekonomi, şöyle bir olgu karşısında bulunmaktadır: bütün metaların, bu arada "emek" denilen metaın da fiyatları sürekli olarak değişmektedir; fiyatlar, bizzat metaın üretimi ile hiç bir ilişkisi bulunmayan durum ve koşulların sonucu olarak yükselip alçalmaktadırlar, öyle ki, fiyatlar, genel kural olarak, düpedüz raslantıyla belirlenmek-

* Moskova'da Marx-Engels-Lenin Enstitüsü yayınları arasında çıkmıştır. —ed.

teymiş gibi görünmektedir. Oysa, ekonomi, bir bilim olarak ortaya çıkar çıkmaz, ilk işlerinden biri, görünüşte metaların fiyatlarını belirleyen bu raslantının arkasına gizlenen, ama gerçekte, bu raslantının kendisini de belirleyen yasayı araştırmak oldu. Ekonomi, çalkanma ve dalgalanmaların çevresinde gerçekleştiği sabit merkezi, yükselme ve alçalma arasında gidip gelen sürekli çalkantı halindeki bu meta fiyatlarının sınırları içinde aradı. Kısacası, bu bilim, fiyatları düzenleyen bir yasa olarak metaların *değerini,* yani bütün fiyat çalkalanmalarını açıklayan ve eninde sonunda bütün bu dalgalanmaların bağlanması gereken *değeri* araştırmak üzere, metaların fiyatlarından yola çıktı.

Oysa, klasik ekonominin iddiasına göre, bir metaın değeri, onun içinde cisimleşmiş olan, onun üretimi için gerekli-emek tarafından belirlenirdi; ve ekonomi, bu açıklama ile yetindi. Biz de, bir an için burada durabiliriz. Ama yanlış anlamalara meydan vermemek için, bu açıklamanın, günümüzde, artık tamamıyla yetersiz bir hale geldiğini hatırlatacağım. Emeğin sahip olduğu değer yaratma özelliğini, ilk kez derinlemesine inceleyen Marx'tır ve o, görünüşte ya da gerçekten, bir metaın üretimi için zorunlu her emeğin, bu metaya, bütün durum ve koşullarda, harcanan emeğin niceliğine uygun düşen bir değer miktarı eklemediğini bulmuştur. Demek ki, bugün, Ricardo gibi ekonomistlerle birlikte, özet olarak, bir metaın değerinin, üretimi için gerekli-emekle belirlendiğini söylediğimizde, aynı zamanda, dolayısıyla, Marx'ın bu konudaki ihtiyat kaydını da daima anlatmış oluyoruz. Burada bu kadarı yeterlidir; gerisini, Marx'ın kendisinde, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da (1859) ve *Kapital*'in birinci kitabında bulacaksınız.

Ama, ekonomistler, değerin, emek tarafından belirlenmesini, "emek" metaya uygulanınca, çelişkiden çelişkiye

düştüler. "Emek"in değeri nasıl belirlenir? İçerdiği gerekli-emekle. Bir işçinin, bir günlük, bir haftalık, bir aylık, bir yıllık emeğinde ne kadar emek vardır? Bir günlük, bir haftalık, bir aylık, bir yıllık emek vardır. Eğer emek bütün değerlerin ölçüsü ise, "emeğin değeri"ni de, ancak emekle ifade edebiliriz. Eğer yalnız bir saatlik emeğin bir saatlik emeğe eşit olduğunu biliyorsak, bir saatlik emeğin değeri konusunda hiç bir şey bilmiyoruz demektir. Şu halde, bu, bizi, amacımıza bir kıl kalınlığı bile yaklaştırmaz, olduğumuz yerde dönüp durmaktan başka bir şey yapmayız.

Onun için, klasik ekonomi, başka bir yol aradı; bir metaın değeri, üretim masraflarına eşittir, dedi. Peki ama, emeğin üretim masrafları nedir? Bu soruya karşılık verebilmek için, ekonomistler, mantığa birkaç takla attırmak zorundadırlar. Emeğin ne yazık ki, saptanamayan üretim masrafları bulunamayınca, bu durumda, işçinin üretim masraflarının neler olduğunu araştırıyorlar. Ve çünkü, bunlar bilinebilir. Bu masraflar, zamana ve koşullara göre değişiklik gösterirler, ama belli toplum koşulları için, belli bir yer, belli bir üretim dalı için, hiç değilse oldukça dar sınırlar içinde, bu masraflar da bellidir. Bugün biz, içinde, ancak, üretim araçlarını —aletler, makineler, hammaddeler ve geçim araçlarını— ellerinde bulunduranlara ücret karşılığında çalıştığı takdirde yaşayabilen, nüfusun önemli ve durmadan artan bir sınıfın bulunduğu kapitalist üretimin egemenliği altında yaşıyoruz. Bu üretim tarzı temeli üzerinde, işçinin üretim masrafları, işçinin kendisine çalışma yeteneğini sağlamak ve bu yeteneği iyi durumda saklayıp sürdürmek için, hastalık, yaşlılık ya da ölümün üretimden uzaklaştırdığı hallerde yerine yeni bir işçiyi koyabilmek için, yani işçi sınıfının sürekliliğini ve gerek duyulan belirli bir insan sayısını bulundurma olanağını sağlamak için, ortalama olarak gerekli geçim araçlarının —ya

da onların para olarak fiyatının— tutarından ibarettir.

Varsayalım ki, bu geçim araçlarının para olarak fiyatı, günde, ortalama üç mark olsun. Demek ki, işçimiz, kendisini çalıştıran kapitalisttten, günde üç markık bir ücret almaktadır. Buna karşılık, kapitalist, onu, diyelim ki, günde on iki saat çalıştırmaktadır. Gerçekte, bu kapitalist, aşağı yukarı şöyle bir hesap yapar:

İşçimizin —bir tesviyecinin— bir işgününde bitirdiği bir makine parçasını yapmak zorunda olduğunu varsayalım. Hammadde —demir ve gerekli biçimde önceden işlenip hazırlanmış pirinç— 20 mark tutuyor. Buharlı makinenin tüketimi, bu aynı buharlı makinenin, tornanın ve işçinin çalışırken kullandığı başka aletlerin yıpranması, bir günlük iş süresi için hesaplandığında ve bütünü içindeki para payı hesabıyla, bir markık bir değeri temsil etmektedir. Ücretin, bir gün için üç mark olduğunu varsaymıştık. Sözkonusu makine parçamız, hepsi içinde 24 mark ediyor. Ama kapitalist hesaplarından çıkardığı sonuca göre müşterilerinden ortalama 27 mark, yani yaptığı masraflardan 3 mark fazla bir fiyat almaktadır.

Kapitalistin cebine indirdiği bu 3 mark nereden geliyor? Klasik ekonomi, metaların, ortalama olarak kendi değerlerine, yani bu metaların içlerinde sakladıkları gerekli-emek miktarlarına karşılık olan fiyatlara satıldıklarını iddia eder. Bizim makine parçasının ortalama fiyatı —27 mark— demek ki, bu iddiaya göre, değerine, yani bu parça içinde cisimleşmiş emeğe eşit olacaktı. Ama bu 27 marktan 21'i, bizim tesviyeci işe koyulmadan önce de zaten var olan değerlerdi. Hammadde 20 markı içeriyordu, bir mark ise iş sırasında yanan kömürde ya da bu iş için kullanılan, üretim yeteneği bu sayı ölçüsünde yıpranıp eksilmiş makine ve aletlerin içinde bulunuyordu. Geriye kalıyor hammaddenin değerine eklenmiş olan 6 mark. Ama bu 6 mark, ekonomistlerimizin kendilerinin de kabul et-

tikleri gibi, ancak, işçimizin hammaddeye katmış olduğu emekten ileri gelebilir. Demek ki, onun on iki saatlik çalışması, 6 marklık yeni bir değer yaratmıştır. Böylece, "emeğin değeri"ni en sonunda bulmuş olacaktık. Ama,

"Dur bakalım! diye bağırıyor tevsiyecimiz. Altı mark mı? Ama ben ancak üç mark aldım! Benim kapitalist, on iki saatlik emeğimin değerinin ancak üç mark olduğuna yemin billâh ediyor ve ben altı mark isteyince de alay ediyor benimle. Ne demek oluyor bu?"

Eskiden, şu bizim emeğin değeri ile ya kısır bir döngüye ya da bir çıkmaza varıyorduk, işte şimdi de çözülmez bir çelişki içinde yolumuzu şaşırıp kaldık. Biz, emeğin değerini aradık ve bize gerekli olandan fazlasını bulduk. İşçi için on iki saatlik emeğin değeri üç marktır, kapitalist içinse üç markını işçiye ücret olarak ödediği, geri kalan üçünü de cebe indirdiği altı marktır. Şu halde, emeğin, bir değil, iki değeri, üstelik de birbirinden çok farklı iki değeri olmalıydı.

Para olarak ifade edilen değerleri iş zamanına çevirdiğimizde, çelişki daha da akıl almaz bir hal alıyor. On iki iş saatinde, altı marklık yeni bir değer yaratılmıştır. Böylece, altı saatte üç mark, — işçinin on iki saatlik iş için aldığı miktar. On iki saatlik bir iş karşılığında, işçi, altı saatlik işin yarattığı ürünün eşdeğerini elde etmektedir. Şu halde, ya emeğin, biri ötekinin iki katı olan iki değeri vardır, ya da on iki altıya eşittir! Her iki durumda da tam bir saçmalığa varılmaktadır.

Ne yaparsak yapalım, emeğin ve emek değerinin alınıp satılmasından söz ettiğimiz sürece, hiç bir zaman bu çelişkiden kurtulamayacağız. İktisatçılarımızın başına gelen de budur. Klasik ekonominin son kolu olan Ricardo okulu, en çok, bu çelişkiyi çözümlememesi yüzünden batmıştır. Klasik ekonomi bir çıkmaza düşmüştü. Çıkış yolunu bulan, Marx oldu.

İktisatçıların "emek"in üretim masrafları saydıkları şey, emeğin değil, ama işçinin, canlı işçinin kendisinin üretim masrafları idi. Ve işçinin kapitaliste sattığı şey, emeği değildi. Marx der ki, "İşçinin emeği, gerçekleşmeye başlar başlamaz, işçiye ait olmaktan çıkar, şu halde işçi, onu, satamaz." İşçi, olsa olsa, *gelecekteki* emeğini satabilecektir, yani belirli bir anda belirli bir işi yerine getireceği üzerine söz kesebilir. Ama o zaman da emek satmış olmaz (önce bunu gerçekleştirmek, ortaya koymak gerekirdi), belirli bir zaman için (gündelik ücret içinde) ya da belirli bir verim ereğiyle (parça başına ücret içinde), belirli bir ücret karşılığında *işgücünü* kapitalistin emrine koyar; işgücünü kiraya verir ya da satar. Ama bu işgücü, işçinin kişiliğine sıkı sıkıya bağlıdır ve ondan ayrılamaz. İşgücünün üretim masrafları, şu halde, işçinin kendi üretim masrafları ile çakışmaktadır. İktisatçıların emeğin üretim masrafları dedikleri şey, kesin olarak işçinin üretim masrafları, sonuç olarak da, işgücünün üretim masraflarıdır. Ve böylece işgücünün üretim masraflarından *işgücünün değerine* varabiliriz ve Marx'ın, işgücünün alım satımının birinci bölümünde yaptığı gibi, (*Kapital*, kitap I, bölüm 6)* belirli bir nitelikteki bir işgücünün üretimi için toplumsal bakımdan zorunlu emek miktarını belirleyebiliriz.

Peki ama işçi işgücünü kapitaliste sattıktan, yani önceden kararlaştırılan —gündelik ya da parça başına— ücret karşılığında işgücünü, kapitalistin emrine koyduktan sonra ne olur? Kapitalist, işçiyi, daha önceden işi için gerekli bütün nesnelerin, hammaddelerin, yardımcı maddelerin (kömür, boya vb.), aletlerin, makinelerin bulunduğu atelye ya da fabrikasına götürür. İşçi orada ölesiye çalışır. Onun gündelik ücreti, yukarıda varsaydığımız gibi, üç marktır — bu üç markı gündelik üzerinden ya da par-

* Le Capital, c. 1, Paris 1948, Editions Sociales, s. 170. —ed.

ça başına kazanması pek önemli değildir. Burada, gene varsayıyoruz ki, işçi, on iki iş saati içinde, kullanılan hammaddelere altı marklık yeni bir değer katar, bu yeni değer, kapitalistin, parçanın yapımı bittikten sonra bunu satmasıyla, kapitalist tarafından gerçekleştirilir. Kapitalist, bununla, işçiye üç markını öder, öteki üç markı da kendisine alakoyar. Oysa, işçi, eğer on iki saatte altı marklık bir değer yaratırsa, altı saatte üç marklık bir değer yaratır. Demek ki, kapitalist için daha başlangıçta altı saat çalıştığında, zaten, ücret olarak aldığı üç markın eşdeğerini kapitaliste vermiş oluyor. Altı saatlik bir çalışmadan sonra ikisi de fit olmaktadırlar, birbirlerine tek kuruş bile borçlu değillerdir.

"Dur bakalım! diye bağırır kapitalist şimdi. Ben, işçiyi bütün bir gün için on iki saatliğine kiraladım. Oysa altı saat yarım günden başka bir şey etmez. Haydi bakalım, öteki altı saat da doluncaya kadar dalga geçmeden sıkı çalış — ancak o zaman ödeşmiş olacağız!" Ve işçi, gerçekten, kendi isteğiyle kabul ettiği, altı iş saatine mal olan bir ürün için oniki saatlik bütün bir gün çalışmayı üstlendiği anlaşmaya uymak zorundadır.

Parça başına çalışmada da tıpatıp aynıdır. Varsayalım ki, işçimiz, on iki saatte, aynı metadan on iki parça yapıyor. Bu parçalardan her biri iki marklık kömür ve yıpranmaya mal olmakta ve 2,5 marka satılmaktadır. Bundan önceki varsayımları kabul edersek, demek ki, kapitalist işçiye parça başına 25 fenik verecektir; bu, on iki parça için üç mark etmektedir; işçi, bu üç markı kazanmak için on iki saat çalışmaktadır. On iki parçanın satısından kapitalistin eline 30 mark geçer: bundan hammaddeler ve yıpranma için 24 mark indirildiğinde geriye altı mark kalır ki, kapitalist bundan üç marklık bir ücret öder, üç markını da cebine atar. Tıpkı yukardaki gibi. Burada da, işçi, gene altı saat kendisi için yani ücretinin denk karşılığı olarak

(çalıştığı on iki saatin her birinde yarım saat) kendisi için çalışır, altı saat da kapitalist için çalışır.

En iyi iktisatçıların, "emek"in değerinden yola çıktıkları sürece üstesinden gelemedikleri güçlük, "emek"in değil de, "işgücü"nün değerinden yola çıktığımızda ortadan kaybolur. İşgücü, demek ki, bugünkü kapitalist toplumumuzda bütün öteki metalar gibi bir metadır, ama tamamıyla özel bir meta. Gerçekten de, işgücünün, değer yaratan bir güç, bir değer kaynağı, ve özellikle, uygun bir kullanışla kendisinde olandan daha fazlasını yaratan bir değer kaynağı olmak gibi kendine özgü bir özelliği vardır. Bugünkü üretim durumunda insancıl işgücü, yalnız, bir günde kendisinin sahip olduğundan daha büyük bir değer üretmekle kalmaz; ama her bilimsel bulgu (keşif) ile, her yeni teknik türetim (icat) ile onun günlük üretim fazlalığı gündelik masraflarının ötesinde bir artış gösterir, bundan dolayı da işgününün, işçinin emeğiyle gündelik ücretinin eşdeğerini yarattığı bölümü azalır, öte yandan da işgününün, işçinin, karşılığında kendisine bir şey ödenmeksizin emeğini kapitaliste sunmak zorunda olduğu bölümü artar.

İşte bütün bugünkü toplumumuzun ekonomik yapısı budur: bütün değerleri yaratan, emekçi sınıftır. Çünkü değer sözü, emek sözünün başka bir ifadesidir, ve bugünkü kapitalist toplumumuzda, belirli bir metaın içerdiği toplumsal bakımdan gerekli-emek niceliğini (miktarını) anlatan bir deyimdir. Ne var ki, işçiler tarafından üretilen bu değerler, işçilere ait değildir. Bu değerler, hammaddelerin, makine ve aletlerin ve işçi sınıfının işgücünü satın almalarına olanak sağlayan birikmiş paranın sahiplerine aittir. Demek ki, işçi sınıfının yarattığı ürünler yığınından kendisine kalan, bu yığının bir bölümüdür ancak. Ve gördüğümüz gibi, kapitalist sınıfın kendine sakladığı ve olsa olsa toprak sahipleri sınıfı ile bölüşmesi gerekeceği geri

kalan bölüm, her yeni bulgu, her yeni türetim ile gittikçe artar, buna karşılık, işçi sınıfına giden bölüm (adam başına hesaplandığında) ya çok yavaş ve önemsiz bir artış gösterir, ya yerinde sayar, ya da bazı durumlarda olduğu gibi, azalır.

Ama gitgide artan bir hızla karşılıklı birbirinin yerini alan bu bulgu ve türetimler, her gün görülmemiş ölçüde artan bu insan emeğinin verimliliği, öyle bir çatışma yaratmaya başlar ki, bu çatışma, ancak bugünkü kapitalist toplumun yıkılışıyla sonuçlanabilir. Bir yanda ölçüye gelmez büyüklükte zenginlikler ve alıcıların soğuramayacağı ürünler fazlası. Öte yanda ise proleterleşmiş, ücretliler haline gelmiş ve bundan ötürü de, bu ürünler fazlasını alamayacak durumda toplumun büyük bir yığını. Toplumun, son derece zengin küçük bir sınıf ile mülkten yoksun büyük bir ücretliler sınıfına bölünmesi, toplumun üyelerinin büyük bir çoğunluğu aşırı bir yoksulluğa karşı hemen hemen korunmamış, giderek hiç korunmamış durumda iken, o toplumun, kendi ürettiği fazlalığın ağırlığı altında ezilip boğulması sonucunu verir. Bu durum, her geçen gün daha saçma, daha gereksiz olmaktadır. Bu durumun, yerini, bir başka duruma bırakması gerekir, ve bırakabilir de. Sınıflar arasında bugünkü ayrılıkların kaybolacağı ve —belki, biraz kısır ama her halde ahlâk bakımından çok yararlı kısa bir geçiş döneminden sonra— zorunlu ve herkes için eşit bir çalışmayla, toplumun bütün üyelerinin, daha şimdiden zaten var olan muazzam üretici güçlerinin, usçul bir biçimde kullanılışı ve daha sonraki gelişmesi sayesinde, yaşama, yaşamdan zevk alma, gelişme ve bedenin ve usun bütün yeteneklerini işletebilme araç ve olanaklarından herkesin eşit bir biçimde ve durmadan artan bir bolluk içinde yararlanabileceği yeni bir toplum düzeni mümkündür. Ve, yarınki 1 Mayıs günü, ve önümüzdeki pazar 3 Mayıs günü, Okyanus'un her iki yanından, iş-

çilerin bu yeni düzeni mücadele ile kazanmaya gittikçe daha kararlı oluşlarının tanıtını vermektedir bize.

Londra, 30 nisan 1891

FRİEDRİCH ENGELS

I

ÇEŞİTLİ yerlerden, günümüzde, sınıf savaşlarının ve ulusal mücadelelerin maddî temelini oluşturan *ekonomik ilişkileri* açıklamamış olmamız kınanmaktadır. Biz, bu ilişkilere, kasıtlı olarak, sadece, doğrudan doğruya siyasal çatışma biçiminde patlak verdikleri yerde değiniverdik.

Her şeyden önce, sınıf mücadelesini günü gününe izlemek ve görgül (ampirik) bir biçimde, mevcut ve her gün yenilenen tarih alanı üzerinde, işçi sınıfının, Şubat ve Mart'la* gerçekleştirilen bağımlılığının, aynı zamanda

* Burada sözkonusu olan, 1848 Devrimidir —ed.

işçi sınıfının karşıtlarının da —Fransa'da cumhuriyetçi burjuvaların ve bütün Avrupa kıtası üzerinde feodal mutlakiyete karşı mücadele eden burjuva ve köylü sınıflarının da— yenilgisine yol açtığını; Fransa'da "Namuslu Cumhuriyet'in zaferinin, aynı zamanda, Şubat Devrimine kahramanca bağımsızlık savaşları ile yanıt vermiş olan ulusların da düşüşü olduğunu: ve son olarak, Avrupa'nın, devrimci işçilerin yenilgisi ile yeniden eski çifte köleliğine, İngiliz—Rus köleliğine düştüğünü tanıtlamak sözkonusu idi. Paris'te Haziran savaşları, Viyana'nın düşüşü, Kasım 1848'de Berlin'deki acıklı-güldürü, Polonya'nın, İtalya'nın ve Macaristan'ın umutsuz çabaları, İrlanda'nın açlıktan kırılması — işte Avrupa'da burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki sınıf mücadelesinin yoğunlaştığı noktalar ve işte, bize, her devrimci mücadelenin, amacı sınıf mücadelesinden ne kadar uzak görünürse görünsün, devrimci işçi sınıfının zaferi kazanacağı ana kadar, zorunlu olarak, başarısızlığa uğramak zorunda olduğunu, her türlü toplumsal reformun, proleter devrimi ile feodal karşı-devrimin, bir *dünya savaşı* içinde, silâhlarla boy ölçüşecekleri ana kadar bir ham hayal (*ütopie*) olarak kalacağını göstermek olanağını veren bellibaşlı noktalar bunlar olmuştur. Bizim gösterdiğimiz biçimiyle, gerçekte de olduğu gibi, *Belçika* ile *İsviçre*, bütük tarih freski içinde, biri burjuva monarşisinin örnek devleti, öteki burjuva cumhuriyetinin örnek devleti olarak ve her ikisi de sınıf mücadelesinden olduğu kadar Avrupa devriminden de bağımsız olmayı düşleyen devletler olarak sunulmuş acıklı-güldürü ve karikatürsü tarzda tablolar idi.

Şimdi artık okurlarımız, 1848 yılında, sınıf mücadelesinin, koskoca siyasal biçimler alarak geliştiğini görmüş olduklarına göre, burjuvazinin varlığının ve sınıf egemenliğinin olduğu kadar işçi sınıfının köleliğinin de dayandığı ekonomik ilişkileri derinleştirmenin zamanıdır.

Üç büyük bölüm halinde şu konuları açıklayacağız: 1. *ücretli emek ile sermaye* arasındaki ilişkiler, işçinin köleliği, kapitalistin egemenliği; 2. *orta burjuva sınıfların ve bugünkü rejimde köylülük denilmesi uygun olan şeyin kaçınılmaz olarak ortadan kalkacağı; 3. çeşitli Avrupa uluslarının burjuva sınıflarının, dünya pazarının zorbası İngiltere tarafından ticarî boyunduruk altına alınması ve sömürülmesi.*

Ekonomi politiğin en ilkel kavramlarının bile önceden bilindiğini varsaymaksızın, mümkün olduğu kadar yalın ve herkesin anlayabileceği bir açıklama yapmaya çalışacağız. İşçiler için anlaşılabilir olmayı istiyoruz. Zaten Almanya'nın her yanında, en basit ekonomik ilişkiler konusunda, bugünkü düzenin patentli savunucularından tutun da Almanya'da prenslerden de daha bol olan *sosyalist kerametçilere* ve *bilinmedik siyasî dehalara* varıncaya kadar herkeste, bilgisizlik ve en garip fikirlerden meydana gelme bir karışıklık hüküm sürmektedir.

O halde, ilk soruyu ele alalım: *Ücret nedir? Nasıl belirlenir?*

Eğer işçilere, ücretiniz kaça geliyor, diye bir soru sorulsaydı, kimi, "Bir yevmiye için patronumdan 1 mark alıyorum", kimi de, "2 mark alıyorum" vb. diyeceklerdi. Hepsi bağlı bulundukları çeşitli iş kollarına göre, belirli bir işin üretimi, örneğin bir karış bezin dokunması karşılığında, ya da basımcılıkta bir sayfanın dizgisi için, kendi patronlarından aldıkları çeşitli para tutarlarını sıralayacaklardı. Bu işçilerin hepsi, bildirdikleri sayıların çeşitliliğine karşın, bir noktada birleşeceklerdir: ücret, kapitalistin, belirli bir iş zamanı karşılığında ya da belirli bir işin yapılması karşılığında ödediği para tutarıdır.

Kapitalist, demek ki (öyle görünüyor) onların emeğini para ile *satın alır*. Onlar da ona bu para karşılığında

emeklerini *satarlar*. Ama bu ancak görünüşte böyledir. Onların para karşılığında kapitaliste sattıkları *işgücüdür*. Kapitalist, bu işgücünü, bir günlüğüne, haftalığına, aylığına vb. satın alır. Ve bir kere satın aldıktan sonra da, işçiyi, baştan şart koşulan süre boyunca çalıştırarak, onun işgücünü kullanır. İşçi, işgücünü sattığı kapitalistten aldığı aynı para tutarı ile, örneğin 2 markla, isterse iki kilo şeker, ya da herhangi başka bir metadan belirli bir miktar satın alabilecektir. Kapitalistin, işgücünün on iki saatlik kullanımını satın aldığı 2 mark, bu on iki saatlik işin fiyatıdır. Demek ki, işgücü bir metadır, şekerden ne eksik, ne fazla. Birincisi, saatle ölçülür; ikincisi ise, teraziyle.

İşçiler, metalarını, yani işgüçlerini, kapitalistin metaı ile yani para ile değiştirirler, ve gerçekte, bu değişim, belirli bir ilişkiye göre olur. Şu kadar paraya, işgücünün şu kadar süreyle kullanılması. On iki saatlik dokuma karşılığında 2 mark. Peki bu 2 mark, 2 mark karşılığında satın alabileceğim bütün öteki metaları da temsil etmez mi? Demek ki işçi, pekâlâ, kendi metaını yani işgücünü, her çeşit emtia karşılığında değiştirmiştir ve bu, belirli bir ilişki içinde olup bitmiştir. Kapitalist, işçiye 2 mark verirken, onun günlük emeği karşılığında, ona şu kadar et, şu kadar giyecek, şu kadar odun, şu kadar aydınlatma vb. vermiştir. Bu 2 mark, demek ki, işgücünün öteki metalarla değiştirilmesindeki ilişkiyi, yani işgücünün *değişim-değerini* ifade eder. Bir metaın, para olarak değer biçilen, değişim-değeri, düpedüz onun fiyatı denen şeydir. Şu halde, *ücret*, genellikle işin fiyatı denilen işgücü fiyatlarına verilen özel addan, ancak insanın etinde, kanında saklı bulunan bu özel metaın fiyatına verilen addan başka bir şey değildir.

İlk aklımıza gelen bir işçiyi, örneğin bir dokumacıyı ele alalım: Kapitalist ona dokuma tezgâhını ve ipliği ve-

rir. Dokumacı işe koyulur, ve iplik bez olur. Kapitalist, bezi, kendisi mal edinir ve onu örneğin 20 marka satar. O halde, dokumacının ücreti, emeğinin ürünü olan bezin, yani 20 markın bir *bölümü* müdür? Hiç de değil. Dokumacı <bez satılmadan çok önce, belki de bezin dokunması bitmeden önce, dokumacı>* ücretini almıştır. Şu halde kapitalist bu ücreti bezin satışından alacağı paradan değil, önceden biriktirilmiş paradan öder. Nasıl ki, işveren tarafından sağlanan dokuma tezgâhı ve iplik, dokumacının ürünü değillerse, gene kendi metaının yani işgücünün karşılığında aldığı metalar da onun ürünü değildirler. Olabilir ki, kapitalist, bezi için hiç bir alıcı bulamaz. Olabilir ki, satıştan ücreti bile çıkaramaz. Ya da bezini dokumacının ücretine oranla çok kârlı bir biçimde satabilir. Bütün bunların dokumacıyla hiç bir ilgisi yoktur. Kapitalist bugünkü servetinin yani sermayesinin bir bölümüyle, dokumacının işgücünü satın alır, tıpkı, servetinin bir başka bölümüyle de hammaddeyi —ipliği— ve iş aletini —dokuma tezgâhını— elde ettiği gibi. Bunları satın aldıktan sonra, ki bu satın almalar arasında bezin üretimi için zorunlu olan işgücü de vardır, artık bundan böyle yalnız kendisinin olan hammeddelerle ve iş aletleri ile üretim yapar. Çünkü, ne üründe, ne de ürünün fiyatında tıpkı dokuma tezgâhı gibi payı olmayan bizim dokumacımız da, bu iş aletleri arasına girer.

Şu halde ücret, işçinin, ürettiği metadaki payı değildir. Ücret, kapitalistin satın alma yoluyla, karşılığında belirli bir nicelikte üretici işgücüne sahip çıktığı, daha önceden var olan metaların bir bölümüdür.

Demek ki, işgücü, sahibinin, yani ücretlinin kapitaliste sattığı bir metadır. Ücretli bunu neden satar? Yaşamak

---

* < > işaretler arasındaki ifade, Karl Marx and Frederick Engels, Selected Works, Moscow 1969, s. 152'den alınmıştır —ed.

için.

Ama, işgücünün ortaya çıkışı, emek, işçinin kendi yaşam faaliyetidir, onun kendi hayatının tezahürüdür. Ve işte, işçinin *gerekli geçim araçlarını sağlamak* için bir başkasına sattığı bu *yaşam faaliyetidir*. Demek ki, onun bu yaşam faaliyeti, onun için, bir var olabilme aracından başka bir şey değildir. O yaşamak için faaliyet gösterir. Ona göre, iş, onun yaşamının bir bölümü değildir, daha çok yaşamından bir fedakârlıktır. Bir başkasına bıraktığı bir metadır bu. Bunun içindir ki, onun çalışmasının ürünü, aynı zamanda, çalışmasının amacı değildir. Kendisi için ürettiği şey, dokuduğu ipek, topraktan çıkardığı altın, yaptığı saray değildir. Kendisi için ürettiği şey, *ücrettir;* ipek, altın ve saray, onun gözünde belirli bir miktar geçim aracına, belki de pamuklu bir fanilaya, bir miktar bakır paraya ve bir bodrum katına indirgenir. Peki ya bu, on iki saat boyunca dokuyan, iplik eğiren, yol açan, tornaya çeken, ev yapan, kürek sallayan, taş yontan, yük taşıyan vb. işçi, bu on iki saatlik dokumacılığa, iplik eğirmeye, yol açmaya, tornacılığa, duvarcılığa, kürek sallamaya ya da taş yontmaya kendi yaşamının bir belirtisi gibi, kendi yaşamı gibi mi bakar? Tam tersine. Onun için yaşam, bu işin bittiği yerde, masada, kahvede, yatakta başlar. Buna karşılık, on iki saatlik işin, onun gözünde, hiç de dokuma, eğirme, yol açma vb. anlamı yoktur, masaya, kahveye, yatağa gitmesini sağlayacak şeyi *kazanma* anlamı vardır. Eğer ipekböceği, kendi tırtıl varlığını korumak için dokusaydı, tam bir ücretli olurdu.

İşgücü, her zaman bir *meta* olmamıştır. Emek, her zaman ücretli emek, yani *özgür emek,* olmamıştır. Köle kendi işgücünü, köle sahibine satmıyordu, nasıl ki öküz, çalışmasının ürününü köylüye satmazsa. Köle, işgücü ile birlikte bütün ömrü boyunca efendisine satılır. Köle, bir köle

sahibinin elinden ötekinin eline geçebilen bir metadır. O, *kendisi*, bir metadır, ama onun işgücü, onun kendi metaı değildir. *Serf*, işgücünün yalnız bir bölümünü satar. Toprak sahibinden bir ücret alan o değildir; daha çok o, kendisi, toprak sahibine bir haraç öder.

Serf toprağa aittir ve toprağın sahibi için bir gelir kaynağı meydana getirir. *Özgür işçi*, buna karşılık, kendi kendini satar, ama parça parça satar. Yaşamının, 8, 10, 12, 15 saatini, günbegün açık artırmayla, en çok artıranlara, hammaddelerin, iş aletlerinin ve geçım araçlarının sahiplerine, yani kapitalistlere satar. İşçi, ne bir köle sahibine, ne de toprağa aittir, ama gündelik yaşamının 8, 10, 12, 15 saati, bu saatleri satın alana aittir. İşçi, kendisini kiralayan kapitalisti her canı istediğinde terkedebilir, kapitalist de, ondan bir yarar sağlayamıyorsa, ya da artık umduğu yararı bulamazsa, işine geldiği gibi işçiye yol verebilir. Ancak, başvurabileceği tek kaynak kendi işgücünün satışı olan işçi, yaşamaktan vazgeçmedikçe *işgücü alıcıları sınıfının, yani kapitalist sınıfın tümünü terkedemez.* İşçi şu ya da bu işverene ait değildir, ama kapitalist sınıfına aittir, ve adamını bulmak yani bu burjuva sınıfı içinde bir alıcı bulmak ona düşer.

Sermaye ile ücretli emek arasındaki ilişkilerde daha derinlere dalmadan önce, şimdi kısaca, ücretin belirlenmesinde hesaba katılan en genel koşulları açıklayacağız.

Ücret, yukarıda gördüğümüz gibi, belirli bir metaın, işgücünün *fiyatı*dır. Demek ki, ücret de bütün öteki metaların fiyatlarını belirleyen aynı yasalarla belirlenir. O halde burada sorulacak soru şudur: *bir metaın fiyatı nasıl belirlenir?*

Bir metaın fiyatını belirleyen nedir?

Bunu belirleyen, alıcılarla, satıcılar arasındaki rekabettir, yani arz ve talep arasındaki ilişkidir. Bir metaın fiyatını belirleyen rekabet, *üçlü* bir rekabettir.

Aynı meta, çeşitli satıcılar tarafından piyasaya sürülür. Aynı nitelikte metaları en ucuz fiyata satan, öteki satıcıların ayağını kaydıracağından ve en büyük sürümü sağlayacağından emindir. Demek ki, satıcılar, malların sürümü için, yani pazar uğruna çekişir dururlar. Her biri, satmak, mümkün olduğu kadar çok satmak ve elinden gelirse öteki satıcıları saf dışı ederek yalnız kendisi satmak ister. Bunun içindir ki, biri ötekinden daha ucuza satar. Bunun sonucu olarak, onlar tarafından piyasaya sürülen metaların fiyatını *düşüren satıcılar arasında bir rekabet* kurulur.

Ama, alıcılar *arasında da bir rekabet* meydana gelir ki, bu da sunulan malların fiyatını *yükseltir.*

Son olarak, *alıcılarla satıcılar arasında da bir rekabet* vardır; alıcılar mümkün olduğu kadar ucuza almak, satıcılar ise mümkün olduğu kadar pahalı satmak isterler. Alıcılarla satıcılar arasındaki bu rekabetin sonucu, bu rekabetin yukarda sözü edilen iki yanının ne biçimde davranacaklarına, yani alıcılar ordusu içindeki rekabetle, satıcılar ordusu içindeki rekabetten hangisinin daha kuvvetli olacağına bağlı olacaktır. Sanayi bu iki ordu grubunu karşı karşıya mücadeleye sokar, bunların her biri de, kendi safları içinde kendi birlikleri arasında savaş verirler. Kendi birlikleri arasında en az vuruşma olan ordular grubu, hasım orduya karşı zaferi kazanır.

Pazarda 100 balya pamuk ve, aynı zamanda, 1000 balya pamukluk alıcı olduğunu varsayalım. Bu durumda, talep, arzdan on kat daha büyüktür. Bu yüzden alıcılar arasındaki rekabet çok çetin olacaktır, bunların her biri, bir, hat-

ta 100 balyanın hepsine el koymak isteyecektir. Bu örnek gelişigüzel bir varsayım değildir. Ticaret tarihinde, aralarında birlik kurmuş kapitalistlerin, 100 balya değil, bütün dünyanın tüm pamuk stoklarını satın almaya çalıştıkları pamuk rekoltesinin kötü olduğu dönemleri yaşadık. Verilen bu örnekte, demek ki, bir alıcı, pamuk balyasına göreli olarak daha yüksek bir fiyat vererek, öteki alıcıyı pazardan uzaklaştırmaya çalışacaktır. Düşman ordunun birliklerinin kendi aralarında zorlu bir kavgaya tutuştuklarını farkeden ve 100 balya pamuklarının tümünü de satacaklarından emin bulunan pamuk satıcıları, karşı taraftakilerin pamuk fiyatını yükseltmek için birbirleriyle rekabete giriştikleri bir sırada, bu fiyatı düşürmek için kendi aralarında saçsaça başbaşa gelmekten geri duracaklardır. İşte böylece, satıcılar ordusunda, birdenbire bir iç barış meydana gelir. Şimdi onlar, alıcıların karşısında bir *tek* adam gibidirler ve filozofça kollarını kavuştururlar, eğer satın almakta en sabırsız olanlarının bile fiyat tekliflerinde iyice belirlenmiş sınırları olmasaydı, satıcıların aşırı isteklerinin de sınırı olmazdı.

Demek ki, bir metaın arzı, bu mala karşı olan talepten daha az ise, satıcılar arasında hemen hemen, ya da hiç bir rekabet olmaz. Alıcılar arasındaki rekabet, satıcılar arasındaki bu rekabetin azaldığı oranda artar. Bunun sonucu: metaın fiyatının az ya da çok önemli bir artış göstermesidir.

Bunun karşıtı durumun, tam tersi bir sonuçla, çok daha sık meydana geldiği bilinmektedir. Arzın talebe göre hatırı sayılır bir fazlalık göstermesi: satıcılar arasında umutsuz bir yarışma; alıcı kıtlığı: metaların çok düşük fiyata satılması.

Peki fiyatların yükselmesi, düşmesi ne anlama gelir; yüksek fiyat, düşük fiyat ne demektir? Bir kum tanesi, mikroskopla bakıldığında, büyüktür, dağla karşılaştırılan bir kule küçüktür. Peki, fiyatı belirleyen arz ile talep

arasındaki ilişki ise, arz ile talep arasındaki ilişkiyi belirleyen nedir öyleyse?

İlk karşımıza çıkan burjuvaya başvuralım: Bir an bile duraksamayacak, yeni bir Büyük İskender gibi, bir vuruşta bu metafizik kordüğümü çözecektir. Bize diyecektir ki, sattığın metaın üretimi, bana 100 marka mal oluyorsa, ve ben onun satışından —diyelim ki bir yılın sonunda— 110 mark elde ediyorsam, bu, meşru, dürüst, uygun bir kazançtır. Ama bu malın satışından 120, 130 mark elime geçiyorsa, bu, o zaman yüksek bir kazanç olur, yok eğer 200 mark alıyorsam, olağanüstü bir kazanç, muazzam bir kazanç demektir. Peki burjuvanın kazancını *ölçmekte* kullandığı ölçü nedir? Malının *üretim masrafları*. Kendisinin olan bu meta karşılığında üretimi daha ucuza mal olan başka metalardan bir miktar almışsa, bir kaybı vardır. Eğer kendi malı karşılığında, üretimi daha pahalı olan metalardan bir miktar almışsa, o zaman kazancı var demektir. Ve o, kazancındaki bu çoğalma ya da azalmayı, metaının değişim-değerinin, sıfırın, yani *üretim masraflarının* altında ya da üstünde, hangi oranlar içinde bulunduğuna göre hesaplar.

Ama biz, arz ile talep arasındaki değişken ilişkilerin, arz ve talepte nasıl kimi kez artışa, kimi kez azalmaya neden olduğunu ve kimi kez yüksek, kimi kez düşük fiyatlara yol açtığını gördük. Eğer bir metaın fiyatı, yetersiz bir arz ya da ölçüsüz bir biçimde artan talep sonucu çok fazla yükselirse, başka herhangi bir metaın fiyatı, zorunlu olarak, orantılı bir biçimde düşmüş demektir: çünkü, bir metaın fiyatı, başka başka metaların bu meta ile hangi oranlar içinde değiştirildiğini para ile ifade etmekten başka bir şey değildir. Örneğin, bir metre ipekli kumaşın fiyatı 5 marktan 6 marka çıkarsa, paranın değeri ipekli kumaşa göre düşmüştür, ve eski fiyatlarında kalan bütün metaların fiyatları, aynı şekilde, ipekli kumaşa oran-

la düsmüş demektir. Aynı miktarda ipekli kumaş alabilmek için, karşılığında, bu metalardan daha fazla miktarda vermek gerekir. Bir metaın fiyatının artmakta olusunun sonucu ne olacaktır? Sermayeler yığın yığın verimli sanayi koluna atılacaklardır ve sermayelerin bu gözde sanayi alanına göçü, bu alanın her zamanki alısılmış kazançlar getirmeye baslamasına kadar ya da daha çok bu alandaki ürününün fiyatı, asırı üretim sonucu, üretim masraflarının altına düsünceye kadar sürüp gidecektir.

Ya da tersi. Eğer bir metaın fiyatı, üretim masraflarının altına düserse, sermayeler, bu metaın üretiminden çekileceklerdir. Çağdışı kalan bir üretim dalının sönüp gitmekten baska bir şey yapamadığı durumlar dışında, fiyatı üretim masraflarının altına düsen bu metaın üretimi, yani arzı, sermayenin kaçmasından dolayı, talebe uygun düsünceye kadar, bu bakımdan da fiyatı yeniden metaın üretim masrafları düzeyine çıkıncaya kadar ya da daha çok, arz talebin altına düsünceye kadar, yani fiyatı yeniden üretim masraflarının üzerine çıkıncava kadar azalacaktır, çünkü, *bir metaın geçer (cari) fiyatı, her zaman, üretim masraflarının altında ya da üstünde bulunur.*

Görüyoruz ki, sermayeler, yüksek fiyat bir sanayi alanına doğru cok kuvvetli bir göçe, düsük fiyat ise bu alandan dısa doğru gene çok kuvvetli bir göçe neden olmak üzere, sürekli olarak, sanayiin bir alanından öteki alanına iki yönlü göçer dururlar.

Bir baska görüs açısından, yalnız arzın değil talebin de üretim masraflarınca belirlendiğini gösterebilirdik. Ama bu, bizi, konumuzdan çok uzaklastırırdı.

Arz ve talepteki dalgalanmaların, bir metaın fiyatını hep yeni bastan üretim masraflarına götürdüğünü görmüs bulunuyoruz. *Bir metaın gercek fiyatı, elbette ki, her zaman üretim masraflarının altında ya da üstündedir; ama*

yükselme ve alçalma karşılıklı olarak birbirlerini tamamlarlar, öyle ki, belirli bir zaman döneminin sınırları içerisinde, sanayideki kabarma ile geri çekilmelerin toplamı yapılacak olursa, metalar, birbirleriyle üretim masraflarına uygun bir biçimde değiştirilmişlerdir, yani metaların fiyatlarını onların üretim masrafları belirlemektedir.

Fiyatın üretim masraflarınca bu belirlenmesi, iktisatçıların anladıkları anlamda anlaşılmamalıdır. İktisatçılar, metaların *ortalama fiyatının* üretim masraflarına eşit olduğunu; bunun bir *yasa* olduğunu söylerler. Yükselmenin alçalmayla, alçalmanın da yükselmeyle dengelendiği anarşik hareketi, bir raslantı sayarlar. Oysa, zaten başka iktisatçıların da başlarına geldiği gibi, dalgalanmaların yasa ve üretim masraflarınca belirlenmesinin de bir raslantı sayılması, bir o kadar haklı olurdu. Ama, daha yakından bakıldığında, aslında yalnız bu dalgalanmaların, en korkunç depremlere benzer yıkımlara yol açtıkları, burjuva toplumunu temellerine kadar sarstıkları, yalnız bu dalgalanmaların, meydana geldikleri ölçüde, fiyatı, üretim masrafları ile belirledikleri görülür. Bu düzensizlik hareketinin tümü, onun düzeninin ta kendisidir. İşte bu sınaî anarşinin akışı içinde, bu dairevî hareketi içindedir ki, rekabet, bir zırvalığı, adeta başka bir zırvalıkla denkleştirir.

Demek ki, şunu görüyoruz: bir metaın fiyatı, onun üretim masraflarıyla belirlenir; öyle ki, bu metaın fiyatının üretim masraflarının üstüne çıktığı anlar, fiyatının üretim masraflarının altına düstüğü anlarla dengelenir, ya da bunun tersi olur. Elbette ki, bu, sanayiin belli bir ürünü için değil, ancak bütün bir sanayi kolu için doğrudur. Ve gene bu, tek basına ele alınan bir sanayici için değil, ama bütün sanaviciler sınıfı için doğrudur.

Fiyatın üretim masrafları tarafından belirlenmesi, fiyatın, bir metam üretimi için gerekli iş zamanı ile belir-

lenmesinin aynıdır, çünkü üretim masrafları, (1) hammaddeler ve aletlerin yıpranması; yani üretimi belli bir işgünü tutan ve bundan dolayı belli bir iş zamanı niceliğini temsil eden sanayi ürünlerinden, ve (2) ölçüsü, düpedüz zaman olan dolaysız emekten oluşur.

Genellikle metaların fiyatlarını düzenleyen bu aynı genel yasalar, doğal olarak, *ücreti* ve *işin fiyatını* da ayarlar.

Emeğin ücreti, arz ile talep arasındaki ilişkilere göre, işgücü satın alıcıları yani kapitalistlerle, işgücü satıcıları yani işçiler arasındaki rekabetin aldığı biçime göre, kimi kez yükselecek, kimi kez düşecektir. Genellikle meta fiyatlarındaki dalgalanmalara, ücretteki dalgalanmalar uygun düşer. *Ama bu dalgalanmaların sınırları içerisinde, emeğin fiyatı üretim masrafları ile, bu metaın, yani işgücünün üretimi için gerekli iş zamanı ile belirlenir.*

O halde, işgücünün kendi üretiminin masrafları nelerdir?

Bunlar, işçiyi işçi olarak muhafaza etmek ve işçiyi işçi durumuna getirmek için zorunlu olan masraflardır.

Onun için, bir iş, meslekî eğitim için ne kadar az zaman gerektiriyorsa, işçinin üretimi masrafları ne kadar az ise, emeğinin fiyatı, yani ücreti de o kadar düsük olur. Çıraklık döneminin hemen hemen gerekli olmadığı, işçinin kabaca maddî varlığının yeterli olduğu sanayi dallarında, işçinin üretim masrafları, hemen hemen yalnızca, işçinin çalısma yeteneğini kaybetmeyecek biçimde yaşamını sürdürebilmesi için zorunlu metalarla sınırlı kalır. Bunun içindir ki, *onun emeğinin fiyatı, zorunlu geçim araçlarının fiyatı ile belirlenecektir.*

Bununla birlikte, burada başka bir düsünce de araya girer. Yaptığı üretim masraflarını, ve bunlara göre ürünlerinin fiyatını hesaplayan bir fabrikatör, iş aletlerinin yıpranmasını da hesaba katar. Eğer bir makine, ona 1.000

marka mal olmuşsa ve onu on yılda eskitiyorsa, on yılın sonunda eskiyenin yerine bir yenisini koyabilmek için her yıl, [bu makine ile üretilen] metaın fiyatına 100 mark ekler. Aynı biçimde, işçi soyunun döl verip çoğalacak ve yıpranan işçilerin yerine yenilerini koyacak bir durumda olmasını sağlayacak yeniden üretim masraflarını da, basit işgücünün üretimi masrafları içinde ele almak gerekir. Demek ki, işçinin yıpranması da, makinenin yıpranması gibi aynı şekilde hesaba katılır.

Basit işgücünün üretim masrafları, demek ki, *işçinin geçim ve yeniden üretimi masraflarından* oluşur. Bu geçim ve yeniden üretim masraflarının fiyatı, ücreti meydana getirir. Böylece belirlenmiş ücrete *asgarî ücret* denilir. Bu asgarî ücret, tıpkı metaların fiyatlarının genellikle üretim masrafları ile belirlenmesi gibi, *tek başına ele alınan bir tek* birey için değil, bu bireylerin meydana getirdikleri *tür için* rol oynar. Var olmak ve üremek için yeterli ücret alamayan milyonlarca işçi vardır; ama *bütünüyle işçi sınıfının ücreti,* ücretin bu iniş çıkış sınırları içerisinde, bu asgariye eşittir.

Şimdi artık ücreti ve onun gibi başka her türlü metaın fiyatını yöneten en genel yasaları açıklığa kavuşturduktan sonra, konumuzda daha derinlere inebiliriz.

Sermaye, yeni hammaddeler, yeni iş aletleri ve geçim araçları üretmede kullanılan her çeşit hammaddelerden, iş aletlerinden ve geçim araçlarından oluşur. Sermayeyi oluşturan bütün bu parçalar, emeğin yarattıklarıdır, emeğin ürünleridir, *birikmiş emektir.* Yeni bir üretimin aracı olan birikmiş emek, sermayedir.

İktisatçılar böyle konusurlar iste.

Zenci bir köle nedir? Kara ırktan bir insandır. Bu açıklama da birincisi ayarındadır.

Bir zenci. bir zencidir. Ancak belirli kosullar altında, bir köle olur. Bir pamuk eğirme makinesi, pamuk eğirme

makinesidir. Ancak belirli koşullar altında bir *sermaye* olur. Bu koşullardan çıkarıldı mı, artık sermaye değildir, altının kendi kendine *para* olmaması ya da şekerin şeker *fiyatı* olmaması gibi.

Üretimde, insanlar, yalnız doğa üzerinde değil, birbirleri üzerinde de etkili olurlar. Onlar ancak belirli bir biçimde işbirliği yaparak ve etkinliklerini birbirleri ile değiştokuş ederek üretimde bulunurlar. Üretmek için birbirleriyle belirli ilişkiler içine girerler, ve ancak bu toplumsal ilişki sınırları içindedir ki, doğa üzerinde etkili olur, üretimde bulunurlar.

Üretim araçlarının ırasına (karakterine) göre, üreticiler arasındaki bu toplumsal ilişkiler, yani birbirleriyle karşılıklı etkinliklerini değiştokuş etme ve üretimin tümünden pay alma kosulları, doğal olarak farklı olacaktır. Yeni bir savaş aletinin, ateşli silâhın bulunusu ile ordunun bütün iç düzenlenişi zorunlu olarak değişmiştir; bireylerin bir ordu meydana getirme ve bir ordu olarak davranma kosulları değişince, çeşitli orduların birbirleriyle olan ilişkileri de değişmiştir.

Demek ki, insanların üretimde bulundukları toplumsal ilişkiler, *toplumsal üretim ilişkileri, maddî üretim araçlarındaki, yani üretim güçlerindeki değişme ve gelişme ile birlikte değişir, biçim değiştirir. Üretim ilişkilerinin tümü, toplumsal ilişkiler denilen şeyi, yani toplumu, ve özellikle, belirli bir tarihsel gelişme aşamasındaki bir toplumu,* kendine özgü ayırıcı bir ırası olan bir toplumu *meydana getirirler. İlkçağ* toplumu, *feodal* toplum, *burjuva* toplumu, bunların her biri, aynı zamanda insanlık tarihinde özel bir gelişim aşamasını ıralayan bu cinsten üretim ilişkileri kümesidirler.

Sermayenin kendisi de, toplumsal ilişkileri temsil eder. Bu ilişkiler, *burjuva üretim ilişkileri*, burjuva toplumunun üretim ilişkileridir. Sermayeyi oluşturan geçim

araçları, iş aletleri, hammaddeler, belli toplumsal koşullar içinde, belirli toplumsal ilişkilere göre, üretilmiş ve biriktirilmiş değil midir? Belli toplumsal koşullar içinde, belirli toplumsal ilişkilere göre, yeni bir üretim için kullanılmıyorlar mı? Yeni üretime hizmet eden ürünleri *sermaye* haline dönüştüren, kesinlikle bu belirli toplumsal ıra değil midir?

Sermaye, sadece geçim araçlarından, iş aletlerinden ve hammaddelerden ibaret değildir, sadece maddî ürünlerden ibaret değildir; aynı derecede *değişim-değerlerinden* de meydana gelmiştir. Sermayeyi meydana getiren bütün ürünler *metadırlar*. Demek ki, sermaye, yalnız bir maddî ürünler toplamı değildir, aynı zamanda, bir metalar, bir değişim-değerleri, bir *toplumsal büyüklükler* toplamıdır.

İstersek yünün yerine pamuk, buğdayın yerine pirinç, demiryollarının yerine de buharlı gemileri koyalım, yalnız pamuk, pirinç ve buharlı gemilerin —yani sermayenin konusunun— yünün, buğdayın ve demiryollarının evvelce içlerinde taşımış oldukları aynı değişim-değerine, aynı fiyata sahip olmaları koşuluyla, sermaye aynı kalır. Sermaye, en ufak bir değişikliğe uğramadan da, sermayenin konusu, yani maddesi, sürekli olarak değişebilir.

Ama, her ne kadar sermaye, bir emtia, yani değişim-değerleri toplamı ise de, her emtia toplamı, her değişim-değerleri toplamı, henüz sermaye değildir.

Her değişim-değerleri toplamı, bir değişim-değeridir. Her değişim-değeri, bir değişim-değerleri toplamıdır. Örneğin, 1.000 mark eden bir ev, 1.000 marklık bir değişim-değeridir. Bir fenik eden bir kâğıt parçası, 100/100 feniklik bir değişim-değeri toplamıdır. Başka ürünlerle *değiştirilebilir* olan ürünler, *metadırlar*. Ürünler, belirli bir orana göre, birbirleriyle değiştirilebilirler; bu oran, onla-

rın *değişim-değerini*, para ile ifade edildiğinde de onların *fiyatlarını* meydana getirir. Bu ürünlerin kitlesi, onların *meta* olma, ya da bir *değişim-değeri* meydana getirme ya da belirli bir *fiyata* sahip olma durumlarında hiç bir değişiklik yapmaz. Bir ağaç, ister büyük, ister küçük olsun, bir ağaç olarak kalır. Bir demiri, ister dirhem dirhem, ister kental kental başka ürünlerle değiştirelim, bu durum, onun bir meta, bir değişim-değeri olma niteliğini değiştirir mi? Bir meta, büyüklük ya da çokluğuna göre, daha az ya da daha çok değere sahiptir, daha yüksek ya da daha düşük bir fiyatı vardır.

Peki, bir metalar toplamı, yani değişim-değerleri toplamı nasıl olur da sermaye haline gelir?

Bağımsız toplumsal *güç* olarak, yani *toplumun bir kısmının* gücü olarak, *dolaysız, canlı işgücü karşılığında değiştirilmek* suretiyle kendini koruması ve çoğalması olgusuyla. Çalışma yeteneğinden başka hiç bir şeyi olmayan bir sınıfın varlığı, sermayenin başta gelen zorunlu bir koşuludur.

Birikmiş emeği sermayeye dönüştüren şey, ancak, geçmiş, maddeleşmiş emeğin, dolaysız, canlı emek üzerindeki egemenliğidir.

Sermaye, birikmiş emeğin, yaşayan emeğe, yeni bir üretim yapması için araç olarak hizmet etmesi olgusundan ibaret değildir. Sermaye, yaşayan (canlı) emeğin, birikmiş emeğe, değişim-değerini koruyup sürdürmek ve artırmakta hizmet etmesi olgusunda yatar.

Kapitalist ile ücretli arasında değistokuş sırasında ne olup biter?

İşçi, kendi işgücü karşılığında geçim araçları alır; ama kapitalist, verdiği geçim araçları karşılığında, işçinin emeğini, üretici faaliyetini, işçinin, yalnız tükettiğini yerine koymakla kalmayıp *birikmiş emeğe, daha önce sahip olduğundan daha büyük bir değer veren* yaratıcı

gücünü alır. İşçi, kapitalistten, mevcut geçim araçlarından bir bölümünü alır. Bu geçim araçları, onun ne işine yarar? Hemen doğrudan doğruya tüketim yapmasına. Ama, bu geçim araçlarını tükettiğim anda, onlar benim için bir daha geri gelmemek üzere kaybolmuştur, meğer ki, bu araçların benim varlığımı sürdürmemi sağladıkları süreyi yeni geçim araçları üretmekte, tüketerek yoğalttığım değerlerin yerine emeğimle yeni değerler yaratmakta kullanayım. Ama işte, işçinin de, kapitalistten aldığı geçim araçları karşılığında kapitaliste verdiği tastamam bu soylu yeni üretim gücüdür! Bu bakımdan bu güç, onun kendisi için kaybolmuştur.

Bir örnek alalım. Bir çiftçi gündelikçisine günde 5 groşen veriyor. Bu 5 groşen karşılığında gündelikçi bütün gün çiftçinin tarlasında çalışıyor ve ona 10 groşenlik bir gelir sağlıyor. Çiftçi gündelikçiye verdiği değerleri yerine koymakla kalmıyor, onları iki katına çıkarıyor. Demek ki, gündelikçiye verdiği 5 groşeni, verimli, üretken bir biçimde kullanmış, tüketmiştir; bu 5 groşen karşılığında tam iki katı bir değerde toprak ürünleri yetiştiren ve 5 groşeni 10 groşene dönüştüren gündelikçinin emeğini ve gücünü satın almıştır. Buna karşılık, gündelikçi, sonuçlarını çiftçiye bıraktığı üretici gücü yerine, azçok kısa bir süre içinde tükettiği geçim araçlarıyla değiştirdiği 5 groşen alıyor. Demek ki, 5 groşen, çifte bir tüketiliş biçimiyle tüketilmiştir, sermaye için *yeniden üretici biçimde*, çünkü 10 groşen getiren bir işgücü karşılığında değiştirilmiştir; işçi için *üretici olmayan biçimde*, çünkü, bir daha geri gelmemek üzere yoğalan geçim araçları ile değiştirilmiştir ve işçi, ancak çiftçi ile aynı değişimi yineleyerek onların aynı değerini elde edebilir. *Şu halde sermaye ücretli emek varsayımına, ücretli emek de sermaye varsayımına dayanır. Bunlar birbirlerinin koşuludurlar; karşılıklı olarak birbirlerini yaratırlar.*

Bir pamuk fabrikası işçisi, yalnız pamuklu kumaşlar mı üretir? Hayır, sermaye üretir. Bu işçi, birtakım değerler üretir ki, bu değerler, onun emeği aracılığıyla yeni değerler yaratmak üzere onun emeğine kumanda etmeye yararlar.

Sermaye, ancak işgücü karşılığında değiştirilmek suretiyle, ancak ücretli emek yaratarak çoğalabilir. Ücretli işçinin işgücü, ancak sermayeyi artırarak, kölesi olduğu gücü kuvvetlendirerek sermaye ile değiştirilebilir. *O halde, sermayenin artması demek, proletaryanın artması, yani işçi sınıfının artması demektir.*

Burjuvalar ve burjuva iktisatçıları, kapitalistle işçinin çıkarlarının *aynı* olduğunu iddia ederler. Gerçekten de! Kapitalist, işçiye iş vermezse, işçi mahvolur. Sermaye de, işgücünü işletmezse yok olur, ve onu işletip kullanabilmesi için de satın alması gerekir. Üretime ayrılmış sermaye, yani üretici sermaye, ne kadar çabuk artarsa, bunun sonucu olarak sanayi o kadar verimli olur, burjuvazi o ölçüde zenginleşir, işler o kadar daha iyi gider, sermaye daha çok işçiye gereksinme duyar ve işçi kendini daha pahalıya satar.

İşçinin şöyle böyle katlanılır bir durumda olmasının vazgeçilmez koşulu, demek ki *üretici sermayenin mümkün olduğu kadar hızlı artmasıdır.*

Peki ama, üretici sermayenin artması ne demektir? Üretici sermayenin artması, birikmiş emeğin, canlı emek üzerindeki yetki ve etkisinin artması, burjuvazinin çalışan sınıf üzerindeki egemenliğinin artması demektir. Ücretli emek kendisine egemen olan yabancı zenginliği, kendisine hasım gücü, yani sermayeyi ürettiği zaman, üretici emeğin uğraşının araçları, yani geçim araçları, sermayeden kendisine doğru geri gelmektedir, ancak, ücretli emeğin, yeniden sermayenin bir bölümü olması, yani sermayeye yeniden hızlı bir gelişme hareketi veren bir kal-

dıraç haline gelmesi koşuluyla.

Sermayenin çıkarları ile işçilerin çıkarları aynı çıkarlardır dendiği zaman, *bu, ancak, sermaye ile ücretli emek aynı ve tek bir ilişkinin iki yönü, iki görünümüdürler anlamına gelir. Biri ötekinin sonucudur, tıpkı tefeci ile borç alanın karşılıklı olarak birbirini yaratmaları gibi.*

Ücretli işçi, ücretli işçi oldukça, kaderi sermayeye bağlıdır. İşçi ile kapitalist arasındaki o kadar öğülen çıkar ortaklığı işte budur.

Sermaye artınca, ücretli emek yığını büyür, ücretli işçilerin sayısı çoğalır, bir kelimeyle, sermayenin egemenliği daha büyük bir bireyler yığını üzerine yayılır. En elverişli durumu varsayacak olsak, üretici sermaye artınca emek talebi de artar. Buna göre de emeğin fiyatı, yani ücret yükselir.

Bir ev büyük ya da küçük olabilir, çevresindeki evler de küçük oldukları sürece, toplumsal bakımdan bir evden beklenen her şeyi karşılar. Ama küçük evin yanında bir saray yükseliverirse, küçük ev bir kulübe derecesine düşer. O zaman küçük ev, sahibinin güç beğenir bir kişi olamadığının ya da ancak alçakgönüllü istekleri olabileceğinin tanıtı olur. Ama, uygarlığın ilerleyişi boyunca, küçük ev de kendi gönlünce büyüyebilir, eğer komşu saray da aynı hızla ya da daha büyük ölçüde büyürse, göreli olarak, küçük evde oturan kişi, kendi dört duvarı arasında, kendini, gitgide daha rahatsız, daha hoşnutsuz, daha darda hissedecektir.

Ücrette hissedilir bir artma, üretici sermayede hızlı bir çoğalma varsayımına dayanır. Üretici sermayenin hızla artışı, zenginliğin, lüksün, toplumsal gereksinme ve zevklerin de aynı hızla artmasına yol açar. Şu halde, her ne kadar işçinin zevk konuları artmışsa da, bu zevklerin sağladıkları toplumsal tatmin, kapitalistin artmış ve işçi için erişilmez olan zevklerine kıyasla ve genellikle toplu-

mun gelişme aşamasına kıyasla azalmıştır. Bizim gereksinmelerimizin ve zevklerimizin kaynağı toplumdadır; bu bakımdan, biz de bunları, toplum ölçüsüne vururuz; yoksa bize tatmin veren neslelerle ölçmeyiz. Gereksinmeler ve zevk konuları, toplumsal nitelikte olduklarından görelidirler.

Demek ki, ücret, kısacası, yalnız karşılığında elde edebileceğim metalar toplamı ile belirlenmiş değildir. Ücret, çeşitli ilişkileri içerir.

İşçilerin, işgüçleri karşılığında, her şeyden önce aldıkları şey, belirli bir miktar paradır. Ücret, sadece para olarak dile getirilen bu fiyatla mı belirlenir?

16. yüzyılda, Avrupa'da dolaşımda bulunan altın ve gümüş, Amerika'daki daha zengin ve işletilmesi daha kolay madenlerin bulunuşu sonunda artti. Bu nedenle, altın ve gümüşün değeri, öteki metalara oranla düştü. İşçiler işgüçleri karşılığında para biçiminde aynı miktar gümüş almaya devam ettiler. Onların işinin para olarak fiyatı aynı kaldı, ama bununla birlikte, ücretleri düşmüştü, çünkü aynı nicelikteki paranın değişimi karşılığında ellerine geçen metalar toplamı daha azdı. Bu, 16. yüzyılda sermayenin çoğalmasını, burjuvazinin atılımını kolaylaştıran koşullardan biri oldu.

Başka bir olayı alalım. 1847 yılı kışında en gerekli besin ürünlerinin, buğdayın, etin, yağın, peynirin vb. fiyatları, kötü ürün alınması yüzünden önemli derecede artmıştı. İşçilerin işgüçleri karşılığında aynı para tutarını almakta devam ettiklerini varsayalım. Onların ücretleri düşmüş olmuyor muydu? Elbette. Aynı para tutarı karşılığında daha az ekmek, daha az et vb. alıyorlardı. Onların ücreti, paranın değeri azaldığı için değil de, geçim araçlarının değeri yükselmiş olduğundan ötürü düşmüştü.

Son olarak, bütün tarım ürünlerinin ve imalât sanayii ürünlerinin fiyatı, yeni makinelerin kullanımı, daha elve-

rişli bir mevsim geçirilmesi vb. sonucu düşerken, işin para olarak fiyatının aynı kaldığını varsayalım. Bu durumda işçiler, aynı miktar para karşılığında daha çok meta satın alabilirler. Şu halde onların ücreti, ücretin paraca değerinin değişmemiş olmasından dolayı, kesin olarak artmıştır.

Demek ki, işin para olarak fiyatı, yani saymaca (*nominal*) ücret ile gerçek ücret, yani ücret karşılığında gerçekten verilen metaların niceliği birbirlerine tastamam uymazlar. Şu halde, ücretin yükselmesinden ya da düşmesinden söz ettiğimiz zaman, yalnız işin para olarak fiyatını, yani saymaca ücreti düşünmemeliyiz.

Ama ne saymaca ücret, yani karşılığında işçinin kendini kapitaliste sattığı para tutarı, ne de gerçek ücret, yani işçinin bu para ile satın alabildiği metaların niceliği, ücret içinde saklı bulunan ilişkileri açıklamaya yetmez.

Ücret, bir de, her şeyden önce, kapitalistin kazancı ile kapitalistin kârı ile olan orantıyla belirlenir — ücret göreli ve orantılıdır.

Gerçek ücret, emeğin fiyatını, öteki metaların fiyatına göre ifade eder, buna karşılık, göreli ücret, dolaysız emeğin yarattığı yeni değerdeki birikmiş emeğe, yani sermayeye düşen paya oranla dolaysız emeğin payını ifade eder.

Daha yukarıda 14. [bu kitapta 31.] sayfada: "Şu halde ücret, işçinin, ürettiği metadaki payı değildir. Ücret, kapitalistin satın alma yoluyla, karşılığında belirli bir nicelikte üretici işgücüne sahip çıktığı, daha önceden var olan metaların bir bölümüdür." demiştik. Ama, kapitalistin, bu ücreti, işçi tarafından imal edilen ürünü sattığı fiyatın içinde tekrar ele geçirmesi gerekir; ve onu, genel kural olarak, kendisine, yatırdığı üretim masrafları üzerinden bir fazlalık, yani kâr kalacak biçimde yeniden ele geçirmesi gerekir. İşçinin ürettiği metaın satış fiyatı, kapitaliste göre, üç bölüme ayrılır: *birincisi,* önceden öde-

diği hammaddelerin fiyatı ile gene önceden ödediği iş aletlerinin, makinelerin ve başka araçların yıpranma payını karşılayan, onu yerine koyan bölüm; *ikincisi*, önceden ödediği ücreti yerine koyan bölüm; *üçüncüsü* ise, fazlalık olan, kapitalistin kârı. Birinci bölüm, yalnız *önceden var olan değerleri* yerine koyduğu halde, önceden ödenmiş ücretin yerini dolduracak [ikinci -ç] bölüm ile bir fazlalık olan kapitalistin kârının, *işçinin emeği ile yaratılmış* ve hammaddelere eklenmiş *yeni değerden* ileri geldiği gün gibi açıktır. Ve ancak *bu anlamdadır* ki, ücreti olduğu kadar kârı da, bunları birlikte ele aldığımızda, işçinin ürüne katılma payları olarak sayabiliriz.

Gerçek ücret aynı kalabilir, hatta yükselebilir de, ve gene de göreli ücret düşebilir. Varsayalım ki, örneğin bütün geçim araçlarının fiyatı 2/3 oranında bir düşme gösterdiği halde, günlük ücret yalnız üçte bir oranında yani örneğin 3 marktan 2 marka düşüyor. Her ne kadar işçi, iki markı ile daha önce 3 markla alabildiğinden daha büyük miktarda meta alabilecekse de, onun ücreti, gene de, kapitalistin kârına oranla azalmıştır. Kapitalistin (örneğin, fabrikatörün) kârı bir mark artmıştır, yani işçiye ödediği, daha az değişim-değeri tutarına karşılık, işçinin, eskisinden daha büyük bir miktarda değişim-değerleri üretmesi gerekmektedir. Sermayenin payı, emeğin payına göre orantılı olarak artmıştır. Toplumsal servetin sermaye ile emek arasında üleştirilmesi, daha da eşitsiz bir duruma gelmiştir. Kapitalist, aynı sermaye ile, daha büyük bir nicelikte emeğe kumanda etmektedir. Kapitalist sınıfın, işçi sınıfı üzerindeki egemenliği artmıştır, işçinin toplumsal durumu daha kötüleşmiş, kapitalistin [toplumsal durumundan] bir adım daha aşağıya düşmüştür.

Peki ama, karşılıklı ilişkileri içersinde, ücretin ve kârın yükselip alçalmasını belirleyen genel yasa hangisidir?

Ücret ve kâr birbirleriyle ters orantılıdırlar. Emeğin

payı, yani ücret düştüğü ölçüde, sermayenin payı, yani kâr yükselir ve, tersine, emeğin payı yükseldiği ölçüde, sermayenin payı düşer. Ücret düştükçe kâr yükselir, ücret yükseldikçe kâr düşer.

Belki de şöyle itiraz edilecektir: kapitalist ürünlerini öteki kapitalistlerinkilerle elverişli bir biçimde değiştirerek kâr edebilir, çünkü, yeni pazarların açılması sonucu olsun ya da eski pazarlarda gereksinmelerin geçici bir artışı sonusu olsun, bu kapitalistin malına karşı daha fazla talep vardır; kapitalistin kârı, öteki kapitalistlerin saf dışı kalmasından dolayı, ücretten, işgücünün değişim-değerinden bağımsız olarak artabilir; ya da kâr, gene aynı, iş aletlerinin yetkinleşmesi, doğa kuvvetlerinin yeni bir kullanımı vb. sayesinde de yükselebilir.

Her şeyden önce, şunu kabul etmek gerekecektir ki, ters yoldan giderek de varılsa, sonuç aynı kalır. Kâr, ücret azaldığı için artmamıştır, ama ücret, kâr arttığı için azalmıştır. Kapitalist, başkasının aynı nicelikte emeği ile, emeğe daha yüksek bir fiyat ödemeksizin, daha büyük bir nicelikte değişim-değeri satın almıştır; yani, bu duruma göre, emeğe ödenen, emeğin kapitaliste bıraktığı net kâra göre daha azdır.

Ayrıca, hatırlatalım ki, metaların fiyatlarındaki dalgalanmalara karşın, her metaın ortalama fiyatı, yani, metaın başka metalarla değiştirilme oranı, o metaın *üretim masrafları* ile belirlenir. Kapitalist sınıfın bağrındaki karşılıklı aldatmalar, zorunlu olarak birbirlerini dengeleyeceklerdir. Makinelerin gelişip yetkinleşmesi, yeni doğal güçlerin üretimin hizmetinde kullanılması, belli bir iş zamanı içersinde aynı nicelikte bir emek ve sermaye ile, daha büyük bir ürün yaratılmasına olanak sağlar, yoksa daha büyük bir değişim-değeri kitlesi yaratılmasına değil. Eğirme makinesi sayesinde bir saat içinde, makinenin türetiminden önce teslim edebildiğimin iki katı, örneğin elli yerine

yüz kilo iplik çıkarabiliyorum, ama daha önce elli kilo karşılığında değişim yoluyla alabildiğimden daha fazla meta almıyorum, çünkü üretim masrafları yarıya düşmüştür ya da aynı üretim masrafı ile iki katı ürün verebiliyorum.

İster bir ülkenin, ister bütün dünya pazarının kapitalist sınıfı, burjuvazi, kendi üyeleri arasında üretimin net kârını ne oranda üleşirlerse üleşsin, bu net kârın tüm toplamı, her zaman için dolaysız emek tarafından artırılmış olan birikmiş emek miktarından başka bir şey değildir. Demek ki, bu net kârın tüm toplamı, emeğin sermayeyi artırması ölçüsünde, yani kârın ücrete oranla artması ölçüsünde artar.

Şu halde görüyoruz ki, *sermaye ile ücretli emek arasındaki ilişkinin sınırları içinde* kalsak bile, *sermayenin çıkarları ile ücretli emeğin çıkarları, birbirine taban tabana karşıdırlar.*

Sermayede hızlı bir artış, kârda da hızlı bir artış demeğe gelir. Eğer emeğin fiyatı, eğer göreli ücret hızla azalırsa, kâr da, ancak aynı hızla artabilir. Gerçek ücret, aynı zamanda saymaca (*nominal*) ücret, yani emeğin para olarak değeri yükselse bile göreli (*relatif*) emek düşebilir, ancak, gerçek ve saymaca ücretin kârla aynı oranda artması koşuluyla. Örneğin, işlerin elverişli olduğu dönemlerde, eğer ücret yüzde beş yükselse, ama kâr buna karşılık yüzde otuz yükselse, orantılı ücret, yani göreli ücret yükselmemiş, düşmüş demektir.

Demek ki, işçinin geliri, sermayenin hızlı bir artışı ile birlikte yükselse, işçiyi kapitalistten ayıran toplumsal uçurum da aynı zamanda genişler, bu arada sermayenin emek üzerindeki egemenliği, emeğin sermaye karşısındaki bağımlılığı da büyür.

İşçinin, sermayenin hızla artışında çıkarı vardır demek, yalnız şu anlama gelir: İşçi başkasının zenginliğini

ne kadar büyük bir hızla çoğaltırsa, şölenden topladığı kırıntılar da o kadar ele avuca gelir, dolgun olur; ne kadar çok işçi çalıştırılabilir ve bunların üremeleri sağlanırsa, sermayenin egemenliği altındaki köleler yığını o kadar çoğaltılabilir.

Demek ki, şunları saptadık:

İşçi sınıfı için en elverişli durumda bile, *sermayenin mümkün olan en hızla artışı,* işçinin maddî yaşamını ne kadar iyileştirebilirse iyileştirsin, işçinin çıkarları ile bujuvanın yani kapitalistin çıkarları arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı ortadan kaldırmaz. *Kâr* ile *ücret,* önce de sonra da, oldum bittim *birbirleriyle ile ters orantılıdırlar.*

Sermaye hızla arttığı zaman, ücret de yükselebilir, ama sermayenin kârı kıyaslanamayacak kadar çabuk artar. İşçinin maddî durumu iyileşmiştir, ama toplumsal durumun zararına olarak. Onu kapitalistten ayıran toplumsal uçurum genişlemiştir.

Kısacası:

Ücretli emek için en elverişli koşul, sermayenin mümkün olduğu kadar hızlı artmasıdır demek, yalnız şu anlama gelir: İşçi sınıfı çoğaldıkça, kendisine düşman olan güç de çoğalır, ona kumanda eden yabancı zenginlik de artar, ve işçi sınıfı için, burjuvazinin kendisini kuyruğuna takıp peşinden sürüklemesine yarayan yaldızlı zincirleri kendi eliyle yapmaktan memnun olarak, yeniden burjuvazinin zenginliğinin artmasına ve sermayenin kudretinin pekiştirilmesine çalışması olanaklarını sağlayacak koşullar o kadar elverişli olur.

Üretici sermayenin artması ile ücretin yükselmesi, gerçekten, burjuva iktisatçılarının iddia ettikleri kadar, ayrılmazcasına birbirine bağlı mıdır? Onların sözlerine inanmamalıyız. Hatta, sermaye yağlandıkça, onun kölesi de o kadar semirir, dedikleri zaman da, onlara inanmamalıyız. Burjuvazi fazla açık gözlüdür, hizmetkârlar kalaba-

lığının göz alıcılığından kurumlanan büyük derebeyinin boş inanlarını paylaşmayacak kadar hesaplıdır. Burjuvazinin varoluş koşulları, onu, her şeyi hesaplamaya zorlar.

O halde şu noktayı daha yakından incelememiz gerekecek:

Üretici sermayedeki artışın ücret üzerindeki etkisi nedir?

Hasılı, burjuva toplumundaki üretici sermayenin artması, bu, daha geniş, daha yaygın bir emek birikiminin meydana gelmesi demektir. Sermayeler hem sayıca artar ve hem önem kazanır. Sermayelerin *artması kapitalistler arasındaki rekabeti artırır. Sermayelerin gitgide artan önemi, daha kocaman savaş makineleri ile birlikte daha yaman işçi ordularının, sanayiin savaş alanına sürülmesine yol açar.*

Bir kapitalist, ancak daha ucuza satarak, başka bir kapitalistin ayağını kaydırabilir ve onun sermayesini ele geçirebilir. Batmadan daha ucuza satabilmek için, daha ucuza üretmek, yani emeğin verimliliğini mümkün olduğu kadar artırmak gerekir. Ama emeğin verimliliği, özellikle, *daha büyük bir işbölümü* ile, makinelerin daha genel bir biçimde üretime sokulması ve durmadan geliştirilmesi ile artar. İşin aralarında bölündüğü işçiler ordusu daha büyük oldukça, makineleşme daha dev ölçülerde üretime girdikçe, üretim masrafları, orantılı olarak, daha az olur, emek daha verimli hale gelir. Bu yüzden, kapitalistler arasında, işbölümünü ve makineleri artırmak ve her ikisinden de en büyük ölçülerde yararlanmak uğruna bir yarış vardır.

Eğer bir kapitalist, daha büyük bir işbölümü sayesinde yeni makinelerin kullanılması ve geliştirilmesi sayesinde, doğa kuvvetlerinin daha elverişli bir biçimde ve daha büyük bir ölçüde kullanılması sayesinde aynı emek ya da birikmiş emek tutarı ile rakiplerinden daha büyük

bir miktarda ürün, yani meta yaratmanın yolunu bulmuşsa; örneğin rakiplerinin yarım metre kumaş dokuyabildikleri aynı iş zamanı içersinde bir yarım metre daha üretebiliyorsa, bu kapitalist nasıl davranacaktır?

Bu kapitalist, yarım metre kumaşı, pazardaki eski fiyata satmakta devam edebilirdi, ama bu, rakiplerini zarara sokmanın ve kendi sürümünü artırmanın çaresi olmazdı. Onun üretimi genişledikçe, onun için pazar bulma zorunluluğu da o ölçüde artmıştır. Onun yarattığı daha güçlü ve daha pahalı üretim araçları, elbette ki, ona, metaını daha ucuza satma olanağını sağlar, ama aynı zamanda, onu, *daha çok meta satmaya* ve çok *daha büyük* bir pazar ele geçirmeye zorlar. Şu halde kapitalistimiz, yarım metre kumaşını rakiplerinden daha ucuza satacaktır.

Ancak, her ne kadar, bütün bir metre kumaş, ona, yarım metre kumaşın öteki kapitalistlere malolduğundan daha fazlaya malolmazsa da, o, bu bir metreyi rakiplerinin yarım metreyi sattıkları kadar ucuza satmayacaktır. Yoksa hiç bir ek kazanç sağlayamazdı ve metaının değişimi sonucu, ancak üretim masraflarını elde edebilirdi. Bu durumda, o, sermayesi, ötekilerinkinden daha çok kâr getirdiği için değil, ama sadece daha büyük bir sermayeyi işlettiği için, daha büyük bir gelir elde edebilirdi. Ayrıca, o, metaına, rakiplerininkinden ancak yüzde birkaç daha ucuz fiyat vererek güttüğü amaca erişir. *Daha ucuz fiyata satarak* rakiplerini pazardan uzaklaştırır, hiç değilse onların pazarlarından bir kısmını ellerinden alır. Şunu da hatırlatalım ki, geçer (cari) fiyat, bir metaın satışının sanayi için elverişli ya da elvesişsiz bir mevsime raslamasına göre, *üretim masraflarının üstünde ya da altındadır*. Bir metre kumaşın piyasa fiyatının, önceki üretiminin olağan masraflarının altında ya da üstünde oluşuna göre, yeni ve daha verimli üretim araçları kullanmış olan kapitalist değişik yüzde oranları içinde kendi gerçek üretim

masraflarının üzerinde satacaktır.

Ama kapitalistimizin *ayrıcalığı* uzun süreli değildir; öteki rakip kapitalistler de aynı makineleri ve işbölümünü uygularlar, ve bunu, aynı ölçüde, hatta daha büyük bir ölçüde yaparlar ve kumaşın fiyatı, yalnız *eski üretim masraflarının altına değil, yeni üretim masraflarının da altına* düşünceye kadar, bu iyileşme genelleşir.

Şu halde kapitalistler, birbirlerine karşı, artık, yeni üretim araçlarının işin içine karışmasından *önce* bulundukları durumda bulunurlar ve, bu araçlarla aynı fiyata iki katı ürün verebilirlerse de, *şimdi* artık çifte ürünlerini eski fiyatın *altında* vermek zorundadırlar. Bu yeni üretim fiyatları düzeyinde, aynı oyun yeniden başlar: daha büyük işbölümü, daha çok makine, işbölümünden ve yeni makinelerden daha geniş ölçüde yararlanılması. Ve rekabet, yeniden bu sonuca karşı aynı tepkiyi yaratır.

Böylece üretim tarzının, üretim araçlarının, nasıl durmadan altüst olduklarını, köklü değişikliklere uğradıklarını; *işbölümünün* nasıl *zorunlu olarak daha büyük bir işbölümüne, makine kullanımının daha geniş bir biçimde makineler kullanımına, büyük çapta bir işin daha da büyük çapta bir işe* yol açtığını görüyoruz.

İşte, burjuva üretimini durmadan eski yolundan dışarı atan, ve sermayeyi, işin üretim güçlerini bir kere bir gerilime soktu mu, ondan sonra boyuna gerip durmaya zorlayan yasa, burjuva üretimine bir an nefes aldırmayan, boyuna kulağına yürü! yürü! diye homurdayan yasa budur.

Bu yasa, ticarî dönemlerin dalgalanmalarının sınırları içinde, bir metaın fiyatını, zorunlu olarak, o metaın *üretim masraflarına* eşit tutan yasadan başka bir şey değildir.

Bir kapitalistin birlikte işe giriştiği üretim araçları, ne kadar yaman olursa olsun, rekabet, bu üretim araçlarını genelleştirecektir, genelleştikleri andan itibaren de

sermayesinin daha büyük veriminin kapitaliste sağladığı tek yarar, tek üstünlük, *aynı fiyata,* eskisinden on, yirmi, yüz kez daha fazla ürün çıkarması olacaktır. Ama daha düşük bir satış fiyatını daha büyük miktarda ürün sürümü ile dengelemek için, belki de bin kat fazla ürün sürmesi gerektiğinden, çok daha önemli miktarda ürün satması, şimdi, yalnız daha fazla kazanmak için değil, ama aynı zamanda, —üretim aletinin kendisi de daha önce gördüğümüz gibi, gitgide daha pahalı olduğuna göre— üretim masraflarını çıkarmak için de zorunlu olduğundan, ve bu büyük miktarlarla satış, yalnız kendisi için değil, ama rakipleri için de bir ölüm-kalım sorunu olduğundan, *türetilmiş bulunan üretim araçları daha verimli oldukça, eski mücadele de, o ölçüde şiddetlenir. Demek ki, işbölümü ve makineleşme, çok daha büyük bir ölçüde, alabildiğine gelişmeye devam edecektir.*

Şu halde, kullanılan üretim araçlarının gücü ne olursa olsun, rekabet, metaın fiyatını, metaın üretim masraflarına indirgeyerek, böylece ucuz fiyata üretimi, yani aynı tutar karşılığında gittikçe daha büyük bir ürün arzını kaçınılmaz bir yasa durumuna yükselterek, daha ucuza ürettiği ölçüde, yani aynı emek miktarı ile daha fazla ürettiği ölçüde, bu üretim araçlarının gücünün altın meyvelerinin sermayesini kapar. Demek ki böylece, kapitalist, hem de kendi özel çabası ile, aynı iş zamanı içersinde daha fazla sağlama zorunluluğundan, bir kelimeyle, kendi sermayesini işletmede daha güç koşullardan başka bir şey kazanmayacaktır. Bu bakımdan, rekabet, üretim masrafları yasası ile durmadan onu izlerken, rakiplerine karşı ortaya çıkardığı her yeni silâh kendisine karşı dönerken, kapitalist, eski makinelerin ve eski işbölümü yöntemlerinin yerine, kuşkusuz daha pahalı, ama daha ucuza üreten yenilerini, rekabetin bu yenileri eskitip gözden düşürmesini beklemeksizin, hiç ara vermeden yenilerini ge-

tirerek yarışmayı kazanmaya çalışır.

Şimdi *bütün dünya pazarı üzerinde, aynı zamanda yer alan* bu hummalı çırpınışı gözümüzün önüne getirelim, sermaye büyümesinin, birikmesinin ve yoğunlaşmasının, nasıl, sonuç olarak, kesintisiz, gittikçe daha hızlı ve gittikçe çok daha büyük ölçülerde uygulanan bir işbölümüne, yeni makinelerin kullanılmasına ve eskilerin geliştirilmesine neden olduğunu anlayacağız.

Peki ama, üretici sermayenin büyümesine ayrılmazcasına bağlı bu koşulların ücretin belirlenmesi üzerindeki etkileri nelerdir?

Daha büyük bir işbölümü, bir işçiye, 5, 10, 20 kişinin işini yapma olanağını verir; demek oluyor ki, işçiler arasındaki rekabeti, 5, 10, 20 kat artırır. İşçiler, yalnız, kendilerini birbirlerinden daha ucuz fiyata satarak birbirleriyle rekabet etmezler; bir *tek* işçinin, 5, 10, 20 işçinin işini yerine getirmesi biçiminde de birbirleriyle rekabet ederler. işçileri bu biçimde rekabete zorlayan şey, sermayenin getirdiği ve gittikçe güçlenen *işbölümü*dür.

Üstelik, *işbölümü* arttığı ölçüde, iş basitleşir. İşçinin özel ustalığı değerini yitirir. İşçi, bedence ve kafaca hiç bir çaba ortaya koymayan basit, tekdüzeli bir üretici güce dönüşür. Onun işi, herkesin becerebileceği bir iş olur. Bunun içindir ki, rakipler, her yandan işçi üzerinde baskı yaparlar, ve ayrıca hatırlatalım ki, iş ne kadar basit ve öğrenilmesi kolaysa, işe alışmak, uygunlaşmak için o kadar az üretim masrafı gerekir ve ücret daha çok düşer, çünkü ücret, bütün öteki metaların fiyatları gibi, kendi üretim masraflarınca belirlenir.

Demek ki, iş, doyurucu, zevk verici olmaktan uzaklaştıkça, işe karşı isteksizlik arttıkça, rekabet çoğalır, ücret azalır. İşçi, iş saatlerini artırarak olsun, aynı zaman süresi içinde daha çok ürün vererek olsun, daha fazla çalışarak ücretinin toplamını aynı tutmaya bakar. Demek ki,

yoksulluğun dürtüsü, işbölümünün yıkıcı etkilerini daha da artırır. Bunun da sonucu şudur: *daha çok çalışır, daha az ücret alır;* ve bu, salt, iş arkadaşlarıyla rekabet ettikçe, iş arkadaşlarını da, kendisininki kadar kötü koşullarla kendilerini satan birer rakip haline getirmesi yüzündendir, ve kısacası, *kendi kendine karşı, işçi sınıfının bir üyesi olarak kendine karşı rekabet etmesindendir.*

Makineleşme, becerikli, usta işçilerin ayağını kaydırarak, onların yerine acemi işçileri, erkeklerin yerine kadınları, erginlerin yerine çocukları koyarak; makinelerin yeni işe sokuldukları yerlerde işçileri yığın yığın kaldırımlara dökerek, makinelerin geliştirildikleri, yetkinleştirildikleri ve yerlerine daha yüksek verimli makinelerin konulduğu yerlerde işçilere daha küçük kontenjanlarla yol vererek, aynı sonuçları çok daha geniş ölçülerde meydana getirir. Yukarda, kapitalistlerin kendi aralarındaki sanayi savaşının ilk taslağını kısa yoldan çizivermiştik; *bu savaşın şöyle bir özelliği vardır: bu savaşta, çarpışmalar, işçi ordusunun askere alınmasından çok terhis edilmesiyle kazanılır. Generaller, yani kapitalistler, kim daha çok sanayi erine yol verecek diye aralarında yarışırlar.*

İktisatçılar, makinelerin gereksiz kıldığı işçilerin *yeni* uğraş kolları bulduklarını pek güzel anlatırlar bize.

Ama onlar, kendilerine yol verilmiş aynı işçilerin yeni iş kollarında iş bulabileceklerini doğrudan doğruya iddia etmeyi göze alamazlar. Gerçek olgular bu yalana karşı yüksek sesle haykırmaktadır. Doğrusunu isterseniz söyledikleri yalnız şudur: işçi sınıfının başka bölümleri için, örneğin batmaya yüztutmuş bir sanayi koluna girmek üzere olan *genç işçi kuşakları* için, yeni iş olanakları doğacaktır. Doğrusu ya, bu da, sokağa atılmış işçiler için büyük bir avunma değil midir? Kapitalist baylar, sömürecek taze etten yoksun kalmayacaklar, ölüler ölülerini gömmeye bırakılacak. Bu, burjuvaların, işçilerden çok kendi

kendilerine verdikleri bir tesellidir. Makineleşme yüzünden bütün ücretliler sınıfı ortadan kalksaydı eğer, ücretli emek olmadıkça sermaye olmaktan çıkan sermaye için ne korkunç bir şey olurdu bu!

Ama işçilerin doğrudan doğruya makineleşme yüzünden işten atıldıklarını ve onların yerini gözleyen bütün bir genç kuşağın *yeni bir uğraş bulduğunu* varsayalım. Bu yeni uğraşa, eskilerin kaybettikleri işe verildiği kadar ücret verileceğine inanılır mı? *Bu, bütün iktisat yasaları ile çelişen bir şey olurdu.* Modern sanayiin, nasıl her zaman, karmaşık, üst düzeyde bir uğraşın yerine daha yalın ve alt düzeyde bir uğraş koymaya yöneldiğini gördük.

Makincleşme yüzünden bir sanayi dalından kapı dışarı edilen bir işçi yığını, *daha düşük bir ücretle çalışmadıkça,* nasıl olur da başka bir sanayi dalına sığınabilir?

Bizzat makinelerin yapımında çalışan işçiler, bu durumun dışında bir örnek olarak gösterilmiştir. Denilir ki, sanayi daha çok makine gerektirince ve daha çok makine tüketince, makineler de, zorunlu olarak, sayıca artacaktır, ve bunun sonucu, makinelerin yapımı, şu halde makine yapımıyla uğraşan işçilerin sayısı da artacaktır ve bu sanayi dalında çalıştırılan işçiler, becerikli, hatta kalifiye işçiler olacaktır.

Zaten önceleri de ancak yarıyarıya doğru olan bu iddia, 1840 yılından beri bir değer taşır görünümünü büsbütün yitirmiştir, çünkü, makineler, giderek daha genel bir biçimde, pamuk ipliği üretiminde olduğu kadar makine yapımında da kullanıldılar, ve makine yapan fabrikalarda çalıştırılan işçiler, son derecede gelişmiş aletler karşısında, tamamıyla ilkel makinelerin oynadıklarından başka bir rol oynamadılar.

Ama, makinenin kovduğu erkek işçinin yerine, fabrika, belki de, *üç* çocuk ve *bir* kadın çalıştırmaktadır! Erkeğin ücreti, üç çocuk ve bir kadın için yeterli olmamalı

mıydı? Asgari ücretin soyun varlığını sürdürmek ve sayısını çoğaltmak için yeterli olması gerekmez miydi? Burjuvaların pek sevdikleri bu ifade tarzı neyi tanıtlar öyleyse? Sadece şunu: *bir tek* işçi ailesini yaşatmak için eskisinden dört kat fazla işçi varlığı tükenmektedir.

Özetleyelim: *İşbölümü ve makineleşme yaygınlaştıkça, üretici sermaye de artar; işbölümü ve makineleşme yaygınlaştıkça işçiler arasında rekabet de genişlik kazanır ve işçilerin ücretleri kısılır.*

Şunu da ekleyelim ki, *toplumun üst tabakalarından* da işçi sınıfına katılmalar olur. Kollarını işçilerin kolları yanında kaldırmaktan başka çareleri olmayan bir küçük sanayiciler ve küçük gelir sahipleri kitlesi, işçi sınıfına üşüşürler. Böylece, iş istemek üzere havaya kalkan kolların meydana getirdiği orman gitgide sıklaşıp genişlerken, kolların kendileri gittikçe cılızlaşır.

Besbelli ki, küçük sanayici, ilk koşullarından biri her yeni gün daha büyük ölçüde üretmek, yani küçük bir sanayici değil, tam tersine, büyük sanayici olmak olan bir savaşta, fazla dayanamaz.

Sermayelerin kitlesi ve sayısı çoğaldıkça, sermaye arttıkça, sermayenin faizinin azaldığı, bunun sonucu olarak, küçük gelir sahibinin artık geliriyle yaşayamaz olduğu, onun da sanayie atılması, yani küçük sanayiciler saflarını ve böylece de işçi sınıfı adaylarının saflarını kabartması gerektiği — bütün bunlar, daha geniş açıklamayı gerektirmez.

Son olarak, kapitalistler, yukarda tasvir edilen hareket yüzünden, mevcut dev üretim araçlarını daha büyük bir ölçüde işletmek ve bu amaçla bütün kredi olanaklarını işe koşmak zorunda kaldıkça sınaî depremler —ki bu depremler boyunca, ticaret âlemi, ancak, servetin, ürünlerin ve hatta üretici güçlerin bir bölümünü cehennem tanrılarına kurban etmek suretiyle ayakta kalabilir— gitgide ço-

ğalır, bir kelimeyle *bunalımlar* artar. Ürünler kitlesi, ve bunun sonucu olarak geniş pazara gereksinme arttıkça —bir önceki her bunalım, ticaretin o zaman kadar ele geçirmemiş ya da henüz iliğine kadar sömürmemiş olduğu bir pazarı, dünya ticaretinin boyunduruğu altına soktuğu için— dünya pazarı gitgide daralır ve sömürülecek pazar sayısı gitgide azalır. Ama sermaye sadece emekle *yaşamaz.* O hem seçkin, hem de barbar bir efendi olarak, kölelerinin cesetlerini, bu bunalımlar sırasında can vermiş işçi kurbanların tümünü kendisiyle birlikte mezarına sürükler. Böylece görüyoruz ki, *sermaye hızla büyür, işçiler arasındaki rekabet de çok daha büyük bir hızla artar, yani işçi sınıfı için iş bulma olanakları ve geçim araçları orantılı olarak, bir o kadar büyük bir hızla azalır ve bununla birlikte, sanayiin hızla artması ücretli emek için en elverişli koşuldur.*

EKLER

I

ÜCRET

Yukarıda açıklandı:

1. Ücret = metaın fiyatı.

Demek ki, ücretin belirlenmesi, fiyatın genel belirlenmesine genellikle denk düşer.

İnsan çalışması = meta.

Yaşamın kendini göstermesi — yaşama eylemi basit bir araç gibi görünür: bu eylemle bağıntısız olay da amaç olarak gözükür.

2. Meta olarak ücret, arz ile talebin rekabetine bağlıdır.

3. Arzın kendisi, üretim masraflarına bağlıdır, yani bir metaın üretimi için gerekli iş zamanına.

4. Kâr ile ücret arasındaki ters orantı. Ekonomik varlıkları kâr ve ücret olan iki sınıf arasındaki uzlaşmaz karşıtlık.

5. Ücretin artması ya da değişmesi için mücadele. İşçi dernekleri.

6. Emeğin ortalama ya da normal fiyatı; asgarî ancak işçi sınıfı için değer taşır, birey olarak işçi için değil. Ücretin düşüşünü önlemek için işçilerin güçbirliği.

7. Vergilerin, koruyucu gümrük resimlerinin kaldırılmasının, orduların sayısının azaltılmasının vb. ücret üzerindeki etkisi. Ortalama olarak saptanan asgarî [ücret], zorunlu geçim araçlarının fiyatına eşittir.

KATMALAR

a) *Atkinson*

1. *Elle çalışan dokumacılar.* (İşgünü: 15 saat.) (Sayıları yarım milyon.)

"Onların derin yoksulluğu, öğrenilmesi kolay ve daha ucuz üretim araçlarının her an kendisini kapı dışarı etmesi tehlikesiyle karşı karşıya bulunan iş cinsinin kaçınılmaz koşulu. Talepte kısa bir duraklama, arzın önemsenmesi dolayı, bunalıma yol açar. Bir işkolunun gereksiz oluşu ve başka bir işkolunun atılımı, *geçici sıkıntılar* getirir. Hindistan'da Dakka bölgesinde, kolla çalışan pamuk dokuyucular örneği; bunlar, İngiliz makinelerinin rekabeti yüzünden aç kalmış ya da tarım işine atılmışlardır." (Dr. Bowring'in Avam Kamarasında, Temmuz 1835'teki konuşmasından parça.)

(Bu, bir ticaretten ötekine geçiş örneği, serbest değişim üzerine tartışmalar için kullanılacaktır.)

2. *Nüfus Teorisi* üzerine söylenecek oldukça çok şey

var.

3. İşbölümünün değişmesi ya da yaygınlaşmasının, ücretin belirlenmesi üzerine etkisi.

b) *Carlyle*

1. Ücretlerin sadece niceliği gözönünde bulundurulmamalıdır. Ücretlerin niteliği de oynar ve bu, dalgalanmanın işleyişiyle belirlenir.

2. İşçilerle işveren arasındaki zorunluluğu, çıkarı, alışverişi keskinleştiren, ücrette elverişlilik. Artık ortaçağda olduğu gibi, ataerkil diye bir şey yoktur.

3. İşin en büyük bölümü, uzmanlaşmış iş değildir.

4. Bütün maltusçu ve komünist teoriler, işçinin, çocuk yapmamak yoluyla talebi değiştirme olanağını elinde tuttuğu olgusuna indirgenir.

c) *Mac Culloch*

"İşçinin kazandığı ücret, *insan* denilen makinenin sahibine düşen alışılmış kâr kısmıyla, artı, makinelerin yıpranmasını karşılamak için bir meblağa ya da aynı anlamda, yaşlı ve yıpranmış işçilerin yerine yenilerini koymak için bir meblağa eşittir."

d) *John Wade*

1. "Eğer amaç, işçiyi, belli bir kullanım süresi içinde en büyük emek miktarının elde edilebileceği bir makine yapmak ise, işbölümünden daha etkili bir yol yoktur."

2. Ücrette bir azalma, işçileri, ya masraflarını kısmaya ya da makineler kullanan fabrikalarda, örneğin (ve genellikle) daha uzun süre çalışarak, ya da zanaatçılarda, kolla

çalışan dokumacılarda vb. olduğu gibi, aynı zaman süresi içinde, daha fazla çalışarak verimliliklerini artırmaya iter. Ama, onların ücretleri, ürüne karşı talebin tam düşmüş olması dolayısıyla azaldığına göre, demek ki, arzı, elverişsiz bir anda artırmaktadırlar. Sonucu: ücretleri daha da fazla düşer, ve o zaman burjuvalar gelir ve söylenirler: "İnsanlar sadece çalışmak isteseydiler."

3. Mutlak olarak genel yasa: *iki pazar fiyatı*, olamaz, ve gerçekte (kaliteler eşitse) egemen olan pazar fiyatı, *en düşük* olanıdır.

50'si ekmeksiz, aynı vasıfta bin işçi olsun. Fiyatı, işi olan 950 işçi değil, işsiz 50 işçi belirler.

Ama bu *pazar fiyatı* yasası, emek-meta üzerinde öteki metalarda olduğundan daha ağır basar, çünkü, işçi emeğini yedek olarak saklayamaz, yaşama eylemini sürdürmek ya da geçim araçlarını yitirerek ölmek zorundadır.

Satılık emek-meta, öteki metalardan, özellikle, *ölümlü, kalımsız niteliği ile, biriktirilme* olanaksızılığı ile ve *arzın*, başka ürünler için olduğu ölçüde kolaylıkla artamaması ya da eksilememesi olgusuyla ayırdedilir.

4. Kapitalistlerin insanlığı, mümkün olan en fazla emeği en düşük fiyata satın almaktan ibarettir. Tarım işçilerinin, kışın, daha çok besine, ısınmaya, daha kalın giyeceklere gereksinmeleri olduğu halde, yazın ellerine geçen para daha çoktur.

5. Örneğin, *pazar* gününün kaldırılması işçiler için tam bir kayıp olurdu. Patronlar, bir çeyrek saat daha fazla çalıştırarak ya da ücretten yemek masraflarını vb. düşerek yaptıkları gibi, saymaca (*nominalement*) belirleyerek, pekâlâ ücreti değiştirebilirlerdi.

6. Modalarla, mevsimlerle ve ticarî çalkantılarla belirlenen fiyat.

7. Eğer, makinenin kapı dışarı ettiği işçi, başka bir iş koluna geçerse, bu yeni iş, kural olarak, daha kötüdür.

Yeni işte hiç bir zaman eski durumunu bulamaz.

Makine ve işbölümü, pahalı emeğin yerine daha ucuz emeği koyar.

İşçilere şunlar önerilmiştir:

1. Tasarruf sandıkları.

2. Mümkün olan bütün iş dallarını öğrenmek (öyle ki, eğer bir iş dalında el emeği arzında fazlalık olsaydı, derhal hepsinde de aynı şey meydana gelecekti).

8. Durgunluk dönemlerinde:

a) İşin durması.

b) Ücretin azalması.

c) Ücretin aynı kalması. Haftadaki iş günleri sayısının azalması.

9. Ticaret ortaklıkları (şirketleri) konusunda şunlara dikkat etmek gerekir:

(1) İşçilerin harcamaları (masraflar). Makinelerin üretimi. Başka işbölümü. Ücretin düşmesi.

(2) Eğer her şeye karşın, kârın hissedilir bir biçimde öteki ülkelerdeki ortalama kârdan daha aşağı bir düzeye düşmesi için ya da sermayenin daha yavaş çoğalması için ücreti oldukça yüksek bir düzeyde tutmak başarılabilseydi, bir ülkenin sanayii yıkılmış olurdu ve efendileriyle birlikte işçiler de yıkılırdı ve dahası: fabrikaların başka yerlere doğru göçü.

Her ne kadar bir verginin azalması işçilere hiç bir yarar sağlamazsa da, buna karşılık, verginin artması işçilere zarar verir. Gelişmiş burjuva ülkelerde vergilerin artmasının yararı: küçük köylüler ve küçük mülk sahipleri sınıfı (zanaatçılar sınıfı vb.) yıkılır ve işçi sınıfı saflarına atılırlar.

İrlandalıların İngiltere'de, Almanların da Alsas'ta ücret üzerindeki etkileri.

e) *Babbage*

Trucksystem[1]

f) *Andrew Ure*

Modern sanayiin başlıca ilkesi: yetişkin işçilerin yerine çocukları, vasıflı işçilerin yerine daha az vasıflı olanlarını, erkeklerin yerine kadınları koymak.

Ücreti eşit kılma. Modern sanayiin başlıca ayırıcı özelliği.

g) *Rossi*

Bay *Rossi* demek ister ki:

Fabrikatörün yaptığı, işçiden üründeki payını, önceden fiyat kırarak satın almaktır sadece, çünkü işçi ürünün satışını bekleyemez. Bu, doğrudan doğruya üretim sürecine bağlı olmayan bir kurgudur. Eğer işçi, ürünün satışına kadar kendi kendine yeterli olabilirse, sonra satışta, kendi payını ortak olarak değerlendirebilecektir.

Şu halde ücret, sermaye ve toprak gibi, üretimin oluşturucu öğelerinden biri değildir. O, ancak bir raslantı, toplumsal durumumuzun bir biçimidir. Ücret, sermayenin içine girmez.

Ücret üretimin vazgeçilmez bir etkeni değildir. İşin başka türlü bir örgütlenmesinde ücret ortadan kalkabilir.

h) *Cherbuliez*

1. "Üretici sermayenin artması, zorunlu olarak, işçiler için geçim araçlarının artmasına yol açmaz. Hammaddeler ve makineler çoğalmış olabilirler, yiyecek içecek azalmış olabilir.

[1] İşçilere meta olarak ödeme. —ed.

"Emeğin ücreti *a*) üretici sermayenin mutlak niceliğine; *b*) sermayenin çeşitli öğeleri arasındaki ilişkiye bağlıdır, bunlar, iki toplumsal olgudur; işçilerin iradesi, bunlar üzerinde hiç bir etki meydana getiremez.

2. "İşçiyi mutlu ya da mutsuz yapan şey, onun *mutlak* tüketiminden çok *göreli* (*relative*) tüketimidir. Bir kez zorunlu tüketimi aştı mı, bizim zevk almamızın *değeri esas olarak görelidir.*"

Ücret düşmesinden ya da yükselmesinden söz edildiğinde, hiç bir zaman dünya pazarının tümünü ve işçilerin çeşitli bölgelerdeki durumlarını gözden kaçırmamak gerekir.

Ücretin adalete göre belirlenmesi yolunda eşitlikçi ya da başka istekler.

Ücretin asgarisi de değişir ve gitgide daha aşağı düşer. Rakı örneği.

i) *Bray*

Tasarruf Sandığı

Zorbalığın ve sermayenin elinde üçlü makine.

1. Ulusal bankaya akın eden para; banka bu parayı yeniden kapitalistlere ödünç vererek kâr sağlar.

2. Hükümetin, sayesinde, işçi sınıfından büyük bir parti kopardığı yaldızlı zincir.

3. Bu bakımdan, böylece, kapitalistler olarak kapitalistlerin eline yeni silâhlar verilmiş olur.

Ücret bir kez düşerse, artık hiç bir zaman önceki düzeyine çıkmaz; hem mutlak ücret, hem de göreli ücret.

1. ÜRETİCİ GÜÇLERİN ÜCRET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ NEDİR?
(BKZ: VI. 3.)

Makineler: işbölümü.

İşçilerle makine arasındaki rekabette, elle çalışan işçilerin (örneğin elde pamuk dokuyucusunun) doğrudan doğruya fabrikada iş tutan makine işçilerinden daha çok zarar gördüğünü dikkate almak gerekir.

İş basitleşmiştir. Emeğin üretim masrafları daha azdır. Emek ucuzlar. İşçiler arasındaki rekabet büyür.

Bir iş dalından başkasına geçiş. Dr. Bowring'in, 1835'te Parlamentoda yaptığı, Hindistan'da, Dakka bölgesinde elde pamuk dokuyucuları hakkındaki konuşmasında bu konuda söyledikleri.

İşçinin içine atıldığı, elle çalışan işçilerin daha önceki işinden beter olan yeni iş. Yetişkinlerin işinin yerini alan çocukların işi, erkeklerinkinin yerini alan kadınların işi, daha vasıflı işçilerinkinin yerini alan daha az vasıflı işçilerin işi.

Ya iş saatlerinin artması ya ücretin azalması.

İşçilerin, kendi aralarında, yalnız birinin ötekinden daha ucuza kendini satmasından değil, ama bir tek işçinin iki kişinin işini yapmasından dolayı rekabet.

Genellikle üretici güçlerin artmasının sonuçları şunlardır:

a) Zevk ve tatminlerin değeri göreli olduğundan, işçilerin durumu, kapitalistlerinkine bakarak kötüleşir.

b) İşçi, mümkün olan en kısa zamanda, mümkün olan en fazlayı üreten gitgide daha dar sınırlı bir üretici güç haline gelir. Vasıflı emek, gitgide basit emek haline dönüşür.

c) Ücret, giderek dünya pazarına daha bağımlı olur, işçinin durumu da öyle.

d) Üretici sermaye içinde, makinelere ve hammaddelere ayrılan bölüm, geçim araçları halindeki malzemeye ayrılan bölüme oranla daha çabuk artar. Üretici sermayenin artması, demek ki, iş talebinde bir zorunlu artışla birlikte gitmez.

Ücret,

α) genellikle üretici sermayenin kitlesine,

β) sermayeyi meydana getiren bölümler arasındaki ilişkilere bağlıdır.

Bu iki nokta üzerinde işçi etkisizdir.

(Eğer ücret dalgalanmaları olmasaydı, işçi, uygarlığın gelişmesinden hiç bir pay almazdı, olduğu yerde kalırdı.)

Yeni bir üretici güçle, her gelişme, aynı zamanda, işçilere karşı bir silâhtır. Örneğin, ulaşım araçlarındaki bütün gelişmeler, çeşitli yerlerdeki işçiler arasındaki rekabeti kolaylaştırır ve, yerel bir rekabeti, ülke çapında bir rekabet haline getirir vb..

Bütün metaların fiyatlarının düşmesi, ki bu, en ivedi geçim araçları için sözkonusu değildir, işçinin yamalı gezmesine ve yoksulluğunun uygarlığın renklerini taşımasına neden olur.

2. İŞÇİLERLE İŞVERENLER ARASINDA REKABET

α) Göreli ücreti belirlemek için, işçi için bir taler ile işveren için bir talerin aynı değerde olmadıklarını dikkate almak gerekir. İşçi, her şeyin daha kötüsünü daha pahalıya satın almak zorundadır. Onun taleri, işverenin talerinin alabildiği miktarda ve kalitede meta satın alamaz. İşçi, parasını *çarçur etmek* ve bütün iktisat ilkelerine aykırı olarak satın almak ve satmak zorundadır.

Bizim, burada, konunun sadece bir yanını, genel olarak *ücretin* kendisini incelediğimizi belirtmemiz gerekir. Ama işçi, emeğinin meyvesini başka metalarla değiştirmeye yeniden başladığı anda, onun sömürüsü de yeniden başlamaktadır. Bakkallar, rehin karşılığı borç verenler, meskene borç verenler, *tout le monde l'exploite encore une fois* [*herkes onu bir kez daha sömürür*].

β) İstihdam araçlarına hükmeden işveren, işçinin ge-

çim araçlarına da hükmeder, yani işçinin yaşamı işverene tâbidir; işçinin kendisinin, yaşam eylemini, basit bir geçim aracı derecesine düşürmesi gibi.

γ) Emek-metaın, başka metalara oranla çok elverişsiz yönleri vardır. Kapitalist için, işçilerle rekabette söz konusu olan, sadece kârdır, işçi için ise, varlığı söz konusudur.

Emek, öteki metalardan *daha ölümlü* niteliktedir. Emek biriktirilemez. *Arzı*, öteki metalarda olduğu kadar kolaylıkla artırılamaz ya da azaltılamaz.

δ) Fabrika yönetmeliği. Konut yasası. *Trucksystem*, bu yolla, işveren, işçinin saymaca ücretini değiştirmeksizin, bir yandan da metaların fiyatını yükselterek işçiyi aldatır.

3. İŞÇİLERİN KENDİ ARALARINDA REKABET

a) Genel bir iktisat yasasına göre, *iki pazar fiyatı* olamaz. 1.000 işçi üzerinden, ücreti belirleyen, çalışan 950 işçi değil, işsiz 50 işçidir. *İrlandalıların, İngiliz işçilerinin* durumu üzerindeki, Alman işçilerinin, Alsaslı işçilerin durumu üzerindeki etkisi.

b) İşçiler, yalnız, biri kendini ötekilerden daha ucuza sunduğu için aralarında çekişmezler, ama, biri iki kişilik iş yaptığı için de, aralarında rekabet vardır.

Bekâr işçinin evli işçilere göre elverişli durumu vb.. Kır işçileri ile kent işçileri arasında rekabet.

4. ÜCRETİN DALGALANMALARI

Bu çalkantıları doğuranlar:

1. Moda değişiklikleri.
2. Mevsim değişiklikleri.
3. Ticaretteki çalkantılar.

Bunalım halinde:

α) İşçi, harcamalarını kısacaktır, ya da üretkenliğini artırmak üzere ya çalışma süresini uzatacak, ya da aynı zaman içinde daha çok üretecektir. Ama onların ücreti düştüğünden, ürettikleri ürüne karşı talepte azalma olması bakımından, işçiler arz ile talep arasındaki elverişsiz orantıyı daha da artırmış olurlar, o zaman da, burjuva: insanlar sadece çalışmak isteseydi, der. Ve işçilerin aşırı çalışmaları yüzünden ücretleri daha da çok düşer.

β) Bunalım sırasında:

Tam bir işsizlik. Ücretin düşmesi. Ücretin aynı kalması ve işgünlerinin sayısının azaltılması.

γ) Bütün bunalımlarda, işçiler bakımından şu devri hareket:

İşveren işçileri istihdam edemez, çünkü ürününü satamaz. Ürününü satamaz, çünkü alıcısı yoktur. Alıcıları yoktur, çünkü, işçilerin emeklerinden başka değiştirebilecekleri bir şeyleri yoktur ve zaten bu yüzden de emeklerini değişemezler.

δ) Ücret yükselmesinden söz edildiği zaman, dikkat edilecek nokta, her zaman dünya pazarını gözönünde tutmak, ve ücret yükselişinin, ancak başka ülkelerdeki işçilerin günlük ekmekten yoksun kalmaları pahasına sağlanabildiğini bilmek gerekir.

5. ASGARİ ÜCRET

1. İşçinin aldığı gündelik ücret, onun makinesinin, bedeninin, sahibine getirdiği kârdır. Makinenin yıpranmasının yerini doldurmak için gerekli meblağ, yani aynı anlamda, yaşlı, yıpranmış işçilerin yerine yenilerini koymak için gerekli meblağ da bunun içindedir.

2. Asgari ücret, örneğin pazar gününün kaldırılmasının işçi için tam bir kayıp olacağını da içine alır. Bu durumda

işçinin, ücretini, çok daha güç koşullar altında kazanması gerekirdi. İşte pazar tatiline karşı kükreyen bu iyi yürekli insanseverlerin istedikleri budur.

3. Her ne kadar, asgarî ücret, ortalama olarak, en zorunlu geçim araçlarının fiyatı ile belirlenir olsa da, gene de şunlara dikkat etmelidir.

Birincisi, asgarî, çeşitli ülkelerde başka başkadır, örneğin İrlanda'da patates.

İkincisi, sorun yalnız bu değildir. Asgarinin kendisinin tarihî bir hareketi vardır ve en düşük mutlak düzeye doğru giderek alçalır. Örnek, Avrupa rakısı. Önce arkebüz suyu ile yapılırdı, sonra tahıldan, sonra da şınapstan.

Gerçek olarak, en düşük asgariye inişi sağlayan şunlardır:

1. Üretimde makine kullanımında genel gelişme, işbölümü, yerel engellerden kurtulmuş olan ve hareket edebilen işçilerin kendi aralarındaki rekabet, ve sonra:

2. Vergilerde ve devlet bütçesinin harcamalarında artma, çünkü, her ne kadar, daha önce gördüğümüz gibi, bir verginin kaldırılması, işçiye hiç bir yarar sağlamazsa da her yeni verginin konması, işçi için, asgarî ücret henüz mümkün olan son ifadesine varmamış olduğu sürece, zararlıdır, ve bu, burjuva ticaretine ket vuran ve onu güçleştiren her şey için de böyledir. Bu arada şunu da belirtelim ki, vergilerin artması, küçük köylülerin, küçükburjuvaların ve zanaatçıların yıkımı olur.

Bir başka örnek, kölelerin kurtuluşu uğruna savaş. Ürünlerin daha ucuz olarak ve yedek ve amortisman ürünlerinin üretiminin hızla artışını sağlayan sanayiin ilerlemesi.

3. Asgarî, başka başka ülkelerde eşitleşmeye doğru eğilim gösterir.

4. Ücret bir kere düştü mü, ardından yeniden yükselse de, hiç bir zaman, daha önceki düzeyine çıkmaz.

Gelişmesi sırasında, demek ki, ücret iki düşüş yapar:

Birincisi, genel zenginliğin gelişmesine oranla, göreli olarak.

İkincisi, işçinin değişim yoluyla aldığı metalar miktarının her gün azalmasından dolayı, mutlak olarak.

5. Büyük sanayiin gelişmesi sırasında, zaman, giderek, metaların değerinin ölçüsü, yani ücretin de ölçüsü haline gelir. Aynı zamanda, emek-metaın üretimi de her gün daha ucuz olur ve uygarlığın gidişi boyunca, giderek her gün daha az iş zamanı eder.

Köylünün boş zamanı vardır, hâlâ işi yanında ek olarak bir şey kazanabilir. Ama büyük sanayi (manüfaktür sanayii değil), bu ataerkil durumu ortadan kaldırır. İşçinin yaşamının, varlığının her ayı, böylece, giderek, bu iğrenç trafik içinde bütünleşmiş olur.

Aşağıdaki bölümler de geliyor:

1. İşçilerin durumunu iyileştirmek için öneriler? Malthus, Rossi vb., Proudhon, Weitling.

2. İşçi dernekleri.

3. Ücretli emeğin [işin -ç.] olumlu anlamı.

6. DURUMA ÇARE BULMAK İÇİN ÖNERİLER

I. En gözde önerilerden biri, *tasarruf sandıkları* sistemidir.

[1] İşçilerin büyük bir bölümünün içinde bulundukları, tasarruf etme olanaksızlığından söz etmeyeceğiz.

Amaç, —hiç değilse tasarruf sandıklarının dar ekonomik anlamı— işçilerin, tedbirli olmaları ve öngörüleri sayesinde, işlerin iyi gitmediği zamanı, iyi gittiği zamanla gidermeleri olmalıdır; buna göre de, sınaî hareketin devrî akışı sırasında da, ücretlerini, yaşamak için zorunlu asgarî ücreti hiç bir zaman aşmayacak bir biçimde üleştirmeleri olmalıdır.

Ama daha önce gördük ki, işçileri altüst eden, yalnız fiyat dalgalanmaları değildir, ücretin geçici olarak asgarinin üstüne çıkması olmasaydı, işçi, üretimdeki her türlü ilerlemenin, kamu zenginliğinin, uygarlığın, yani bütün gelişme, özgürleşme olanaklarının dışında kalırdı. Demek ki, işçinin kendisinin bir burjuva hesap makinesine dönüşmesi, pintiliği bir sistem haline getirmesi ve lime lime yoksulluğuna değişmez, yerleşmiş, ve tutucu bir nitelik vermesi isteniyor.

Bu bir yana, tasarruf sandıkları sistemi, üçlü[2] bir zorbalık makinesidir.

2. Tasarruf sandığı, öyle bir altın zincirdir ki, hükümet, onunla, işçilerin büyük bir bölümünü elinde tutar. İşçiler, bu yolla, yalnız varolan koşulların sürdürülmesinde yarar bulmazlar. Yalnız, işçi sınıfının tasarruf sandıklarına katılan bölümü ile bu sandıklara katılmayan bölümü arasında bir bölünme meydana gelmekle kalmaz. İşçiler, böylece, kendilerini ezen mevcut toplumsal düzenin korunmasına yarayacak silâhları, bizzat kendi düşmanlarının eline teslim etmiş olurlar.

3. Para, ulusal bankaya geri akar, banka, parayı yeniden kapitalistlere ödünç verir ve her ikisi kârı paylaşırlar, ve böylece, halkın kendilerine düşük bir faizle verdiği —ve ancak bu merkezleşme sayesinde güçlü bir sanayi kaldıracı olabilen— paranın yardımıyla sermayelerini ve halk üzerindeki dolaysız egemenliklerini artırırlar.

II. Burjuvaların pek hoşlandıkları bir başka öneri de, *öğretim*, kısaca genel *sanayi öğretimi*dir.

Modern sanayiin, karmaşık emeğin yerine, giderek, hiç bir öğretim gerektirmeyen basit emeği koyması olgusunda yatan saçma aykırılığa dikkati çekmeyeceğiz; gene, sanayiin, daha yedi yaşından başlayarak, giderek daha

---

[2] Yalnız 2. ve 3. noktalar var. —ed.

çok çocuğu. makinelerin başında çalıştırdığını ve bu çocukları, yalnız burjuva sınıfı için değil, aynı zamanda, kendi proleter ana-babaları için de kazanç kaynakları yaptığını belirtmek de istemiyoruz. Fabrika rejimi, okul yasalarını hükümsüz kılar — örnek Prusya; biz, entelektüel kültürün, işçi bu kültüre sahip olsa da, onun ücreti üzerinde doğrudan doğruya bir etkisi olmayacağını; öğretimin genellikle varlık koşullarına bağlı olduğunu ve burjuvanın, ahlâkî eğitim deyince, burjuva ilkelerinin tıkabasa kafalara doldurulmasını anladığını ve, son olarak, burjuva sınıfının eğitim için gerekli kaynaklara sahip olmadığını ve olsa bile, bunları, halka gerçek bir eğitim vermek için kullanmayacağını da ortaya koyacak değiliz.

Biz, saf ekonomik bakış açısından dikkati çekmekle yetineceğiz:

İnsansever iktisatçılarda öğretimin gerçek anlamı şudur: her işçiyi, mümkün olduğu kadar çok iş dalında eğitmek, öyle ki, yeni bir makinenin kullanılması ya da işbölümünde herhangi bir değişiklik yüzünden, bir işkolundan kapı dışarı edildiği zaman, başka bir yerde mümkün olduğu kadar kolay iş bulabilsin.

Varsayalım ki, bu mümkündür:

Bunun sonucu şöyle olurdu: bir iş dalında fazla kol emeği olduğu zaman, üretimin bütün kollarında da derhal fazlalık meydana gelecek, ve bir daldaki ücret düşmesi, derhal, eskisinden de daha büyük genel bir ücret düşüklüğüne yol açacaktı.

Bunu bir yana bıraksak da, daha önce, yalnız, modern sanayiin işi çok basitleştirmesi ve onu öğrenilmesi kolay bir hale getirmesi nedeniyle de, bir sanayi dalında ücret yükselmesi, hemen sanayiin bu dalına doğru işçilerin akın etmesine yol açacaktır, ve az ya da çok dolaysız bir biçimde, ücret düşüklüğüne genel bir nitelik verecektir.

Elbette ki, burada, burjuvalar yönünden öne sürülen

birçok küçük geçici çareler üzerinde duramayız.

III. Ama, şimdi, çareler arasında üçüncü bir öneriyi ele almamız gerekiyor; bu üçüncü öneri —*maltusçu teori*— pratikte çok önemli sonuçlar doğurmuştur ve bugün de doğurmaktadır.

Bu teori, bütünüyle, burada incelemek zorunda olduğumuz ölçüde, şu sonuçlara varmaktadır:

α) Ücretin düzeyi, kendilerini arzeden kollarla, talep edilen kollar arasındaki orana bağlıdır.

Ücret, iki tarzda yükselebilir:

Ya, emeği işe koşan sermaye, öyle bir hızla arttığı, işçi talebi —daha hızlı bir ilerleyiş içinde— işçi arzından daha çok arttığı zaman.

Ya da, ikincisi, üretici sermaye o kadar hızlı artmasa da, nüfus, işçiler arasındaki rekabeti önemsiz derecede tutacak bir yavaşlıkla arttığı zaman.

İlişkinin bir yanı üzerinde, üretici sermayenin artışı üzerinde, siz, işçiler, hiç bir etkide bulunamazsınız.

Buna karşılık, ilişkinin öteki yönü üzerinde pekâlâ etkili olabilirsiniz.

İşçiler arasındaki arzı, yani işçiler arasındaki rekabeti, mümkün olduğu kadar az çocuk yaparak, azaltabilirsiniz.

Bu öğretinin bütün budalalığını, bayalığını ve ikiyüzlülüğünü gözler önüne sermek için şu söyleyeceklerimiz yetecektir:

β) (I'e şu eklenmelidir: Üretici güçlerdeki artışın ücret üzerindeki etkisi nedir?[3]

Emek talebi arttığı zaman, ücret artar. Emek talebi, emeği işe koşan sermaye arttığı, yani üretici sermaye çoğaldığı zaman artar.

Ama bu konuda, bellibaşlı iki noktayı dikkate almak

[3] Bkz: 68-70. sayfalar. —ed.

gerekir:

Birincisi: Ücret yükselmesinin en başta gelen bir koşulu, üretici sermayenin artması ve üretici sermayenin mümkün olduğu kadar hızla artmasıdır. Buna göre, işçinin katlanılabilir bir durumda olmasının başlıca koşulu, demek ki, işçinin durumunu burjuvaziye oranla gittikçe daha çok aşağılatmak, hasmının —yani sermayenin— gücünü mümkün olduğu kadar çok artırmaktır. Bu, şu demektir: işçi, ancak, kendisine düşman olan, kendisinin karşıtı olan gücü meydana getirmek ve güçlendirmek koşulu altında, katlanılabilir bir durumda olabilir. Bu koşulda, işçinin kendisine düşman bu gücü yaratması dolayısıyla, bu güçten, işçiyi yeniden üretici sermayenin bir parçası yapan, ve onu sermayeyi çoğaltan ve ona hızlı bir büyüme hareketi veren bir kaldıraç haline getiren iş olanakları doğar.

Bu arada geçerken şunu da belirtelim ki, sermaye ile emek arasındaki bu ilişki anlaşıldı mı, Fourier ve daha başkalarının uzlaştırma çabaları bütün gülünçlükleriyle ortaya çıkarlar.

İkincisi: Bir kez bu saçma ilişkiyi, genel olarak açıklayınca, daha da önemli bir ikinci öğe gelir buna eklenir.

Gerçekte: üretici sermayenin büyümesi ve hangi koşullarda meydana geldiği ne demektir?

Sermayenin büyümesi, sermayenin birikmesi ve merkezleşmesi ile eşanlamlıdır. Sermaye, toplanıp biriktiği ve yoğunlaştığı ölçüde:

daha büyük çapta bir işe ve, bunun sonucu olarak, işi, daha da basitleştiren yeni bir işbölümüne götürür;

sonra, daha büyük bir düzeyde makineleşmenin işe karışmasına ve yeni makinelerin kullanılmasına götürür.

Bu demektir ki, üretici sermaye büyüdükçe, işçiler arasındaki rekabet de büyür, çünkü işbölümü basitleşmiştir ve her iş dalı herkes için daha kolay erişilebilir ol-

muştur.

İşçiler arasındaki rekabet, ayrıca, aynı ölçüde makinelerle de rekabete girdikleri için ve makineler tarafından ekmeklerinden yoksun bırakıldıkları için de büyür. Üretici sermayenin yoğunlaşması ve birikimi, üretim hacmini durmadan artırarak ve, bundan başka, arzedilen sermayeler arasındaki rekabet yüzünden, kâr payını gittikçe daha çok düşürerek şu sonuçları doğururlar:

Küçük sınaî işletmeler iflâsa sürüklenirler ve büyük işletmelerin rekabetine karşı koyamazlar. Burjuva sınıfın geniş katları, işçi sınıfına katılmaya sürüklenirler. İşçiler arasındaki rekabet, kaderleriyle üretici sermayenin artışına kaçınılmaz olarak bağlı olan küçük sanayicilerin iflâsı ile büyür.

Ve tam paranın faizi düştüğü anda, daha önce doğrudan doğruya sanayie katılmayan küçük kapitalistler, sanayiciler olmak zorundadırlar, yani büyük sanayie yeni kurbanlar vermek zorunda kalırlar. Şu halde, işçi sınıfı, bu yönden de çoğalır ve işçiler arasındaki rekabet artar.

Üretici güçlerin büyümesi daha büyük bir hacimle iş yarattığından, geçici üretim fazlalığı gittikçe daha büyük bir zorunluluk haline gelir, dünya pazarı gittikçe genişler, bunun sonucu olarak, dünya çapındaki rekabetle birlikte bunalımlar gittikçe daha şiddetli olur. Ve sonuç olarak, işçilere evlenmek ve döl vermek için anî bir uyarıda bulunulmuş olur, işçileri daha büyük yığınlar halinde bir araya toplamış olurlar, bu da ücretlerini gittikçe daha kararsız kılar. Her yeni bunalım, demek ki, işçiler arasında, hemen, çok daha büyük bir rekabete neden olur.

Genel olarak: üretici güçlerin artması, daha hızlı ulaşım araçlarıyla, hızı durmadan artan dolaşımıyla, sermayenin hummalı gidişiyle, üretici güçlerin artışı, esasında şuna dayanır ki, aynı zaman içinde daha fazla üretilebildiğine göre, demek ki, rekabet yasasına uygun olarak, da-

ha çok üretmek gerekir. Bu demektir ki, üretim gittikçe daha güç koşullarda yer alır, ve bu koşullarda, rekabetin sürdürülebilmesi için gittikçe daha büyük ölçüde çalışmak ve sermayeyi gittikçe sayıları daha az olan ellerde toplamak gerekir. Ve bu üretimin daha büyük bir hacimde de verimli olması için, işbölümünü ve makine kullanımını durmadan ve alabildiğine genişletmek gerekir.

Gittikçe daha güç koşullarda gerçekleşen bu üretim, sermayenin parçası olmakla, işçiye de uzanır. İşçinin de gittikçe daha güç koşullarda, yani hep daha az ücret karşılığında ve hep daha çok çalışarak ve gittikçe daha düşük üretim masrafları ile üretmesi gerekir. Böylelikledir ki, asgarinin kendisi, en ufak bir yaşama zevki, yaşama sevinci karşılığında gittikçe daha büyük bir güç harcanmasına indirgenir.

Üretici güçlerin büyümesi, demek ki, büyük sermayenin iyice güçlenmiş egemenliğine, işçi denilen makinenin alıklaşmasının artmasına ve daha da büyük ölçüde yalınlaşmasına, daha büyük bir işbölümü ile, makine kullanımı ile, biçimsel olarak makineli üretim için bir ödün olan primle, burjuva sınıfının yıkılmış kesimlerinin rekabeti vb. ile durumu büsbütün ağırlaşmış olan işçiler arasında doğrudan doğruya bir rekabete götürür.

Olanları daha da basit bir biçimde formüle edebiliriz:

Üretici sermaye üç öğeden oluşur:

1. Biçimi değiştirilecek hammadde;

2. Makineler ve makinelerle binaları işletmek için gerekli kömür vb. gibi malzeme;

3. Sermayenin, işçilerin geçimini sağlamaya ayrılan bölümü.

Peki ama, üretici sermayenin büyümesi sırasında, sermayeyi oluşturan bu üç öğenin birbirlerine karşı tutumları nasıl olur?

Sermayenin yoğunluğu yani bir merkezde toplanması,

üretici sermayenin büyümesine bağlıdır, sermayenin, ancak, her gün daha büyük bir ölçüde işletildiği takdirde verimli olabileceği olgusu ise, sermayenin merkezileşmesine bağlıdır.

Demek ki, sermayenin büyük bir bölümü doğrudan doğruya iş aletleri haline dönüşecek ve iş aletleri olarak işe koyulacaktır, ve üretici güçler çoğaldıkça, sermayenin doğrudan doğruya makinelere dönüşen bu bölümü de büyük olacaktır.

Makinelerin sayıca çoğalmasının ve gene işbölümünün artmasının sonucu, daha kısa bir zaman içinde sonsuz derecede çok üretilebilmesidir. Bu bakımdan, hammadde stoklarının da aynı oranlarda artması gerekir. Üretici sermayenin büyümesi sırasında hammaddeler biçimine dönüşmüş olan sermaye bölümü de zorunlu olarak artar. Şimdi, geriye kalıyor, üretici sermayenin, işçilerin geçimine ayrılan, yani ücrete dönüşen üçüncü bölümü.

Peki, üretici sermayenin bu bölümünün artmasının öteki iki bölümüne karşı durumu nedir?

Oransızlık aritmetik bir biçimde değil, geometrik[4] bir biçimde ilerler.

Daha büyük bir işbölümü, bir işçinin daha önce üç, dört, beş işçinin ürettiği kadar üretmesi sonucunu doğurur. Makine, çok daha büyük ölçüde olmak üzere, aynı oranlara götürür.

Her şeyden önce, demek ki, üretici sermayenin makinelere ve hammaddelere dönüşmüş olan bölümlerinin artmasının, sermayenin ücrete ayrılan bölümünde de benzer bir artma ile birlikte gitmediği apaçıktır. Yoksa, gerçekten de, makine kullanımı ve işbölümünün artması ile, aranan amaca ulaşılamazdı. Bundan zorunlu olarak çıkan sonuç şudur ki, ücrete ayrılan üretici sermaye bölü-

[4] Geometrik dizi. 1, 2, 4, 8, 16 vb. biçimindedir; aritmetik dizi ise, 1, 2, 3, 4, 5 vb. biçimindedir. —ed.

mü, makinelere ve hammaddelere ayrılan bölümlerle aynı ölçüler içinde büyümez. Dahası var. Üretici sermaye, yani sermaye olarak sermayenin gücü arttıkça, hammaddelere ve makinelere yatırılmış olan sermaye ile ücret olarak çekilen sermaye arasındaki oransızlık da, aynı ölçüde artar. O halde, bu demektir ki, ücrete ayrılmış üretici sermaye bölümü, sermayenin makine ve hammadde biçiminde işe koşulan bölümüne oranla gittikçe daha küçük olur.

Bir kez kapitalist, makine olarak daha büyük bir sermaye yatırdı mı, hammaddeleri ve makineleri işletmek için gerekli olan şeylerin satın alınması için daha büyük bir sermaye kullanmak zorunda kalır. Ama daha önce 100 işçi kullanmışsa, şimdi ancak 50 işçiye gereksinme duyacaktır belki de. Yoksa, sermayenin öteki bölümlerini ikı katına çıkarması, yani oransızlığı daha da artırması gerekirdi. Demek ki, 50 işçiye yol verecektir, ya da 100 işçi, daha önce 50 işçinin çalıştığı fiyata çalışmak zorunda kalacaklardır. Şu halde, pazarda işçi fazlalığı bulunacaktır.

İşbölümü değiştirilirse, yalnız hammadde için sermayenin artırılması gerekli olacaktır. *Bir tek* işçi, belki de üç işçinin yerini alacaktır.

Daha elverişli bir durumu varsayalım: Kapitalist, yalnız işçilerinin sayısını olduğu gibi tutabilecek bir biçimde değil de —elbette ki bunu yapabileceği anı beklemeyecektir—, ama işçilerini daha da artırabilecek bir biçimde kuruluşunu genişletiyor. Bu durumda, kapitalistin, işçileri aynı sayıda tutabilmek ya da hatta sayılarını artırmak için üretimi muazzam bir şekilde artırması gerekecektir. Ve işçilerin sayısı ile üretici güçler arasında son derece büyük bir oransızlık vardır. Fazla üretim bundan dolayı hızlanmış olur ve gelecek bunalım sırasında işi olmayan işçilerin sayısı her zamandan daha fazla olacaktır.

Demek ki, sermaye ile emek arasındaki ilişkilerin ta-

biatından zorunlu olarak şu genel yasa ortaya çıkar: üretici güçlerin büyüyüşü sırasında, makineler ve hammaddeye dönüşmüş sermaye, yani sermaye olarak sermaye, ücrete ayrılmış bölüme bakarak oransız bir biçimde artar; yani, başka bir deyişle söyleyecek olursak, üretici sermayenin toplam kitlesine bağıntılı olarak, işçilerin, kendi aralarında paylaşacakları, gittikçe küçülen bir payları vardır ve onlar arasındaki rekabet, bu bakımdan gittikçe daha şiddetli olur. Başka deyişle, sermaye arttıkça, bu artışla orantılı olarak işçilerin iş bulma ve geçim olanakları azalır ve, başka deyişle, iş bulma olanaklarına oranla emekçi nüfus daha da hızlı bir biçimde artar. Ve gerçekte, bu oran, üretici sermayenin genellikle büyümesi ölçüsünde artar.

Yukarda gösterilen oransızlığı denkleştirmek, gidermek için, geometrik ilerleyiş gösteren bir artış olması gerekir. Ve sonradan, bunalım zamanında, yeniden ayarlama olması için, daha da büyük bir artma olması gerekir.

Yalnız işçi ile sermaye arasındaki ilişkilerden çıkan ve bundan dolayı işçi için en elverişli durumu: yani üretici sermayenin hızlı artışını bile elverişsiz bir duruma çeviren bu yasayı, burjuvalar, nüfus, doğal bir yasaya göre, iş bulma ve geçim olanaklarından daha büyük bir hızla çoğalır diyerek, toplumsal bir yasa olmaktan çıkarıp, bir doğa yasası haline sokmaya kalkıştılar.

Onlar, bu bir merkezde toplanmanın, yoğunlaşmanın artmasının, asıl üretici sermayenin artışı içinde içerilmiş olduğunu anlamadılar.

Bu noktaya ilerde yeniden döneceğiz.

Üretici gücün, özellikle işçilerin kendi toplumsal güçlerinin karşılığı, kendilerine ödenmemektedir, giderek bu güç, onlara karşı yöneltilmektedir.

γ) Birinci saçmalık:

Gördük ki, üretici sermaye arttığı zaman —iktisatçı-

ların varsaydıkları en elverişli durumda— bunun sonucu olarak, iş talebi de orantılı olarak arttığında, modern sanayiin ırası, sermayenin tabiatı, öyle ister ki, işçilerin iş bulma olanakları aynı ölçüde artmasın; ve gene gördük ki, üretici sermayeyi artıran aynı koşullar, iş arzı ile talebi arasındaki oransızlığı daha da hızlı olmak üzere artırırlar, bir kelimeyle, üretici güçlerin çoğalması, aynı zamanda, işçilerle onların iş bulma olanakları arasındaki oransızlığı da büyütür. Bu, ne geçim araçlarının çoğalmasına, ne de kendi başına nüfus olarak düşünülen nüfusun çoğalmasına bağlıdır. Bu, zorunlu olarak, büyük sanayiin ve emek ile sermaye arasındaki ilişkilerin niteliğinden ileri gelir.

Ama, üretici sermayenin büyümesi yavaş bir ilerleme gösterdiğinde, ya da olduğu gibi kaldığında, ya da hatta gerilediğinde, işçilerin sayısı, her zaman, iş talebine oranla daha fazladır.

δ) İşçi sınıfının çocuk yapmama gibi bir karar alma olanağından yoksun olduğu saçmalığı bir yana, işçi sınıfının durumu, tam tersine, cinsel arzuyu onun başlıca zevki haline getirir ve yalnızca, tek başına onu geliştirir.

Burjuvazi, işçinin varlığını bir asgariye indirgedikten sonra, onun üreme sayısını da bir asgariye indirgemek ister.

ε) Ama burjuvazinin sözlerinde ve öğütlerinde, fazla bir ciddiyet olmadığı şundan bellidir:

Birincisi: modern sanayi, erginlerin yerine çocukları çalıştırmakla, çocuk dünyaya getirenlere gerçek bir prim uygulamış oluyor.

İkincisi: büyük sanayiin, aşırı üretim anları için, işsiz işçilerden kurulu bir yedek ordusunu sürekli olarak gereksinir. Burjuvazinin, işçilere karşı, başlıca amacı, genel olarak, emek-metaı mümkün olduğu kadar ucuza ele geçirmek değil midir? Bu da, ancak, bu metaın arzı, tale-

bine oranla mümkün olduğu kadar fazla olursa, yani olabildiği kadar aşırı-nüfus varsa elde edilmez mi?

Demek ki, aşırı-nüfus burjuvazinin çıkarınadır, ve burjuvazi, işçilere, yerine getirilmesinin olanak-dışı olduğunu bildiği iyi bir öğüt verir.

ξ) Sermaye, ancak işçileri çalıştırarak çoğalabildiğine göre, sermayenin çoğalması, proletaryada bir artışı içerir ve görmüş olduğumuz gibi, sermaye ile emek arasındaki ilişkilerin niteliğine uygun olarak, proletarya, göreli olarak, daha da hızlı bir biçimde çoğalmalıdır.

τ) Bununla birlikte, yukarda anılan, doğal yasa demekten pek hoşlandıkları teori, yani nüfusun, geçim araçlarından daha çabuk artması teorisi, burjuvanın vicdanını rahatlatması, onun katı yürekliliğini ahlâkî bir görev haline getirmesi, toplumsal sonuçları doğal sonuçlar haline dönüştürmesi ve son olarak da, proletaryanın açlıktan kırılmasını diğer doğa olayları karşısındaki aynı serin kanlılığıyla, küçük parmağını bile oynatmadan seyretme fırsatını burjuvaya sağladığı ölçüde, burjuvazi tarafından, son derece olumlu karşılanmıştır; öte yandan, bu teori, burjuvanın, proletaryanın yoksulluğunu sanki onun kendi kabahati imiş gibi kabul edip cezalandırmasına olanak verir. Proletarya, aklını kullanarak doğal içgüdüsünü frenlemekle, ahlâkî kontrolle doğal yasanın, kötü gelişmesini önleyebilir.

θ) Sosyal yardım yasaları, bu teorinin bir uygulaması gibi sayılabilir. Farelerin yok edilmesi, arsenik, işevleri, genel olarak halkın yoksulluğu. Uygarlığın göbeğinde yeniden kürek cezaları. Barbarlık yeniden ortaya çıkıyor, ama bu kez uygarlığın ta bağrında ve onun bütünleyici bir parçası olarak; bu yüzden cüzamlı bir barbarlık, uygarlığın cüzamı olarak barbarlık. İşevleri, işçilerin Bastille'leri. Kadınla erkeğin birbirlerinden ayrılması.

IV. Şimdi de, işçilerin durumunu, başka bir ücret be-

lirlenmesi ile iyileştirmek isteyenlerden kısaca söz etmeye geliyor sıra.

Proudhon.

V. Nihayet insansever iktisatçıların ücret üzerinde yaptıkları gözlemler arasında bir görüşü daha anmak gerekir.

α) Başka iktisatçılar arasında, *Rossi*, özellikle şu hususu açıklamıştır:

Fabrikatör, işçinin ürün payını, yalnız, işçi bu payın satışını bekleyemediği için önceden ucuza kapatır. Eğer işçi, ürünün satılışına kadar dayanabilseydi, sonradan kendi payını bir ortak olarak değerlendirebilirdi, tıpkı öz anlamında sermayeci ile sanayi kapitalisti arasında olup bittiği gibi. Demek ki, işçinin payının düpedüz ücret biçiminde olması bir raslantıdır, bir spekülasyonun, üretim sürecinin yanında rol oynayan ve zorunlu olarak bu üretim sürecini oluşturan öğelerden biri olmayan özel bir uygulamanın sonucudur. Ücret, bizim toplumsal durumumuzun geçici bir biçimidir. sermayeye, zorunlu olarak bağlı değildir. Üretim için vazgeçilmez bir olgu değildir. Toplumun başka türlü bir düzenlenişinde, ortadan kalkabilir.

β) Bütün bu kurnazlık şöyle bir sonuca varır: Eğer işçiler, doğrudan doğruya emeklerini satarak yaşamak zorunda olmamak üzere yeterince birikmiş emeğe (yani yeterince sermayeye) sahip olsalardı, ücret biçimi ortadan kalkardı. Bu demektir ki, bütün işçiler, aynı zamanda, kapitalist, yani sermaye sahibi olsalardı, bu da sermayeyi, karşıtı olmadan, onsuz kendisinin de var olamayacağı ücretli iş olmadan varsaymak ve onu öyle kabul etmek anlamına gelir.

γ) Bununla birlikte, bu bir itiraftır ve biz bunu unutmamalıyız. Ücret, burjuva üretiminin geçici bir biçimi değildir, ama bütün burjuva üretimi, üretimin geçici, tarihî

bir biçimidir. Bütün ilişkiler, sermaye kadar ücret de, toprak rantı da vb., hepsi geçicidirler ve evrimin belirli bir noktasında ortadan kaldırılabilirler.

7. İŞÇİ DERNEKLERİ[5]

Nüfus teorisinin konularından biri de. işçiler arasındaki rekabeti azaltmayı istemekti. Derneklerin amacı, bu rekabeti *kaldırmak* ve onun yerine işçiler arasında *birliği* getirmektir.

İktisatçıların derneklere karşı dikkati çektikleri noktalar doğrudur.

1. Derneklerin işçilere yükledikleri masraflar, derneklerin elde etmek istedikleri kazanç artışından, çok defa, daha büyüktür. Zamanla, onlar da, rekabet yasalarına karşı direnemezler. Bu birleşmeler, yeni makineleri, yeni bir işbölümünü, bir üretim yerinden başka bir üretim yerine geçişi gerektirir. Bütün bunların sonucu olarak, ücret azalır.

2. Bu birleşmeler, bir ülkede, emeğin fiyatını, kârın başka ülkelerdeki ortalama kâra oranla önemli bir ölçüde düşeceği bir biçimde, ya da sermayenin büyüme hareketinin durdurulabileceği bir biçimde tutmayı başarabilirlerse, bunun sonucu, sanayide durgunluk ve gerileme olacaktır ve patronları gibi işçiler de yıkılacaklardır, çünkü, daha önce de gördüğümüz gibi, işçinin durumu böyledir. Üretici sermaye büyüdüğü zaman, işçinin durumu büyük sıçramalarla kötüleşir ve sermaye küçüldüğü ya da olduğu gibi kaldığı zaman, hatta daha önceden, işçi yıkıma uğrar.

3. Burjuva iktisatçılarının bütün bu itirazları, daha önce söylediğimiz gibi, haklıdır, ama yalnız kendi görüş açılarından. Bu derneklerde, yalnız, görünüşte sözkonusu

---

5 Bu bölüm, **Ücret, Fiyat ve Kâr**'a ek olarak yeniden yayınlanan, Marx'ın sendika teorisine ilişkin pasajlarının değerli bir tamamlayıcısıdır. —ed.

olan, gerçekten sözkonusu olsaydı, yani yalnız özellikle ücretin belirlenmesi sözkonusu olsaydı, sermaye ile ücretli emek [iş] arasındaki ilişkiler sonsuz olsaydı, bu birleşmeler, eşyanın zorunluluğu karşısında, güçsüz kalır, başarısızlığa uğrarlardı. Ama bu dernekler, işçi sınıfının birleştirilmesine, bütün eski toplumun sınıf uzlaşmazlıkları ile altüst oluşunun hazırlanmasına hizmet ederler. Ve bu açıdan, işçiler, bu içsavaşın, ölü, yaralı ve paraca özveri olarak pahasının hesabını yapmaya kalkan kurnaz burjuva lafazanlarla, haklı olarak alay ederler. Düşmanını savaşta yenmek isteyen, savaşın masraflarını onunla tartışmayacaktır. Ve işte, iktisatçıların kendilerine bile, işçilerin ne kadar gönlü yüce olduklarını tanıtlayan şey, ilk örgüt kuranların en iyi ücret alan fabrika işçileri olmaları, ve işçilerin, kendilerini yoksun etmek pahasına, ücretlerinden artırabildiklerinin hepsini siyasî ve sınaî dernekler yaratmak ve bu hareketin masraflarını karşılamak için kullanmalarıdır. Ve burjuva beyler, onların iktisatçıları, bu insansever hokkabazlar, ücret asgarisine, yani geçim asgarisine birazcık çay ya da rom, birazcık şeker ve et eklemeye razı olmak iyiliğini gösterseler de, işçileri bu asgarî içine, burjuvaziye karşı savaşın masraflarını sığdırır ve devrimci eylemlerinde yaşamlarının en büyük hazzını bulur görmek, onlara utanç verici olduğu kadar anlaşılmaz görünür.

8. ÜCRETLİLİĞİN OLUMLU YANI

Sonuca bağlamadan önce bir de ücretliliğin olumlu yanı üzerine dikkatleri çekmemiz gerekir.

a) Ücretliliğin olumlu yanı dendi mi, bu, sermayenin, büyük sanayiin, özgür rekabetin, dünya pazarının olumlu yanı demektir, ve size açıklamama gerek yok ki, bu üretim ilişkileri olmadan ne üretim araçları, ne prole-

taryanın kurtuluşu uğruna maddî olanaklar ve yeni bir toplumun kuruluşu yaratılmış olamazdı, ne de proletarya, kendisini, eski toplumu ve onunla birlikte kendi kendini devrime uğratmaya yetenekli kılacak olan birliğini kurma ve kendi gelişimini sağlama işine girişemezdi. Ücretin *ödünlemesi.*

b) Ücreti en suçlanabilecek yönünden ele alalım, şöyle ki, benim eylemim bir meta haline geliyor, ve ben, baştan aşağı satılık bir şey oluyorum.

Birinci olarak, işverenle işçi arasında, pis alışveriş, satın alma ve satma tek bağlantılar olarak, para ilişkileri ise tek ilişkiler olarak kaldıkları için ataerkil olarak ne var idiyse hepsi kaldırılmış bulunuyor.

İkinci olarak, salt para ilişkilerine indirgendiklerine göre, eski toplumun bütün ilişkilerindeki saygınlık, genel olarak yok olur.

Aynı şekilde, üstün, ansal (entelektüel), sanatsal vb. çalışmalar denilen her şey ticaret eşyaları haline çevrilmiştir, ve bu yüzden eski büyüleyici etkilerini yitirmişlerdir. Bütün papazlar, hekimler, yargıçlar vb. alayının, yani dinin, hukuk biliminin vb.'nin artık yalnız ticarî değerlerine göre sıraya dizilmeleri ne büyük bir ilerleme olmuştur!

(*Üçüncü olarak.* Emek bir meta haline geldiğinden, ve özgür rekabete bağımlı kılındığından, emeğin mümkün olan en ucuza üretilmesine, yani mümkün olduğu kadar düşük üretim masrafları ile üretilmesine çalışıldı. Bu yüzden her türlü bedenî çalışma sağlam bir toplum örgütlenişi için son derece kolay ve basit bir hale geldi — genelleştirilecek[6].)

Üçüncü olarak. Her şeyin para ile alınabilirlik karakteri sayesinde, her şeyin kendilerinden ayrılabildiğini,

---

6 Bu, kaleme ilk alınan pasajdır; çıkartılmamış, ama Marx tarafından parantez içine alınmıştır. — ed.

çekip alınabildiğini gören işçiler, bu yüzden belirli bir ilişkiye bağımlı olma durumlarından kurtuldular. İşçinin, parasını, aynî ödünç vermeler karşısında olduğu kadar, salt (feodal) sınıf tarafından buyurulan yaşayış tarzları karşısında da istediği gibi kullanabilmesi üstünlüğü.

II

KAPİTALİST ÜCRETLİ EMEĞİN KALDIRILMASI

Marx'ın ücretli emek ile sermaye arasındaki ilişki üzerine açıklamasını sona erdirmek üzere, Fransız İşçi Partisi İçin Program Taslağı Girişi (1880) bölümünü de burada yeniden yayınlıyoruz. Bu "Giriş" (gerekçeler biçiminde) Marx tarafından yazılmıştı. 25 Ekim 1881 tarihli, Berstein'a yazdığı bir mektupta (Engels'ten Berstein'a Mektuplar, 1925, s. 34, Alman baskısı), "Giriş"in yazılışı koşullarını ayrıntılı bir biçimde anlatırken, Engels, şu satırları kullanır: "Örneğini az gördüğüm, birkaç kelimeyle yığınları aydınlatan ve özlü biçimiyle beni bile şaşkınlığa düşüren çarpıcı bir açıklama şaheseri." İşte bu giriş:

Üretici sınıfın kurtuluşunun, cins ve ırk ayrımı yapılmaksızın bütün insanların kurtuluşu olduğunu;

Üreticilerin, ancak, üretim araçlarını (toprağı, fabrikaları, gemileri, bankaları, kredileri vb.) kendi mülkiyetlerinde bulundurdukları ölçüde özgür olabileceklerini;

Üretim araçlarının ancak iki biçimde, yani;

1. Genel bir olgu olarak hiç bir zaman mevcut olmamış olan ve sınaî ilerleme ile gittikçe elenen bireysel biçimde;

2. Maddî ve zihnî öğeleri, bizzat kapitalist toplumun gelişmesiyle oluşan kolektif biçimde; bu kolektif sahip

olmanın, ancak, ayrı bir siyasî parti halinde örgütlenmiş üretici sınıfın —ya da proletaryanın— devrimci eyleminden çıkabileceğini;

Böyle bir örgütün, şimdiye kadar bir kandırma aracı olup böylelikle bir özgürleşme aracı haline dönüşecek olan genel oy hakkı da içinde olmak üzere, proletaryanın yararlanabileceği bütün olanaklarla yürütülmesi gerektiğini gözönünde bulunduran;

Fransız sosyalist emekçileri, çabalarını kapitalist sınıfın siyasî ve ekonomik mülksüzleştirilmesi ve bütün üretim araçlarının kolektifleştirilmesine dönüş amacına yönelterek, aşağıdaki âcil taleplerle[7] bir örgütlenme ve mücadele aracı olarak, seçimlere girmeye karar vermişlerdir.

---

[7] Bernstein tarafından, Sosyalizmin Belgeleri'nde (c. I, fasikül 2, 1901, s. 84 Almanca baskı) yeniden yayınlanmış metin. Bkz: Jules Guesde et Paul Lafargue, le Programme du Parti Ouvrier, ses Considerants et ses Articles, Lagrange, Lille, 1902. ed.

ÜCRET, FİYAT VE KÂR

Yurttaşlar,

Esas konuma geçmeden önce, hazırlık olarak giriş niteliğinde birkaç gözlemde bulunmama izin veriniz.

Şu anda, bütün kıta üzerinde gerçek bir grevler salgını hüküm sürmektedir ve her yanda, büyük haykırışlarla, ücretlerin artırılması talep edilmektedir. Bu sorun kongremizde[1] ele alınacaktır. Sizler ki, Uluslararası Derneğin[2] başındasınız, bu çok önemli sorun hakkında bir gö-

1 Bu açıklama, 1865 Eylülünde, Londra'da yapılan Enternasyonalin I. konferansına sunulacaktı. —ed.

2 "Genel Kurul", Uluslararası Emekçiler Derneğinin yürütme kuruluydu. —ed.

rüşe sahip olmanız gerekir. Ben de, kendi hesabıma, sabrınızı çetin bir sınavdan geçirmek pahasına da olsa, konuyu derinlemesine işlemeyi ödev sayıyorum.

Yurttaş Weston'la[3] ilgili olarak, başka bir hazırlayıcı uyarıda bulunmalıyım. O, işçiler arasında hiç de tutulmadığını bildiği, ama onların yararına saydığı görüş ve anlayışları yalnız açıklamakla kalmadı, açıkça savundu da. Hepimiz, böyle manevî cesaret örneklerini, ancak, açıkça takdir edebiliriz. Konuşmamın, açık üslubuna karşın, sonunda, o, umarım, savında bana temel fikir gibi görünen noktada kendisiyle uyum halinde olduğumuzu, ama bu fikri, güncel anlatımıyla, teori bakımından yanlış, pratik bakımından ise tehlikeli bulduğumu görecektir.

Ve şimdi konuma geliyorum.

I. [ÜRETİM VE ÜCRET]

Yurttaş Weston'ın tanıtlaması, esas olarak, iki varsayıma dayanıyor: 1° *ulusal üretimin toplamı, değişmez* bir şeydir, ya da bir matematikçinin diliyle, *sabit* bir nicelik ya da büyüklüktür; 2° satın alınmasına olanak verdiği metaların niceliği ile ölçülen gerçek ücret tutarı, *sabit* (*fixe*) bir toplam, *değişmeyen* (*constante*) bir büyüklüktür.

Oysa, birinci varsayım açıkça bir yanılgıdır. Göreceksiniz ki üretimin değeri ve niceliği yıldan yıla büyür, ulusal emeğin üretici güçleri çoğalır, ve bu büyüyen üretimin dolaşımı için gerekli para tutarı da sürekli olarak değişir. Yılın sonunda, ve birbirleriyle kıyaslanan başka başka yıllar için doğru olan, yılın ortalama her günü için de

---

[3] John Weston, Genel Kurul üyesi, aynı zamanda, 1865 Londra Konferansında delegeydi. Daha. Engels'e yazdığı 4 Kasım 1864 tarihli bir mektubunda Marx, Weston'ı şu şekilde nitelendirmektedir: "Fabrikatör, üstelik iyi ve çok sevimli bir adam ve ayrıca eski bir ovenci olan Weston, son derece karışık ve inanılmaz bir lafazanlık örneği bir program hazırlamıştı." (Correspondance, c. VIII, s. 45, Editions Costes.) —ed.

doğrudur. Ulusal üretimin niceliği ya da büyüklüğü, sürekli olarak değişir. Bu, *sabit* bir büyüklük değildir, *değişken* bir büyüklüktür, ve nüfus sayısındaki değişiklikler tamamıyla bir yana bırakılırsa, *sermaye birikiminin* durmadan değişmesi ve emeğin üretici gücü nedeniyle başka türlü de olamaz. Şurası kesinlikle doğrudur ki, eğer *ücretlerin genel oranında bir yükselme* ansızın çıkagelseydi, sonraki etkileri ne olursa olsun, bu yükselme *kendiliğinde*, üretimin tutarını *hemen* değiştirmeyecekti. Her şeyden önce, mevcut durum ve koşullardan hareket edecekti. Ama, eğer, ücretlerin yükselmesinden *önce*, ulusal üretim *sabit değil* ve *değişiyorsa* ücretlerin yükselmesinden *sonra* da sabit değil, değişken olmaya devam edecektir.

Ama varsayalım ki, ulusal üretimin toplamı, *değişken* değil, *değişmez* olsun. O zaman bile, dostumuz Weston'ın mantıkî bir tümdengelim olarak baktığı şey, dayanaksız basit bir olumlama olarak kalırdı. Elimde belirli bir sayı, diyelim ki 8 sayısı varsa, bu sayının mutlak sınırları, bu sayının bölümlerini, kendi göreli sınırlarını değiştirmeye engel değildir. Kârlar 6, ücretler de 2 ise, ücretler 6'ya yükselebilir, kârlar da 2'ye düşebilir, gene de tüm toplam 8 olarak kalacaktır. Böylece, üretimin sabit toplamı, ücretlerin toplamının da sabit olmasını hiç de tanıtlamazdı. Peki nasıl oluyor da dostumuz Weston, bu değişmezliği tanıtlıyor? Sadece iddia ederek.

Ama onun iddiasını doğru kabul etseydik, bu ayrı ayrı iki doğrultuda işleyecekti, oysa Weston onu yalnız bir doğrultuda işletiyor. Eğer ücretlerin toplamı değişmeyen bir büyüklükse, bu büyüklük ne yükselebilir, ne de alçalabilir. Bu durumda eğer işçilerin geçici bir ücret artışını koparmaları delice bir hareket ise, o halde, kapitalistler de bir an için düşük ücretleri zorla kabul ettirmeye kalkışmakla daha az delilik etmiş olmazlar. Weston dostumuz bazı durumlarda işçilerin ücret artışları *koparabildiklerini* yadsı-

mıyor, ama ona göre, ücretlerin tutarının sabitliği gibi doğal bir olgu, kaçınılmaz olarak bir tepki yaratacaktır. Ama öte yandan, o, kapitalistlerin ücretleri *düşürebildiklerini* ve fiilen de bu yolda durmadan çaba harcadıklarını da biliyor. Ücretlerin sabit düzeyi ilkesi gereğince, birinci durumda olduğu kadar bu ikinci durumda da zorunlu olarak bir tepki doğması gerekirdi. İşçiler, bu yüzden, ücretleri düşürme kalkışımına ya da bunun uygulamasına karşı başkaldırmakta haklı olurlardı. Şu halde, *ücret artışları* koparmakta hakları vardır, çünkü, *ücretlerin indirilmesine karşı her tepki, onların artırılması lehinde* bir *etki*dir. Bu bakımdan, yurttaş Weston'ın ücretlerin değişmez düzeyi ilkesine göre de, işçiler, bazı durumlarda, ücretlerin artırılması için birleşmeli ve mücadele etmeliydiler.

Eğer o bu vargıyı reddederse, bundan çıkan varsayımdan da vazgeçmesi gerekir. O, ücretlerin tutarı *değişmez* bir *büyüklüktür* diyeceğine, ücretler, her ne kadar *yükselemezler* ve yükselmemesi gerekirse de, sermaye onları indirmeyi istediği zaman, *düşebilirler* ya da daha doğrusu düşmelidirler, demeliydi. Eğer kapitalistin canı, sizi et yerine patatesle, has ekmek yerine yulaf haşlaması ile beslemek isterse, sizin onun iradesine bir ekonomi politik yasası gibi katlanmanız ve ona boyun eğmeniz gerekir. Eğer bir ülkede, örneğin Birleşik Devletler'de, ücret narhları, İngiltere'de olduğundan daha yüksekse, ücretlerin düzeyindeki bu ayrılığı, Amerikan kapitalistlerinin iradesi ile İngiliz kapitalistlerininki arasında bir ayrım olarak açıklamalısınız, işte, yalnız ekonomik olayların değil, başka bütün olayların da incelenmesini pek çok basitleştirecek bir yöntem.

Ama o zaman da gene, *neden* Amerikan kapitalistlerinin iradesi İngiliz kapitalistlerininkinden değişiktir diye sorabilirdik. Ve bu soruya cevap vermek için, *irade* alanının daha ötelerine gitmemiz gerekirdi. Bir papaz, Tanrı-

nın Fransa'da başka, İngiltere'de ise daha başka bir iradesi olduğunu söyleyebilir bana. Eğer onu, bu iradenin ikiliğini bana açıklaması için sıkıştıracak olursam, belki de Fransa'da başka, İngiltere'de başka bir iradesi olmanın Tanrının hoşuna gittiği cevabını vermek cüretinde bulunacaktır. Ama, dostumuz Weston, her türlü mantığın böylesine tümden yadsınmasından kendisini kanıtlayacak bir uslamlama çıkarmakta elbette ki en son adam olacaktır.

Kapitalistin *iradesi*, kuşkusuz, mümkün olan en fazlayı almaktır. Bizim yapacağımız şey, onun *iradesi* üzerinde derin incelemeler yapmak değil, onun *gücünü*, bu *gücün* sınırlarını ve bu sınırların ırasını incelemektir.

II. [ÜRETİM, ÜCRET, KÂR]

Yurttaş Weston'ın bize verdiği konferans bir ceviz kabuğunu doldurabilir.

Onun bütün kanıtlaması şu sonuca varıyor: Eğer işçi sınıfı, kapitalist sınıfını, kendisine para olarak ücret biçiminde 4 şilin yerine 5 şilin[4] ödemeye zorlarsa, kapitalist, buna karşılık, ona, meta biçiminde, 5 şilinlik yerine dört şilinlik değer geri verecektir. O halde, işçi sınıfının elinde, ücret yükselmesinden önce 4 şiline satın aldığı şeye ödeyecek 5 şilini olacaktır. Peki ama bu neden böyledir? Neden kapitalist 5 şilin karşılığında ancak 4 şilinlik bir değer verir? Çünkü ücretlerin tutarı değişmez. Peki neden öyleyse 4 şilinlik meta değeri olarak saptanmıştır da 3 ya da 2 şilinlik ya da herhangi başka bir miktar olarak saptanmamıştır? Eğer ücretlerin toplamının sınırı, kapitalistlerin iradesinden olduğu kadar işçilerin iradesinden de bağımsız bir iktisat yasası ile saptanıyorsa, yurttaş Weston, her şeyden önce bu yasayı ortaya koymalı ve onun ta-

[4] 1 şilin, sterlin lirasının 20'de biridir. 1914-1918 savaşından önce, 1 şilin 1,25 franka karşılıktı. —ed.

nıtlamalıydı. Ayrıca, belirli her anda fiilen ödenen ücretler toplamının, her zaman ücretlerin zorunlu toplamına tamamen uygun düştüğünü ve ondan hiç uzaklaşmadığını kanıtlaması gerekirdi. Eğer, öte yandan, ücretlerin tutarının belli sınırı sadece kapitalistin *iradesine* ya da onun aç gözlülüğünün sınırlarına bağlı ise, bu, keyfî bir sınırdır. Bu sınırda kendinde zorunlu olan hiç bir şey yoktur. O kapitalistlerin iradesi *ile* değişebilir, dolayısıyla onların iradesine *karşı* da değişebilir.

Yurttaş Weston, teorisini açıklamalarla aydınlatmak için şunu anlatıyor size: eğer bir çorba kâsesinde, belirli bir sayıda kişilerce yenilecek belirli bir miktarda çorba varsa, kaşıkların büyüklüğünde bir artış, çorbanın miktarında da bir artışa neden olmazdı. Weston'ın, açıklamasını biraz acaip bulmama izin vermesi gerekir. Menenuis Agrippa'nın başvurduğu kıyaslamayı hatırlatıyor bana biraz. Romalı plebler, patrisiyenlere karşı mücadeleye giriştiklerinde, patrisiyenlerden Agrippa, onlara, patrisiyen işkembenin, siyasal gövdenin plebiyen kol ve bacaklarını beslediğini anlattı. Ama, Agrippa, bir adamın karnını doldurmakla başka bir adamın organlarının beslendiğini tanıtlamayı hiç de başaramadı. Yurttaş Weston ise, işçilerin, içinden yedikleri çorba kabının, ulusal emeğin bütün ürünü ile dolu olduğunu, ve onları bu çorbadan daha fazla almaktan alıkoyan şeyin ne çorba kabının küçüklüğü, ne de içindeki çorbanın son derece az oluşu olduğunu, ama sadece kendi kaşıklarının küçüklüğü olduğunu unuttu.

Kapitalist, hangi hile sayesinde, 5 şilin karşılığında 4 şilinlik değer verebilecek durumdadır? Sattığı metaların fiyatının yükselmesi sayesinde. Peki öyleyse, fiyatların yükselmesi, ya da düşüncemizi daha genel bir biçimde ifade etmek için metaların fiyatlarının değişmesi salt kapitalistlerin iradesine mi bağlıdır? Ya da tersine, bu iradenin işin içine karışması için belirli bazı durum ve koşul-

lar gerekli değil midir? Bu durum ve koşullar olmadan, pazar fiyatlarının yükselme ve alçalması, yani boyuna değişmesi, çözülmez bir bilmece haline gelir.

Madem ki, ne emeğin üretici güçlerinde, ne sermayenin ve kullanılan emeğin niceliğinde, ne de ürünlerin değerinin ifadesi olan paranın değerinde kesin olarak hiç bir değişiklik meydana gelmediğini, ama *ancak ücret narhlarında değişiklik olduğunu* varsayıyoruz, öyleyse, ücretlerdeki bu yükselme, metaların fiyatları üzerinde nasıl etki yapabilirdi? Sadece bu metalara ilişkin arz ve talep arasındaki ilişki üzerinde etki yaparak.

İşçi sınıfı, bütünü içinde düşünüldüğünde, gelirinin tümünü *geçim araçlarına* harcar ve zorunlu olarak harcaması gerekir de. Ücretlerde genel bir yükseliş, şu halde, *geçim araçları* talebinde bir artmaya, ve dolayısıyla da geçim araçlarının *pazardaki fiyatlarında* bir yükselmeye yol açar. Bunları üreten kapitalistler, ücretlerdeki artışın zararını, pazarda metalarının fiyatının artışıyla kapatacaklardır. Peki ama temel ihtiyaç maddeleri imal etmeyen kapitalistlere ne olur? Ve onların sayılarının öyle pek ufak olduğunu sanmamalısınız. Eğer ulusal üretimin üçte ikisinin nüfusun beşte biri tarafından tüketildiğini düşünürseniz —bir Avam Kamarası üyesi, bu yakınlarda sadece nüfusun yedide biri tarafından tüketildiğini iddia ediyordu— ulusal üretimin koskoca bir bölümünün lüks eşyasından meydana gelmiş ya da lüks eşyası karşılığında *değiştirilmiş* olması gerektiğini, ve gene çok büyük bir miktarın uşaklar, atlar, kediler vb. tarafından, geçim araçları fiyatının yükselmesiyle birlikte azalan bir savurganlıkla saçıp savurulması gerektiğini anlayacaksınız.

Peki, en başta gelen temel ihtiyaç maddelerini üretmeyen kapitalistlerin durumu ne olacak? Ücretlerde genel yükselme sonucu *düşen kâr oranlarını, kendi metalarının fiyatlarının yükselmesiyle* kapatamazlardı, çünkü bu me-

talara karşı talep artmış olmazdı. Onların geliri azalırdı ve bu azalmış gelirle, fiyatları artmış günlük eşyanın aynı miktarı karşılığında daha fazla para ödemek zorunda kalırlardı. Ama hepsi bu kadar olmazdı. Onların kazançları azaldığından lüks maddelerine daha az para harcamak zorunda olurlar, ve böylelikle, onların kendi metalarına karşı talepte de karşılıklı bir azalma olurdu. Talepteki bu azalma, onların metalarının fiyatını da düşürürdü. Şu halde, sanayiin bu dallarında, kısaca ücretlerdeki genel yükselme oranında değil, ama aynı zamanda genel ücret yükselmesi ile temel ihtiyaç maddelerinin fiyatının artması ve lüks maddelerinin fiyatının düşmesinin birleşik (*combiné*) etkisiyle orantılı *olarak kâr oranı düşerdi.*

Sanayiin çeşitli dallarında kullanılan sermayeler için *kâr oranları arasındaki bu ayrımın* sonucu ne olurdu? Herhangi bir nedenle, üretimin çeşitli alanlarında *ortalama kâr yüzdelerinde* beklenmedik bir şekilde ortaya çıkıveren değişikliklerde her kez nasıl bir sonuç meydana geliyorsa gene aynı sonuç olurdu. Sermaye ve emek, daha az kârlı dallardan daha çok kârlı dallara aktarılırdı ve bu aktarma (*transfert*) süreci, sanayiin bir dalında, arzın, artan talebe oranla artmış olmasına kadar, ve başka sanayi dallarında talebin düşmesiyle orantılı olarak arzın da düşmüş olmasına kadar sürerdi. Bir kez bu değişiklik gerçekleşti mi, *kârın genel yüzdeleri,* sanayiin çeşitli dallarında yeniden *eşitleşirdi.* Başlangıçta, bütün bu yer değiştirme, çeşitli metaların arz ve talepleri arasındaki salt bir değişiklikten ileri geldiğinden, neden ortadan kalkınca, sonuç da ortadan kalkar ve fiyatlar önceki düzeylerine ve önceki dengelerine dönerlerdi. Ücretlerin artması sonucu kâr yüzdesindeki düşüş, sanayiin birkaç dalı ile sınırlı olacağı yerde, *genel* olurdu. Varsayımımıza uygun olarak, ne emeğin üretici güçlerinde, ne üretimin tüm toplamında hiç bir değişiklik meydana gelmezdi, ama, *üretimin belli*

niceliği ancak biçim değiştirmiş olurdu. Ürünlerin daha büyük bir bölümü temel ihtiyaç maddeleri biçiminde, daha küçük bir bölümü lüks nesneler biçiminde var olur, ya da aynı anlama gelmek üzere daha küçük bir bölümü yabancı ülkelerden gelen lüks nesneler karşılığında değiştirilmiş olurdu ve ilk biçimiyle tüketilirdi, ya da ulusal üretimin büyük bir bölümü dışardan gelen temel ihtiyaç maddeleri karşılığında değiştirilirdi, lüks eşyası karşılığında değil. Dolayısıyla, ücretlerdeki genel yükselme, pazar fiyatlarında bir anlık geçici bir düzensizlikten sonra, meta fiyatlarında sürekli herhangi bir değişiklik yapmaksızın, ancak kâr yüzdelerinde genel bir düşüşe yol açardı.

Eğer, bana, bir önceki artmada, bütün ücret artışının temel ihtiyaç maddelerine harcandığını kabul ettiğim yolunda karşı çıkılırsa, yurttaş Weston'ın görüşüne en uygun varsayımda bulunduğumu söyleyeceğim. Eğer, ücretlerdeki artma daha önce işçilerin tüketimlerinde yer almayan nesnelere harcansaydı, onların satın alma güçlerinin fiilen arttığını tanıtlamak gerekli olmazdı. Ama, işçilerin bu satın alma gücünün fiilen artışı, yalnız, onların ücretlerinin yükselmesinin sonucu olduğudan, bu artışın kapitalistlerin satın alma güçlerinin azalmasına tamamen uygun düşmesi gerekir. Dolayısıyla, artacak olan, *metaların toplam talebi* değildir, ama bu talebi oluşturan öğeler *değişeceklerdir.* Bir yan için söz konusu olan talep artışı, öteki yanın talep azalışıyla denkleşecektir. Böylece, toplam talep değişmez kaldığından, pazarda, metaların fiyatlarında hiç bir değişiklik meydana gelemeyecektir.

Buna göre, kendinizi bir ikilemle karşı karşıya buluyorsunuz: ya ücret artışı, bütün tüketim nesnelerine eşit olarak dağıtılmış bir harcamaya yol açar, bu durumda işçi sınıfı yönünden talep artışının, kapitalist sınıf yönünden talep azalışı ile denkleştirilmesi, giderilmesi gerekir — ya da ücret artışı, yalnız, pazar fiyatları geçici olarak yük-

selecek olan birkaç nesne için harcanır. O zaman, bazı sanayi dallarında bunun sonucu olacak kâr yüzdelerindeki yükselme, öteki sanayi kollarında ise kâr yüzdelerinde düşme, sermaye ve emek dağıtımında bir değişikliğe neden olacaklar; ta ki arz, bir sanayi dalında artan talebe, öteki sanayi dallarında ise azalan talebe uygun hale gelinceye kadar. Varsayımlardan birinde meta fiyatlarında değişiklik olmayacaktır, öteki varsayımda ise, metaların değişim-değerleri, pazar fiyatlarındaki birkaç dalgalanmadan sonra, önceki düzeylerine döneceklerdir. Her iki varsayımda da, ücretler oranında genel yükselme, eninde sonunda, kâr yüzdelerinde genel bir düşmeden başka bir sonuca varmayacaktır.

Yurttaş Weston, hayal etme yetilerinizi işin içine karıştırmak için İngiliz tarım işçilerinin ücretlerinde 9 şilinden 18 şiline çıkan genel bir yükselmenin doğuracağı güçlükleri düşünmeye davet etti sizi. Düşünün biraz, diye bağırdı, en önemli ihtiyaç maddeleri talebindeki muazzam artışı ve bundan doğacak korkunç fiyat yükselmesini düşünün! Oysa hepiniz biliyorsunuz ki, her ne kadar Birleşik Devletler'de tarım ürünlerinin fiyatları Birleşik Krallık'ta olduğundan daha düşük ise de, her ne kadar Birleşik Devletler'de sermaye ile emek arasındaki ilişkiler bütünüyle İngiltere'dekinin aynı ise de, ve her ne kadar Birleşik Devletler'de, yıllık üretim tutarı İngiltere'ninkinden çok aşağı ise de, Amerikan tarım işçilerinin ortalama ücretleri İngiliz tarım işçilerininkinin iki katından daha fazladır. Neden öyleyse dostumuz böyle tehlike çanları çalıyor? Sadece önünüzde duran gerçek sorundan dikkatimizi çevirmek için. 9 şilinden 18 şiline birdenbire bir ücret artması, yüzde yüzlük anî bir artış meydana getirecektir. Oysa, biz İngiltere'de, ücretlerin genel oranının birdenbire yüzde yüz oranında yükselebilip yükselemeyeceğini hiç tartışmıyoruz. Hiç de, her özel durumda, uymak

zorunda olduğu belli bazı durum ve koşullara bağlı olan yükselmenin *büyüklüğü* ile uğraşmak zorunda değiliz. Araştırmak zorunda olduğumuz tek şey, ücretler oranının (*taux*) genel yükselişinin meydana getireceği etkinin yüzde 1'le sınırlanıp sınırlanmayacağıdır.

Şu halde dostumuz Weston'ın kuruntusu yüzde yüzlük yükselmeyi bir yana bırakarak, İngiltere'de, 1849'dan 1859'a kadar yer alan gerçek ücret artışına dikkatinizi çekmek istiyorum.

1848'de yürürlükte olan 10 saat, ya da daha doğrusu $10^1/_2$ saat yasasını hepiniz bilirsiniz. Bu, tanığı olabildiğimiz en büyük ekonomik değişikliklerden biri olmuştur. Bu, herhangi birkaç yerel sanayi dalına değil, ama, İngiltere'nin dünya pazarlarındaki üstünlüğünü sağlayan başlıca sanayi dallarına kabul ettirilen ani bir ücret artışı olmuştur. Bu, özellikle elverişsiz koşullarda bir ücret yükselmesi olmuştur. Doktor Ure, Profesör Senior ve burjuva ekonomisinin daha başka resmî sözcüleri, böylece İngiliz sanayiinin ölüm çanının çalmakta olduğunu tanıtladılar — ve söylemek zorundayım ki, dostumuz Weston'dan çok daha iyi tanıtlarla. Basit bir ücret artışının değil, ama kullanılan emek miktarında bir azalmanın doğurduğu ve bu azalmaya dayanan bir ücret artışının sözkonusu olduğunu tanıtladılar. Onlar, kapitalistlerin elinden kapılmak istenen on ikinci saatin kesinlikle, tam da kapitalistlerin kârlarını çıkardıkları saat olduğunu iddia ettiler. Sermaye birikiminin azalacağını, fiyatların artacağını, pazarların kaybedileceğini, üretimin düşeceğini, ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak, ücretlerin azalacağını ve sonunda da yıkımın geleceğini haber verdiler. Aslında, Robespierre'in azamî yasasının, bu yasanın yanında bir çocuk oyuncağı olduğunu söylüyorlardı ve bir anlamda hakları da vardı. Peki, sonuç ne oldu? İşgününün azalmasına karşın, fabrika işçilerinin para olarak ücretlerinde

bir yükselme, fabrikalarda çalışan işçilerin sayılarında önemli bir artış, ürünlerinin fiyatlarında kesintisiz bir düşüş, emeklerinin üretici gücünde şaşılacak bir gelişme, ürettikleri metaların tuttuğu pazarın sürekli olarak, duyulmadık bir biçimde genişlemesi. Manchester'de, 1860 yılında, Bilimleri İlerletme Derneğinde, Bay Newman'ın,[5] kendisinin Doktor Ure'ın, Senior'un ve bütün öteki ekonomi politiğin yetkili sözcülerinin yanılmış olduklarını ve oysa halkın içgüdüsünün doğruluğunun açığa çıktığını kabul ettiğini duydum. Bay W. Newman'dan söz ediyorum —Profesör Francis Newman'dan değil— çünkü W. Newman, Bay Thomas Tooke'un *Fiyatlarının Tarihi* adlı yapıtının, fiyatların tarihini 1793'ten 1856'ya kadar adım adım izleyen bu görkemli yapıtın çalışma ortağı ve yayımcısı olarak ekonomi politikte büyük bir yer tutmaktadır. Eğer dostumuz Weston'ın, sabit bir ücretler tutarı, sabit bir toplam üretim miktarı, emeğin sabit üretici gücü düzeyi, kapitalistlerin sabit ve sürekli iradeleri yolundaki sabit fikri, geri kalan tüm sabitliği ve erekliği doğru olsaydı, Profesör Senior'un uğursuz önsezileri haklı olurdu, ve haksız olan Robert Owen olurdu. O Robert Owen ki, daha 1816'da, işçi sınıfının özgürlüğü yolunda işgününde genel bir azalmayı ilk adım olarak ilân ediyordu, ve hüküm süren önyargılara karşın, New-Lanark'taki kendi tekstil fabrikasında, bunu, önayak olmasıyla kendi girişimiyle fiilen gerçekleştiriyordu.

İngiltere'de, on saatlik işgününün kabul edildiği ve bunun sonucu olarak ücretlerde artış meydana geldiği anda, burada sıralanamayacak olan nedenlerden ötürü, *tarım işçilerinin ücretlerinde genel bir yükselme* oldu.

Her ne kadar şimdi söyleyeceklerim için çok gerekli değilse de, yanlış tedbirlere başvurmanızı engellemek

---

5 Marx, W. Newmarch'ın sözünü ediyor. —ed.

üzere, burada hazırlayıcı nitelikte birkaç uyarıda bulunmak istiyorum.

Haftalık ücreti 2 şilin olan bir adamın ücreti 4 şiline çıkartılsaydı, ücret oranı yüzde yüz yükselmiş olurdu. Her ne kadar *ücretin gerçek tutarı,* haftada 4 şilin gene de küçücük, yoksul bir ücret, bir açlık ücreti olarak kalsa da, bu, ücret oranı olarak takdir edilecek bir şey olurdu. Demek ki, ücret oranındaki etkileyici yüzdelerin sizi şaşırtmasına izin vermemelisiniz. Her zaman artıştan önceki *ilk* tutarın ne olduğunu kendi kendinize sormanız gerekir.

Şunu da anlamanız gerekir ki, eğer 10 işçi, herbiri haftada 2'şer şilin alıyorlarsa, 5 işçinin her biri 5'er şilin ve başka 5 işçinin her biri de 11'er şilin alıyorlarsa, bu 20 kişi hepsi birden haftada 100 şilin ya da 5 lira alacaklardır. Bu durumda, onların haftalık ücretlerinin toplam tutarı, diyelim ki, yüzde 20 oranında yükselseydi, 5 lira 6 liraya çıkacaktı. Eğer ortalamayı alırsak, *ücretlerin genel oranının* %20 yükselmiş olduğunu söyleyebilirdik, her ne kadar, gerçekte, on işçinin ücretlerinin oranı aynı kalsa da, 5 işçilik gruplardan birinin ücretleri ancak 5 şilinden 6 şiline yükselmiş olsa da ve öteki 5 işçilik grubun ücretlerinin toplamı 55 şilinden 70 şiline çıksa da.[6] İşçilerin yarısı, bu durumda, durumlarını düzeltemezlerdi, dörtte birinin durumunda gözle görülemeyecek kadar bir iyileşme olacaktı ve ancak öteki dörtte biri bu artıştan gerçek bir kazanç sağlamış olacaklardı. Bununla birlikte, *ortalama* yapıldığında, 20 işçinin ücretlerinin toplam tutarı %20 oranında yükselmiş olacaktı ve, kendilerini çalıştıran sermaye kitlesinin ve ürettikleri metaların fiyatlarının hesaba katıl-

---

[6] 25-55 şilinlik ücret, 30-70 şilinlik bir ücrete, yani toplam olarak 80'den 100'e yükselirdi, demek ki, %25. Birinci gruptan 10 kişi için aynı kalmış olan 2 şilinlik ücretlerin hesaplanmamış olduğu gerçektir. Yoksa, ortalama bir %25 ücret artışı elde etmek için son grubun ücretlerini 55'ten 75 şiline, ya da beş işçi için ücretleri 11 şilinden 15 şiline yükseltmek gerekirdi. — ed.

maları ölçüsünde, bu, sanki işçilerin hepsinin ücretlerinin ortalama artışına eşit olarak katılmış olmaları durumuyla aynı şey olacaktı. Tarım işçilerinin durumunda ise, İngiltere'nin ve İskoçya'nın çeşitli kontluklarında, carî ücretler çok değişik olduğundan, artma, çok değişken, eşit olmayan bir biçimde kendini gösterir.

Kısacası, ücret artışları oldu mu, örneğin, Kırım Savaşının yol açtığı yeni vergiler gibi, tarım işçilerinin konutlarının önemli bir bölümünün yıkılması vb. gibi ters etkiler de görülebilmiştir.

Bu ihtiyat kayıtlarını koyduktan sonra, şimdi, 1849'dan 1859'a kadar, Büyük Britanya'da, tarım işçilerinin ortalama ücret oranlarında yaklaşık olarak %40 bir yükselme meydana geldiğini doğruluyorum. İddialarıma dayanak olarak geniş ayrıntılar verebilirdim size, ama güttüğüm amaç için, müteveffa Bay John C. Morton'ın, 1860 yılında, *tarımda kullanılan güçler* konusunda, Londra Meslekler ve Zanaatlar Derneğine sunduğu çok özenli eleştiri çalışmasına başvurmanızı salık vermemin yeterli olacağını düşünüyorum. Bay Morton, bu çalışmasında, faturalardan çıkarılmış istatistikler ve on iki İskoçya ve otuz beş İngiliz kontluğunda, bir yüz kadar çiftçiden toplanmış resmî belgeler veriyor.

Dostumuz Weston'ın görüş tarzına göre, ve fabrika işçilerinin ücretlerinde zamandaş bir artış gözönünde tutularak, 1849 ve 1859 yılları arasında tarım ürünleri fiyatlarında çok büyük bir artış meydana gelmeliydi. Oysa ne oldu? Kırım Savaşına, 1854'den 1856'ya kadar birbirini izleyen kötü ürün yıllarına karşın, İngiltere'nin başlıca tarım ürünü buğdayın ortalama fiyatı, 1838'den 1848'e kadarki *quarter*[7] başına yaklaşık olarak 3 liradan, 1849'dan 1859'a kadarki yıllarda gene *quarter* başına yaklaşık olarak 2 li-

[7] İngiliz sıvı ölçüsü. 2,90 hl.'ye karşılıktır. —ed.

ra 10 şiline düştü. Bu durum, tarım işçilerinin ücretlerinde ortalama %40'lık bir yükselmeye paralel olarak, buğday fiyatında %16'dan fazla bir düşme meydana getirmektedir. Aynı dönem içinde, eğer dönem sonunu başı ile yani 1859'u 1849 ile karşılaştıracak olursak, kayıtlı yoksulların sayısı 934.419'dan 860.470'e düşmüştür, bu da 73.949'luk bir fark demektir, kabul ederim ki. çok küçük ve sonraki yıllarda yeniden ortadan kaybolan bir azalmadır, ama gene de bir azalmadır.

Denilebilir ki, tahıllar hakkındaki yasaların yürürlükten kaldırılması sonucu, yabancı tahıl ithali, 1839-1848 dönemine kıyasla, 1849 ve 1859 arasında iki katına çıkmıştır. Peki şimdi bu ne anlama gelebilir? Yurttaş Weston'ın görüşüne göre, bu yabancı pazarlar üzerindeki anî, çok büyük ve durmadan artan talebin, tarım ürünlerinin fiyatını korkunç bir yüksekliğe çıkarmasını beklemek gerekirdi, mademki artan talebin sonucu, bu talep ister dışardan ister içerden gelsin, hep aynı kalır, değil mi? Oysa gerçekte olan nedir? Birkaç kötü ürün yılı bir yana, tahıl fiyatlarının yıkıcı bir biçimde düşüşü, bütün bu süre içinde, Fransa'da sürekli şikâyetlerin konusu olmuştur. Amerikalılar, birçok kere, fazla ürünlerini yakmak zorunda kalmışlardır, ve Rusya, Bay Urquhart'a inanmak gerekirse, Birleşik Devletler'de içsavaşı körüklemiştir. çünkü, Rusya'nın Avrupa pazarlarına tarım ürünleri ihracatı, Amerikan rekabetiyle felce uğramıştı.

Soyut biçimine indirgendiğinde, yurttaş Weston'ın görüş tarzı şu sonuca varacaktır: Talepte her türlü artış, her zaman, belli bir üretim tutarı temeli üzerinde meydana gelir. Bu bakımdan, talep artışı, hiç bir zaman *talep edilen eşyanın arzını artıramaz,* ama ancak *para olarak fiyatlarını yükseltebilir.* Oysa en yalın bir gözlem gösterir ki, bazı durumlarda, artan talep hiç bir şekilde metaların pazardaki fiyatlarında bir değişiklik meydana getir-

mediği halde, bazı başka durumlarda, artan talep pazar fiyatlarında, arzdaki bir artışı izleyen ve sonra kendisi de fiyatların önceki düzeylerine, pek çok halde de başlangıçtaki düzeylerinin *altına* düşüşüne yol açan, geçici bir yükselmeye neden olur. Talep artışı ister ücret yükselişinin, ister bambaşka bir nedenin işi olsun, bu, sorunun koşullarında hiç bir şeyi değiştirmez. Yurttaş Weston'ın görüş açısından, genel olgu, sorunun, fiyatların yükselmesinin olağanüstü durumlarından ileri geldiği zamandaki kadar açıklanması güç bir şeydi. Şu halde, onun görüş biçimi, bizim işlemekte olduğumuz konu için değerli değildir. Bu görüş biçimi, artan bir talebin, pazar fiyatlarında bir yükselme sonucuna varacağına daha büyük bir arz doğurmasının yasalarını açıklaması gerektiği yerde, onun kendi çıkmazını dile getirmekten başka bir şey yapmıyor.

III. [ÜCRET VE PARA DOLAŞIMI]

Tartışmaların ikinci gününde, dostumuz Weston, eski iddialarını yeni kılıklara soktu. Dedi ki: "Para olarak ücretlerin genel bir yükselişi ardından, aynı ücretleri ödemek için daha fazla para gerekecektir. Dolaşımdaki paranın miktarı *sabit* (*fixe*) olduğundan bu sabit olanaklarla, bu daha büyük miktardaki, para olarak ücretleri nasıl ödeyebileceksiniz?" İlkönce güçlük, işçilerin para olarak ücretlerinin yükselişine karşın, kendilerine düşen metaların niceliğinin değişmez (*contant*) kalmasından ileri geliyordu; şimdi ise, metaların sabit niceliğine karşın, para olarak ücretlerinin artmasından ileri geliyor. Elbette ki, başlangıçtaki, yani kendisinden yola çıktığı dogmayı kaldırıp atarsanız, bunun doğurduğu güçlükler de aynı biçimde ortadan kalkacaklardır.

Bununla birlikte, bu dolaşımdaki para sorununun bu-

rada işlediğimiz konu ile kesin olarak hiç bir ilişiği olmadığını size tanıtlamak istiyorum.

Sizin ülkenizde, ödeme araçları mekanizması, Avrupa'nın başka herhangi bir ülkesinde olduğundan daha fazla gelişmiş, yetkinleşmiştir. Banka sisteminizin genişliği ve merkezleşmesi sayesinde, aynı değerler toplamının dolaşımını sağlamak için ve eşit ya da daha yüksek sayıda işin döndürülmesi, yürütülmesi için çok daha az paraya gerek vardır. Ücretlere gelince, örneğin, İngiliz fabrika işçisi ücretini dükkâncıya götürür, dükkâncı bu parayı her hafta bankaya koyar, banka ise, haftadan haftaya bunu fabrikatöre geri çevirir, o da yeniden işçilerin ücretlerini öder ve böylece sürüp gider. Bu yolla, bir işçinin yıllık ücreti, diyelim ki 52 lira, her hafta aynı çemberi dönüp dolaşan aynı bir tek souverain[8] ile ödenebilir. İngiltere'de bile, ödeme araçları mekanizması İskoçya daki kadar kusursuz değildir, her yerde aynı yetkinliğe ulaşmamıştır. Bunun içindir ki, örneğin, bazı tarım bölgelerinde, belirgin bir biçimde sınaî karakter gösteren bölgelere kıyasla, çok daha küçük bir değerler niceliğinin dolaşımını sağlamak için çok daha fazla paraya gerek vardır.

Eğer Manş'ın ötesine geçerseniz, *ücretlerin para olarak,* İngiltere'dekilerden çok daha aşağı olduklarını, ama Almanya, İtalya, İsviçre ve Fransa'da ücretlerin dolaşımının *çok daha büyük para miktarları* aracılığıyla yapıldığını göreceksiniz. Aynı bir İngiliz altını, o kadar çabuk bankaların eline geçmez ve gene o kadar çabuk kapitaliste geri dönmez. Onun için, 52 liranın yıllık dolaşımı için 1 İngiliz altını yerine, belki de, 25 liraya varan yıllık ücretlerin dolaşımını sağlamak için 3 İngiliz altınına gerek vardır. Bu noktada Kıta ülkelerini İngiltere ile kıyaslayacak olursanız, hemen göreceksiniz ki, para olarak düşük ücretler,

---

8 İngiliz altın lirası. —ed.

bazan, dolaşımları için daha büyük nicelikte para değerine gereksinme gösterirler ve bu, gerçekte, konumuza baştanbaşa yabancı teknik bir sorundur.

Bildiğim kadarıyla en iyi hesaplara göre, bu ülkenin işçi sınıfının yıllık geliri, 250 milyon sterlin lirası olarak tahmin edilebilir. Bu koskoca tutar, yaklaşık olarak, 3 milyon lira aracılığıyla dolaşır. Varsayalım ki, ücretlerde %50'lik bir yükselme olsun. O zaman, dolaşımdaki 3 milyon yerine $4^1/_2$ milyon gerekli olacaktır. İşçinin gündelik harcamalarının önemli bir bölümü gümüş ya da bakır sikke halinde —yani, zorunlu geçerliği olan kâğıt para değeri gibi, altına oranla değerleri, keyfî olarak, yasayla saptanmış, basit para işaretleriyle— ödendiğinden, altın olarak ücretler üzerinden %50'lik bir artış, en kötü durumda bile, diyelim ki, bir milyon İngiliz altını kadar artmış bir dolaşımı temsil ederdi. Şimdiki halde İngiltere Bankasının ya da özel bankaların mahzenlerinde külçe ya da madenî para biçiminde bulunan bir milyon daha dolaşıma girerdi. Ama bu milyonun basılması ve fazladan yıpranmasının doğuracağı en ufak harcamadan bile kaçınılabilirdi ve eğer, basılmış resmî para gereksinmesinin artması sonucu herhangi bir sıkıntı olsaydı gerçekten de kaçınılacaktı. Hepiniz biliyorsunuz ki, bu ülkede, dolaşımda olan para iki büyük gruba ayrılır. Çok çeşitli kâğıt paralardan (banknotlardan) oluşan bir grup, tüccarlar arası işlemlerde ve tüketicilerle tüccarlar arasındaki büyük ödemelerde kullanılır, oysa öteki dolaşım aracı türü, yani madenî para sikkeleri, perakendeci ticarette dolaşır. Her ne kadar birbirinden bambaşka iseler de, bu iki dolaşım aracı türü, birbirlerine karışırlar. Böylelikle, önemli ödemelerde bile, altın para, 5 liranın altındaki bütün küsurat için, önemli bir oranda dolaşıma girer. Eğer yarın 4 liralık, 3 ya da 2 liralık kağıt paralar çıkarılırsa, şimdi bugünkü günde dolaşımın bu kanallarını doldurmakta olan altın he-

men geri çekilir ve para olarak ücretlerin artması sonucu, gereksinmenin kendini hissettirdiği yerlere doğru yönelirdi. Böylece, %50'lik bir ücret artışının zorunlu kılacağı fazlalık bir milyon, bir tek İngiliz altını katmaya gerek olmadan elde edilmiş olurdu. Aynı sonuç, uzun zaman Lancashire'da yapıldığı gibi, bir tek kâğıt paralık (banknotluk) bir yükselme olmadan da poliçelerin dolaşımı artırılarak elde edilebilirdi.

Eğer, yurttaş Weston'ın tarım işçilerinin ücretleri için öngördüğü gibi, ücretler oranında, örneğin %100'lük genel bir artış, birinci derecede gerekli zahire fiyatlarında büyük bir yükselmeye neden olsaydı, eğer Weston'ın fikrince, bu genel artış, ödeme araçlarında, sağlanamayacak bir ek niceliği zorunlu kılsaydı, *genel bir ücret düşmesi*, bir o kadar büyük kapsamlı ama ters doğrultuda aynı sonucu yaratmaktan geri kalamazdı. Oysa hepiniz biliyorsunuz ki, pamuk sanayii için en elverişli yıllar, 1858 ve 1860 yılları olmuştur, özellikle sanayi yıllıklarında 1860 yılının bir benzeri daha görülmemiştir, ve aynı dönemde öteki sanayi dalları da pamuk sanayii gibi büyük bir refaha erişmişlerdir. Pamuk işçilerinin ve bu sanayie bağlanan bütün öteki işçilerin ücretleri, 1860 yılında daha önce görülmedik bir düzeye yükselmiştir.

Bu arada Amerika bunalımı çıkagelmiştir ve bütün bu ücretler, birdenbire eski tutarlarının yaklaşık olarak dörtte birine geri dönmüşlerdir. Bu, yükselme olarak ifade edilecek olsaydı, ters doğrultuda %300'lük bir yükselme anlamına gelirdi. Ücretler, 5'ten 20'ye çıktıklarında %300 yükseldiler diyoruz, 20'den 5'e düştüklerinde ise %75 azaldılar diyoruz; bir durumda yükselmenin, ötekinde ise düşmenin tutarı aynı idi, yani 15 şilin. Demek ki bu, ücret oranlarında benzeri olmayan anî bir değişiklikti ve, aynı zamanda, yalnız pamuklu sanayiinde çalışan işçileri değil ama bu sanayie dolaylı bir biçimde bağımlı olan işçileri de sayar-

sak, tarım işçilerinin sayısını bir yarısı kadar aşacak işçiyi içine alıyordu. Öyleyse buğdayın fiyatı düştü mü? Hayır, 1858—1859—1860'ta üç yıl boyunca, *quarter* başına yıllık ortalama fiyatı 47 şilin 8 peniden, 1861—1863 arası üç yıl içindeki yıllık *quarter* başına ortalama fiyatı 55 şilin 10 peniye geçti. Ödeme araçlarına gelince, 1860'taki 3.378.102 liraya karşılık 1861'de 8.673.232 lira basıldı, yani 1861'de 1860'takinden 5.295.130 lira daha fazla para basıldı. 1861 yılında banknot dolaşımının 1860'dakinden 1.319.000 liralık bir azalma gösterdiği doğrudur. Bunları çıkaralım. Gene de, 1861 yılı için, elverişli bir yıl olan 1860'a kıyasla, 3.976.130 liraya varan, yani yuvarlak hesap 4 milyona varan bir ödeme araçları fazlalığı kalıyor geriye, ama İngiltere Bankasının altın rezervi, aynı zamanda, aynı oranda olmasa bile, hiç değilse hemen hemen eşit oranda düşmüştü.

1862 yılını 1842 ile karşılaştırınız biraz. Dolaşımdaki metaların değerindeki ve niceliğindeki korkunç artış bir yana bırakılırsa, İngiltere demiryolları için ve Galler ülkesinde hisse senetleri ve istikrazlar üzerine yapılan düzenli işlemlerde kullanılan sermaye, tek başına 320.000.000'a yükseldi, ki, bu tutar, 1842'de, masal gibi gelirdi insana. Ama bununla birlikte dolaşımdaki ödeme araçlarının tüm toplamı, 1862 ile 1842'de aşağı yukarı aynı oldu. Yalnız metalarda değil, ama bütün para işlemlerinde muazzam bir değer artışı karşısında ödeme araçlarının devamlı azalmasına doğru genel bir eğilim dikkatinizi çekecektir. Dostumuz Weston'ın görüş açısından bunda çözümlenmez bir muamma vardır.

Eğer o, konumuzda biraz daha derinlere inseydi, ücretler bir yana bırakılırsa, hatta ücretlerin sabit kaldıklarını kabul ederek, dolaşıma konulacak metaların değerinin ve niceliğinin, ve genel olarak, hesap kapatacak para işlemlerinin tutarının her gün değiştiğini; dolaşıma sü-

rülen kâğıt paralar tutarının her gün değiştiğini; hiç bir çeşit paraya başvurmadan, senetler, çekler, cari hesaplar, *clearing houses*'lar[9] aracılığıyla gerçekleştirilen ödemelerin tutarının her gün değiştiğini; madenî paraya gereksinme duyulduğu ölçüde, dolaşımdaki para sikkeleri ile banka mahzenlerindeki altın rezervleri arasındaki oranın her gün değiştiğini; ulusal dolaşım için zorunlu paralaştırılmamış altının tutarı ile uluslararası dolaşım için dışarı gönderilmiş altın tutarının her gün değiştiğini bulmuş olurdu. Ve ödeme araçlarının değişmez niceliği gibi bir dogmanın, şaşılası, korkunç bir yanılgı olduğunu ve hergünkü olgularla bağdaşmaz bulunduğunu bulması gerekirdi. O, para dolaşımına ilişkin yasalar konusundaki yanlış anlayışını, ücretlerin yükseltilmesine karşı bir kanıt olarak kullanacağı yerde, ödeme araçlarının, süregiden dalgalanma halindeki durum ve koşullara uyarlanmasını sağlayan yasaları araştırmalıydı.

IV. [ARZ VE TALEP]

Dostumuz Weston, *repetitio est mater studiorum*, yani, tekrar incelemenin anasıdır, Latin atasözünü kendine mal etmiş; bunun içindir ki, kendi ilk baştaki dogmasını, yani ücretlerin yükseltilmesi nedeniyle para dolaşımı araçlarının kısıtlanmasının sermayede bir azalmaya yol açacağı vb. dogmasını yeniden ele alıyor. Onun modası geçmiş para dolaşımı araçları teorisinin yanlışlığını daha önce tanıtlamış olduğumdan, kafasındaki para dolaşımının hayal ürünü değişkenliklerinden ileri gelen fantezi sonuçlar üzerinde durmayı tamamen yersiz buluyorum. Bu bakımdan, o kadar değişik biçimler altında tekrar tekrar ortaya çıkardığı, ama gene de *hep aynı* kalan dog-

[9] Bazı ödemelerin gerçekleştirilmesinde aracı olan kliring bankaları. —ed.

masını, derhal *en yalın teorik biçimine* indirgeyeceğim.

Bir tek gözlem, onun ele aldığı konuyu, nasıl da eleştiri zihniyetinden yoksun olarak işlediğini bütün açıklığıyla gösterir. O, ücretlerin artmasına ya da bundan doğan yüksek ücretlere karşı çıkıyor. Öyleyse ona soruyorum: Yüksek ücretler nedir, düşük ücretler nedir? Neden, örneğin haftada 5 şilin düşük bir ücret, haftada 20 şilin yüksek bir ücret sayılır? Eğer 5, 20'ye oranla düşükse, 20, 200'e oranla daha da düşüktür. Eğer bir kimse termometre üzerine bir konferans veriyorsa, düşük dereceler ve yüksek dereceler üzerine nutuk atmakla bize hiç bir şey öğretmeyecektir. Onun her şeyden önce, bana, suyun donma derecesinin ve kaynama derecesinin nasıl belirlendiğini açıklaması, ve bu kıyaslama noktalarının, termometre tüccarlarının ya da yapımcılarının kaprisleri ile değil, ama doğal yasalarla saptandığını tanıtlaması gerekir. Oysa, ücretler ve kârlara ilişkin olarak, yurttaş Weston, bu saptanmış (sabit) noktaları ekonomik yasalardan çıkarmayı yalnız ihmal etmekle kalmamış, bunları aramak zorunluğunu bile duymamıştır. Ücretler, ancak, büyüklüklerinin ölçülmesine aracı olan bir ayıraca kıyaslanarak yüksek ya da düşük diye nitelendirilebildikleri halde, o, gündelik yaşamdaki yüksek ve düşük terimlerini sanki saptanmış değişmez bir şeyi anlatıyorlarmışçasına benimsemekle yetiniyor.

O, neden belirli bir nicelikteki emek karşılığında belirli bir miktar para ödendiğini bana söyleyemeyecektir. Eğer bana: "İş, arz ve talep yasasınca düzenlenir" diye cevap verecek olsaydı, ona, bizzat arz ve talebin hangi yasaya göre ayarlandığını sorardım. Ve böyle bir karşılık, onu hemen tartışma dışı bırakırdı. Emek arzı ile talebi arasındaki ilişkiler, sürekli değişikliklere bağlıdırlar ve bu değişikliklerle birlikte emeğin pazardaki fiyatları da değişir. Eğer talep, arzı aşarsa, ücretler çıkar; eğer arz ta-

lebe üstün gelirse ücretler düşer; her ne kadar, benzer durumda, arz ve talebin gerçek durumunu, örneğin grevle ya da bambaşka bir yöntemle *denemek* zorunlu olsa da. Eğer arzı ve talebi, ücretleri ayarlayan bir yasa olarak kabul ederseniz, ücretlerin yükselmesine karşı atıp tutmak çocukça olduğu kadar yersiz de olurdu, çünkü, başvurduğumuz yasaya göre, ücretlerin dönem dönem, devirli bir biçimde yükselmesi, gene ücretlerin devirli bir biçimde düşmesi gibi zorunlu ve doğrudur. Ama eğer arz ve talebi ücretleri düzenleyici bir yasa saymazsanız, o zaman bir kez daha "Neden belirli bir nitelikte emek karşılığında belirli bir miktar para verilir?" sorusunu sorarım.

Ama sorunu daha geniş bir görüş açısından inceleyelim. Eğer emeğin ya da bambaşka bir metaın değerinin, son tahlilde, arz ve talep tarafından belirlendiğini kabul etseydiniz, tam bir yanılgı içinde olurdunuz. Arz ve talep, pazar fiyatlarının geçici, anî *dalgalanmalarından* başka bir şeyi düzenlemezler. Arz ve talep, bir metaın pazar fiyatının neden kendi *değer*inin üstüne çıktığını ya da altına düştüğünü açıklayacaklardır, ama hiç bir zaman bu *değer*in kendisini açıklayamazlar. Varsayalım ki, arz ve talep, karşılıklı olarak, birbirlerini dengeliyorlar ya da iktisatçıların dedikleri gibi ödeşiyorlar. Eh işte, birbirinin karşıtı olan bu iki kuvvet eşit güçte bulundukları anda, bunlar, karşılıklı olarak birbirlerini yok edemezler, şu doğrultuda ya da bu doğrultuda etkili olmaktan çıkarlar. Arz ile talebin dengelendikleri, dolayısıyla etken olmaktan çıktıkları anda, bir metaın *pazar fiyatı,* onun *gerçek değeri* ile, yani pazardaki fiyatının çevresinde oynadığı temel fiyatı ile çakışır, tastamam uygunlaşır. Biz, bu *değer*in mahiyetini araştırırken, arz ve talebin pazar fiyatları üzerindeki geçici etkileri ile uğraşmak zorunda değiliz. Bu, ücretler için olduğu kadar başka bütün metaların fiyatları için de doğrudur.

Dostumuzun bütün kanıtları, teorik olarak, mümkün olduğu kadar yalınlaştırıldığında, bir tek dogmaya indirgenir: *"Metaların fiyatları, ücretlerle belirlenir ya da ayarlanır."* İşi pratik gözleme havale edebilir ve uzun zamandan beri artık işlenmeyen bu bayatlamış yanılgıya karşı pratik gözlemin tanıklığına başvurabilirdim. Emeklerinin, göreli olarak, daha yüksek fiyatla ödendiği İngiltere'de, fabrika, maden, tersane işçilerinin ve başka işçilerin ürünlerinin ucuzluğu ile, bütün öteki uluslara üstün olduklarını; buna karşılık, örneğin, emekleri, göreli olarak, daha ucuz olan İngiliz tarım işçilerinin ürünlerinin pahalılığı yüzünden, bütün öteki uluslarca geride bırakıldığını anlatabilirdim. Aynı ülkedeki mal çeşitlerini birer birer karşılaştırarak ve gene çeşitli ülkelerin metalarını birbirleri ile karşılaştırarak, gerçek olmaktan çok, görünüşteki bazı istisnalar bir yana, ortalama olarak, yüksek ödenen emeğin ucuz metaları ürettiğini, ucuz ödenen emeğin ise pahalı metaları ürettiğini size gösterebilirdim. Elbette ki bu, bir olguda emeğin yüksek fiyatının, öteki olguda emeğin düşük fiyatının, bu birbirine taban tabana karşıt sonuçların karşılıklı nedenleri olduklarını tanıtlamazdı; ama bu, metaların fiyatlarının, emeğin fiyatları tarafından belirlenmediğini kesinkes tanıtlar. Ama bu ampirik yöntemi kullanmamızın hiç bir gereği yok.

Belki de, yurttaş Weston'ın hiç bir zaman *"metaların fiyatlarının ücretler tarafından belirlendiğini"* iddia ettiği kabul edilmeyebilirdi. Gerçekten de o, hiç bir zaman söz olarak bunu dile getirmedi. Tersine, kâr ile gelirin, metaların fiyatını oluşturan öğeleri meydana getirdiklerini, çünkü, emeğin ücretlerinin değil, ama kapitalistin kârlarının ve toprak sahibinin rantlarının da metaların fiyatları üzerinden ödendiğini söyledi. Peki ama, onun fikrin-

ce, fiyatlar nasıl oluşturulurlar? Önce ücretler tarafından. Sonra, fiyata, kapitalist lehine bir yüzdelik ve toprak sahibi lehine başka bir yüzdelik eklenir. Varsayalım ki, bir metaın üretiminde kullanılan işçilerin ücretleri 10 olsun. Eğer kâr oranı %100 yükselseydi, kapitalist ödenmiş ücretlere 10 eklerdi, eğer toprak rantı da onun gibi ücretin %100'üne yükselseydi bir 10 daha eklenirdi. O zaman metaın toplam fiyatı 30'a yükselirdi. Ama, bu cinsten bir fiyat belirlemesi, fiyatların ücretlere göre basit bir belirlemesi olurdu. Eğer, yukardaki olayda, ücretler 20'ye yükselseydi, metaların fiyatı 60'a yükselirdi vb.. İşte ücretlerin fiyatları düzenlediğini savunan emekliye ayrılmış bütün iktisatçıların, kârı ve rantı, *ücretlere yapılan basit yüzdelik ilâveler* gibi tutarak bunu tanıtlamaya çalışmış olmalarının nedeni budur. Besbelli ki, onlardan hiç biri, bu yüzdeliklerin sınırlarını herhangi bir ekonomi yasasına götürmek yeteneğinde değildi. Tersine onlar, kârın gelenekle, alışkanlıkla, kapitalistin iradesi ile ya da gene aynı derecede keyfî ve açıklanamaz herhangi başka bir yöntemle kurulup düzenlendiğine inanır göründüler. Onların, kârların kapitalistler arasındaki rekabetle belirlendiğini iddia etmelerinin hiç bir anlamı yoktur. Bu rekabet, elbette ki, gelip, sanayiin çeşitli dallarındaki değişik kâr oranlarını eşitleştirir ya da onları ortalama bir düzeye götürür, ama o hiç bir zaman bu düzeyin kendisini, yani genel kâr oranını belirleyemez.

Metaların fiyatlarının ücretler tarafından belirlendiğini söylediğimiz zaman, bundan ne anlıyoruz? Ücretler, emeğin fiyatını belirten bir sözcükten başka bir şey olmadığına göre, metaların fiyatları, emeğin fiyatınca belirlenir demek istiyoruz. Bu da, "fiyat", "değişim-değeri" olduğundan —değerden söz ettiğim zaman daima değişim-değerini kastediyorum— yani *para olarak ifade edilen* değişim-değeri olduğundan, *"metaın değeri, emeğin değerin-*

ce belirlenir" ya da *"emeğin değeri, değerlerin genel ölçüsüdür"* demeye gelir.

Peki öyleyse *"emeğin değeri"*nin kendisi nasıl belirlenir? İşte burada bir ölü noktaya ulaşıyoruz. Elbette ki, mantıklı olarak düşünmeye çalışırsak ölü noktaya [ulaşıyoruz]. Oysa bu görüşün savunucuları, mantık kaygısıyla kendilerini pek sıkıntıya sokmuyorlar. Örneğin, dostumuz Weston'a bakın. İlkönce, bize, ücretlerin meta fiyatlarını düzenlediklerini, ve dolayısıyla ücretler yükseldiği zaman fiyatların da yükselmekten başka bir şey yapamıyacaklarını anlatıyor. Sonra bir yarım dönüş yapıyor ve bize gösteriyor ki, ücretler yükselse de hiç bir işe yaramazdı, çünkü meta fiyatları da yükselirdi ve ücretler, aslında, karşılığında harcandıkları metaların fiyatları üzerinden ölçülürler. Böylece, emek değerinin metaın değerini belirlediğini kesinlemekle işe başlanıyor, ve metaın değerinin emeğin değerini belirlediği iddia edilerek bitiriliyor. Böylece, kısır bir döngü içinde hiç bir vargıya ulaşmadan, bir o yana, bir bu yana dönüp duruluyor.

Kısacası, şurası apaçık ki, eğer herhangi bir metaın, örneğin, emeğin, buğdayın ya da başka bir metaın değerini, değerin genel ayarı ve düzenleyicisi yaparsak, güçlüğün yerini değiştirmekten başka bir şey yapmış olmayız, çünkü, bir değeri başka bir değerle belirlemiş oluruz ki, bu son değerin kendisinin de belirlenmesine gerek vardır.

En soyut biçimiyle ifade edildiğinde "ücretler metalaların fiyatlarını belirler" savı, şu anlama gelir: "değer değerle belirlenir", ve aslında bu geveleme, değer hakkında hiç bir şey bilmediğimiz anlamına gelir. Eğer bu öncülü (mukaddemi) kabul edersek, ekonomi politiğin bütün genel yasaları, salt boş laflar halini alır. Onun için, Ricardo'nun en büyük erdemi, 1817'de yayınlanan *Ekonomi Politiğin İlkeleri*'nde, herkesin kabul ettiği ve yinelene yinelene usanç veren "ücretler fiyatları belirler" safsatasını

tepeden tırnağa yıkmak oldu; o safsata ki, Adam Smith ve onun Fransız öncelleri (selefleri), araştırmalarının gerçekten bilimsel olan bölümlerinde onu boşlamışlar, ama yapıtlarının daha yüzeysel ve halka hitap eden bölümlerinde onu yeniden ele almaktan da geri durmamışlardı.

VI. [DEĞER VE EMEK]

Yurttaşlar, sorunun geliştirilmesi gereken noktasına gerçekten varmış bulunuyorum. Bunu pek doyurucu bir biçimde yapacağıma söz veremem, çünkü, bunun için bütün ekonomi politik alanını baştan başa dolanmam gerekirdi. Ancak, Fransızların dedikleri gibi, *"effleurer la question"* ["soruna hafifçe bir sürtünebilir"], bellibaşlı noktalarına değinebilirim.

Kendi kendimize sormak zorunda olduğumuz birinci soru şudur: Bir metaın *değeri* nedir? Nasıl belirlenir?

İlk bakışta insana öyle gelebilir ki, bir metaın değeri tamamıyla göreli bir şeydir ve bir meta başka metalarla olan ilişkileri içinde düşünülmeden onun değeri saptanamaz. Gerçekten de, bir metaın değerinden, değişim-değerinden söz ettiğimizde, bu metaın bütün öteki metalar karşılığında değiştirilebileceği göreli nicelikler vardır kafamızda. Ama o zaman şöyle bir soru çıkar ortaya: Metaların birbirleri ile değiştirilmelerinde rol oynayan ilişkiler (oranlar) nasıl düzenlenir?

Deneyle biliyoruz ki, bu ilişkiler, son derece çeşitlidir. Bir tek metaı, örneğin buğdayı ele alalım, bir *quarter* buğdayın, hemen hemen sınırsız derecede değişebilir oranlar içinde çeşitli metalar karşılığında değiştirildiğini görürüz. Ve bu metaın, *değeri hep aynı kalmak üzere*, ipek olarak, altın olarak ya da herhangi başka bir meta olarak ifade edilmekle birlikte, başka mal çeşitleri karşılığında *değiştirilişindeki çeşitli orantılardan* ayrı ve bağımsız

olması gerekir. Çeşitli metalar arasındaki bu çeşitli eşdeğerlikleri, bambaşka bir biçimde ifade edilebilmelidirler.

Ayrıca, bir *quarter* buğday, belli bir orantıya göre, demir ile değiştirilir ya da bir *quarter* bağdayın değeri, demirin belli bir niceliği ile ifade edilmiştir dediğim zaman, buğdayın değeri ve onun demir olarak eşdeğeri *herhangi bir üçüncü şeye* eşittirler, bu üçüncü şey, ne buğdaydır, ne de demirdir, çünkü bunlar aynı büyüklüğü ayrı ayrı iki biçim altında ifade etmektedirler demiş oluyorum. O halde, bunlardan her biri, buğday kadar demir de, ötekinden bağımsız olarak, kendilerinin ortak ölçüsünü meydana getiren o üçüncü şeye indirgenebilmelidir.

Bu noktayı aydınlatmak için, çok basit bir geometri örneğine baş vuracağım. Çok değişik biçim ve büyüklükteki üçgenlerin yüzeylerini karşılaştırdığımız zaman, ya da üçgenleri dörtgenlerle ya da başka doğru çizgili bir şekil ile karşılaştırdığımız zaman ne yapıyoruz? Herhangi bir üçgenin yüzeyini, görülebilen biçiminin bambaşka bir ifadesine çeviriyoruz. Üçgenin cinsine göre yüzeyinin, tabanı ile yüksekliğinin çarpımının yarısına eşit olduğunu bulduktan sonra, her çeşit üçgenin ya da doğru çizgili bütün şekillerin başka başka değerlerini, kendi aralarında karşılaştırabiliriz, çünkü bunların hepsi belli sayıda üçgenlere bölünebilirler.

Metaların değerleri için de aynı yola başvurmak gerekir. Bunların hepsini, onları yalnızca o ortak ölçüyü hangi orantıda içerdiklerine göre birbirlerinden ayırt ederek, hepsi için ortak olan bir ifadeye indirgemek gerekir.

Metaların *değişim-değerleri,* bu nesnelerin *toplumsal işlevlerinden* (*fonctions sociales*) başka bir şey olmadığından ve değişim değerlerinin metalarm *doğal* nitelikleri ile ortak hiç bir yanı olmadığından kendi kendimize, ilkönce şunu sormalıyız: Bütün metalar için *ortak toplumsal töz (substance)* hangisidir? Bu, *emektir.* Bir metaı üret-

mek için, ona belli bir nicelikte emek uygulamak, onun içine katmak gerekir. Ama yalnız *emek* demiyorum, *toplumsal emek* diyorum. Kendi kişisel dolaysız kullanımı için, kendisi tüketmek üzere bir nesne üreten bir adam, bir *ürün* yaratır, bir *meta* yaratmaz. Kendi kendine yeten bir üretici olarak toplumla ortak hiç bir şeyi yoktur. Ama bir *meta* üretmek için, bu adamın yalnız herhangi bir toplumsal gereksinmeyi karşılayacak eşya çeşidi üretmesi değil ama onun emeğinin, toplum tarafından kullanılan toplam emeğin bir öğesi ya da bir parçası olması gerekir. Onun emeğinin, *toplumun bağrında var olan işbölümüne* bağımlı olması gerekir. Bu emek, işin öteki alt bölümleri olmadan bir hiçtir, ve kendi yönünden öteki alt işbölümlerini bütünlemek için zorunludur.

Biz, *metaları değer olarak* dikkate aldığımızda, onlara, yalnız ve yalnız, kendi içlerinde *gerçekleşmiş, saptanmış,* ya da isterseniz *billurlaşmış toplumsal emek* görünümü ile bakarız. Bu ilişki altında, metalar, birbirlerinden ancak, az ya da çok büyük emek niceliğini temsil etmeleri olgusuyla *ayırt edilirler*: örneğin bir ipek mendil için kiremitten daha büyük nicelikte bir emek kullanılır. Peki ama *emeğin niceliği* (miktarı) nasıl ölçülür? *Emeğin* (*işin*) *sürdüğü zamana göre,* emeği saatle, günle vb. ile ölçerek. Doğal olarak, bu ölçüden yararlanmak için, bütün emek cinsleri, ortalama emeğe, ya da onların birimi olarak sayılan basit emeğe çevrilirler.

Demek ki, şu sonuca varıyoruz: bir metaın *toplumsal emeğin bir billurlaşması* olduğu için bir *değer*i vardır. Onun değerinin, göreli (*relative*) değerinin *büyüklüğü,* içinde taşıdığı bu toplumsal tözün az ya da çok büyük niceliğine (miktarına) yani üretimi için zorunlu olan emeğin göreli niceliğine bağlıdır. *Metaların göreli değerleri,* demek ki, her biri kendilerinde kullanılmış, gerçekleşmiş, saptanmış (sabitleşmiş) emek nicelikleri ya da toplamları

ile belirlenir. Birbirine karşılık olan metaların *aynı emek zamanı içinde* üretilebilen nicelikleri *eşit* değerdedirler. Ya da, bir metaın içinde, temsil edilen emek niceliği, başka bir metaın içinde temsil edilen emek niceliğine göre neyse, o metaın değeri de ötekinin değerine göre odur.

Ama sanıyorum ki, çoğunuz bana şunu soracaksınız: metaların değerlerinin *ücretler* tarafından belirlenmesi ile üretimleri için zorunlu *emeğin göreli nicelikleri* ile belirlenmesi arasında gerçekten bu kadar büyük bir ayrım, ya da herhangi bir ayrım var mıdır? Bununla birlikte bilmeniz gerekir ki, emeğin *karşılığı* (ücret olarak karşılığı) ile emeğin niceliği birbirinden tamamıyla ayrı iki şeydirler. Örneğin varsayalım ki, bir *quarter* buğday ile bir ons altın içinde *eşit niceliklerde emek* saptanmış (sabitleşmiş) olsun. Bu örneği alıyorum, çünkü, Benjamin Franklin 1721'de *A modest Enquiry into the nature and necessity of a paper currency* [Bir kâğıt paranın mahiyeti ve gerekliliği üzerine mütevazı bir araştırma] adını taşıyan ve değerin ilk niteliklerinden birini, gerçek niteliğini bulduğu ilk Deneme'sinde bu örnekten yararlanıyor. Evet, demek ki, bir *quarter* buğday ile bir ons altının *eşit değerlerde* olduklarını, yani *eşdeğer* olduklarını, çünkü *ortalama emeğin eşit niceliklerinin billurlaşması olduklarını* ve bu metaların her biri içinde şu kadar günün ya da şu kadar haftanın saptamını (tespitini) temsil ettiklerini varsayıyoruz. Böylece altının ve buğdayın göreli değerlerini belirlerken, her ne biçimde olursa olsun, tarım işçilerinin ve madencilerin ücretleri ile ilgileniyor muyuz? Hiç ilgilenmiyoruz. Onların gündelik ya da haftalık emeklerinin ödeniş tarzını ya da hatta ücretli emek kullanılıp kullanılmadığı sorusunu tamamen *belirsiz* bırakıyoruz. Öyle olsa bile ücretler pek eşitsiz olabilirdi. Emeği bir *quarter* buğdayın içine katılmış, onun içinde cisimleşmiş olan işçi bunun için ancak iki *boisseaux* [10] buğday almış olabilir, buna karşılık

madende çalışan işçi belki de altın onsunun yarısını alacaktır. Ya da, diyelim ki, onların ücretleri eşit olsun, bu ücretler mümkün olabilen bütün ilişkilere göre üretmiş oldukları metaların değerlerinden uzaklaşabilirler. Ücretler, bir *quarter* buğdayın ya da bir ons altının yarısına, üçte birine, dörtte birine ya da beşte birine yükselebilirler. Açıkçası, onların *ücretleri,* üretilen metaların değerlerini *aşamazlar;* onlardan daha yüksek olamazlar, ama mümkün olan her derecede onların *altında* olabilirler. Onların ücretleri ürünlerin değerleri ile *sınırlandırılmıştır,* ama *ürünlerin değerleri* ücretlerle sınırlı değildir. Ve, her şeyden önce, değerler, yani altın ve buğdayın göreli değerleri, örneğin, kullanılan emeğin değeri, yani *ücretler,* hiç hesaba katılmadan saptanmıştır. Demek ki, metaların değerlerinin, *içerlerinde cisimleşen* (bünyelerine katılan), *emeğin göreli nicelikleri* aracılığı ile belirlenmesi, metaların değerlerinin emeğin değeri ile ya da ücretlerle belirlenmesi gibi tekerleme yönteminden büsbütün başka bir şeydir. Zaten bu nokta incelememiz boyunca daha da aydınlanacaktır.

Bir metaın değişim-değerinin hesabında, *son aşamada* kullanılan emek niceliğine, metaın hammaddesi içinde *daha önceden* cisimleşmiş emek niceliğini de, onun gibi, iş araçlarına ve bu iş için yararlanılan iş aletlerine, makinelere ve binalara katılan emek niceliğini de eklemek gerekir. Örneğin, belli bir nicelikte pamuklu dokuma ipliğinin değeri, iplik eğirme sırasında pamukta billurlaşmış ve ona katılmış emek niceliği, *artı* daha önceden pamuğun kendisinde gerçekleşen emek niceliği, kullanılan kömür, yağ ve öteki yardımcı maddelerin bünyesine katılmış emek niceliği, buharlı makinelerde, masuralarda, fabrika bina-

---

[16] Boisseau, aşağı yukarı, 13 litreye eşdeğerdir, yani yaklaşık olarak bir quarter'ın 1/22'si kadar. —ed.

larında vb. saptanmış emek niceliğidir. Dar anlamda iş araçları denilen aletler, makineler, binalar, yinelenen üretim süreci boyunca azçok uzun bir süre gene iş görürler. Eğer onlar da hammadde gibi bütün bütüne yoğaltılsalardı, onların bütün değeri, hemen, üretimine yardımcı oldukları metaya aktarılmış olurdu. Ama, örneğin bir masura ancak azar azar yıprandığından ortalama bir hesap yapılır, bu hesabın esası, onun süresinin ortalama zamanı, yani belirli, diyelim ki bir gün içindeki ortalama yıpranmasıdır; bu yolla, masuradan bir günde üretilen dokuma ipliğine ne kadar değer geçtiği hesaplanır, ve dolayısıyla, örneğin bir kilo dokuma ipliğinde cisimleşmiş toplam değer niceliğin ne kadar bir payının masura içinde önceden gerçekleştirilmiş emek niceliğine geldiği hesaplanır. Şimdi elimizdeki konu için bu nokta üzerinde daha fazla durmamız gerekli değildir.

Öyle sayılabilirdi ki, eğer bir metaın değeri, o metaın *üretimine ayrılmış emek niceliği tarafından* belirleniyorsa, bundan çıkan sonuca göre, bir işçi ne kadar tembel ve beceriksiz olursa, onun yaptığı meta da o kadar fazla değer taşıyacaktır, çünkü, o metaın yapımı için zorunlu emek, daha uzun zaman alacaktır. Bununla birlikte böyle sanmak yerinilecek bir yanılgı olurdu. Anımsayınız ki, ben, "*toplumsal* emek" deyimini kullandım, ve bu "*toplumsal*" nitelemesi pek çok şeyi içerir. Bir metaın değeri, o metaın içinde taşıdığı cisimleşmiş ya da billurlaşmış emek niceliği tarafından belirlenir dediğimiz zaman, belli toplumsal bir durumda, üretimin belirli ortalama toplumsal koşulları içinde ve kullanılan emekte ortalama bir yeginlik (şiddet) ve beceri olmak üzere o metaın üretimi için *gerekli olan emek niceliğini* anlıyoruz. İngiltere'de, buharla işleyen dokuma tezgâhı gelip de kolla işleyen dokuma tezgâhı ile rakebete giriştiği zaman belirli bir dokuma ipliği miktarını bir karış pamukluya ya da beze döndürmek için es-

kisinin ancak yarısı kadar bir emek zamanı gerekli oldu. Zavallı dokumacı o zaman, daha önceleri çalıştığı 9-10 saat yerine günde 17-18 saat çalıştı. Ama bu 20 saatlik emeğin ürünü 10 saatlik toplumsal emek zamanından fazlasını, yani belirli bir dokuma ipliği miktarını dokunmuş kumaş haline döndürmek için zorunlu toplumsal emeğin 10 saatlikten fazlasını temsil etmedi. Bu 20 saatlik çalışmanın ürününün, demek ki, eskiden 10 saatte yapılan ürününkünden daha fazla bir değeri yoktu.

Şu halde, eğer bir meta içinde cisimleşmiş, toplumsal olarak gerekli emek niceliği, o metaın değişim-değerini belirliyorsa, emek niceliğinde, bir metaın üretiminin zorunlu kıldığı her türlü artma, onun değerini ancak çoğaltabilir ve her azalma onun değerini düşürmelidir.

Eğer, sözünü ettiğimiz metaların üretimi için gerekli-emek niceliği değişmez kalsaydı, onların göreli değerleri de onun gibi değişmez kalırdı. Ama durum hiç de öyle değildir. Bir metaın üretimi için gerekli-emek niceliği, kullanılan emeğin üretici gücündeki değişikliklerle birlikte durmadan değişir. Emeğin üretici gücü ne kadar büyük olursa, belirli bir emek zamanı içerisinde o kadar çok üretim yapılır; üretici gücün büyüklüğü ne kadar azsa, aynı zaman içinde o kadar az üretilir. Eğer, örneğin, nüfusun çoğalması sonucu, daha az verimli bir toprağı işlemek gerekli olsaydı aynı nicelikte üretim, ancak, daha büyük miktarda bir emek kullanımı ile elde edilebilirdi ve sonuç olarak da tarım ürünlerinin değeri yükselirdi. Öte yandan, eğer modern üretim araçları ile, bir tek iplikçi, bir işgünü içinde, eskiden aynı zaman içinde çıkrıkla yapabildiğinden binlerce kere daha fazla pamuğu dokuma ipliği haline getirebiliyorsa, besbelli ki, her bir kilo pamuk eskisinden binlerce kere daha az emek soğuracaktır ve bundan dolayı da iplik eğirilmesi sırasında her bir kilo pamuğa katılan değer eskisinden binlerce kere az olacak-

tır. Dokuma ipliğinin değeri de bir o kadar düşecektir.

Çeşitli halklarda, çalışmada kazanılan ustalık, beceri-deki ve doğal enerjideki ayrılıklar bir yana bırakılacak olursa, emeğin üretici gücü, zorunlu olarak, başlıca şunlara bağımlı olmalıdır:

1. Toprağın verimliliği, madenlerin zenginliği, vb. gibi çalışmanın *doğal* koşullarına.

2. *Toplumsal emek güçlerinin* sürekli yetkinleşmesine, şöyle ki, bu güçler, büyük çapta üretimle, sermayenin yoğunlaşması, merkezleşmesi ile, çalışmada işbirliği ile, daha ileri gitmiş bir işbölümü ile, makinelerle, yöntemlerin geliştirilmesi ile, kimyasal araçların ve başka doğal güçlerin kullanılması ile, ulaştırma ve taşıma araçları sayesinde zamanın ve alanın daraltılması ile, ve bilimin doğal güçlere egemen olmasına ve onları emeğin hizmetine koymasına yardımcı olan ve emeğin toplumsal ya da iş ortaklığına dayanan niteliğini geliştiren herhangi başka bir bulgu ile gelişirler. Emeğin üretici gücü ne kadar büyükse, ürünlerin belirli bir nicelikleri içinde kullanılmış emek o kadar azdır ve böylece ürünün değeri daha küçüktür. Emeğin üretici gücünün büyüklüğü ne kadar azsa, aynı nitelikteki ürünler içinde kullanılmış emek miktarı o kadar fazladır, öyleyse, onların değeri o kadar daha büyüktür. Böylece genel bir yasa olarak şunu koyabiliriz:

Metaların değerleri, üretimlerinde kullanılan emek zamanı ile doğrudan orantılıdır ve kullanılmış emeğin üretici gücü ile ters orantılıdır.

Buraya kadar yalnız değerden söz ettiğimizden, değer olarak ele alındığında özel bir biçim olan *fiyat* hakkında da birkaç söz ekleyeceğim.

Kendi başına *fiyat, değerin paraca ifadesinden* başka bir şey değildir. Örneğin, bu ülkenin bütün metalarının değerleri altın-fiyat olarak ifade edilirler, oysa kıta üzerinde, başlıca gümüş-fiyat olarak ifade edilirler. Altının ya

da gümüşün değeri, bütün öteki metaların değerleri gibi, topraktan çıkarılmaları için gerekli-emeğin niceliği tarafından belirlenir. Ulusal üretiminizin, içinde ulusal emeğinizin belirli bir niceliğinin billurlaşmış bulunduğu belli bir tutarını, altın ve gümüş satıcısı ülkelerin, içinde *onların* emeklerinin belirli bir miktarının billurlaşmış bulunduğu üretimleri karşılığında değiştiriyorsunuz. İşte böylece, gerçekte bir değiş-tokuş, yani trampa ile, bütün metaların değerlerini, herbirinin kendi yapımlarında kullanılmış emek nicelikleri demek olan değerlerini altın olarak ve gümüş olarak ifade etmesini öğreniyorsunuz. *Değerin paraca ifade edilişinde,* ya da aynı şey demek olan değerin para diline çevirisinde daha ilerilere gidecek olursanız, bunun, bütün metaların *değerlerine bağımsız ve türdeş bir biçim* verdiğiniz ya da bu değerleri *aynı bir* toplumsal emeğin nicelikleri olarak ifade ettiğiniz bir davranış, bir yöntem olduğunu göreceksiniz. Fiyatın ancak değerin paraca ifadesi olması ölçüsünde, Adam Smith, ona, *prix naturel* [doğal fiyat] dedi, Fransız fizyokratları ise *prix necessaire* [zorunlu fiyat] adını verdiler.

Şu halde *değer* ile *pazar fiyatı* arasındaki, *doğal fiyat* ile *pazar fiyatı* arasındaki ilişki nedir? Hepiniz biliyorsunuz ki, tek tek birey olarak ele alındıklarında üreticilerin üretim koşulları ne kadar ayrı olabilirse olsun, aynı türden bütün metalar için *pazar fiyatı aynıdır.* Pazar fiyatı, ancak, belirli bir eşya çeşidinin alışverişini sağlamak üzere, üretimin ortalama koşulları içerisinde, *zorunlu toplumsal emeğin ortalama niceliğini* anlatır. Belirli bir türden bir metaın toplam niceliğine göre hesaplanır.

İşte bu bakış açısındandır ki, bir metaın *pazar fiyatı,* onun *değeri* ile çakışır, üstüste gelir. Öte yandan, kimi kez değeri ya da doğal fiyatı aşan, kimi kez de altına düşen pazar fiyatlarındaki dalgalanmalar, arz ve talebin dalgalanmalarına bağlıdır. Pazar fiyatı ile değer rasındaki ayrı-

lıklar, açıklıklar süreklidir, ama Adam Smith'in de dediği gibi, "Doğal fiyat ... merkez fiyattır, bütün metaların fiyatları bu çekim merkezinin çevresinde dolanmaktan geri kalmazlar. Türlü durum ve koşullar, fiyatları bazan bu noktanın çok yukarısında tutabilirler, bazan da biraz altına çökeltirler. Ama bu dinlenme ve devinimsizlik noktasında saplanıp kalmalarını önleyen engeller ne olursa olsun, durmadan oraya doğru yönelirler."

Şu sırada, bu noktayı daha derin bir incelemeden geçiremiyorum. Şunu söylemek yeterlidir: *eğer* arz ve talep birbirlerini dengelerlerse, metaların pazar fiyatları onların doğal fiyatlarına, yani herbirinin kendi üretimi için gerekli olan emek niceliklerince belirlenen değerlerine denk düşer. Ama arz ve talep sürekli olarak birbirlerini dengelemeye yönelmek *zorundadırlar,* her ne kadar bunu, bir oynamanın başka bir oynamayla, bir artmanın bir azalmayla ve bir azalmanın bir çoğalmayla denkleştirilmesi yoluyla yaparlarsa da. Ancak gündelik dalgalanmaları dikkate almak yerine, örneğin Tooke'un *Fiyatlar Tarihi*'nde yaptığı gibi, pazar fiyatları hareketini daha uzun bir dönem içinde tahlil ederseniz, göreceksiniz ki, pazar fiyatlarının iniş çıkışları, değerden uzaklaşışları, yükselmeleri ve alçalmaları birbirlerini giderirler ve birbirleri ile denkleşirler, öyle ki, şimdi üzerlerinde durmadan geçmem gereken, tekellerin etkisi ve bazı sınırlandırıcı etkiler bir yana bırakılırsa, her türden metalar, ortalama olarak, herbiri kendi *değerine,* yani doğal fiyatlarına satılırlar. Pazar fiyatı dalgalanmalarının ne kadar bir zaman parçası içinde denkleştiği çeşitli meta türleri için başka başkadır, çünkü, örneğin şu meta ile arzı talebe ayarlamak şu öteki meta ile ayarlamaktan daha kolaydır.

Demek ki eğer, çok miktarlarda ve uzun dönemler boyunca, her türden metalar herbiri kendi değerine satılıyorsa, kârın, özel olaylarda gerçekleşen kârın değil, ama

çeşitli sanayilerin süregiden ve olağan kârının metaların fiyatlarındaki bir artmadan (*majoration*), yani metaların kendi değerlerini bir hayli aşan bir fiyata satılmış olmalarından ileri geldiğini varsaymak saçmadır. Bu görüş tarzının saçmalığı, bu tarz genelleştirildiği zaman açıkça ortaya çıkar. Bir adamın satıcı olarak durmadan kazanacağını, satın alıcı olarak durmadan yitirmesi gerekirdi. Satıcı olmadan alıcı olan ya da üretici olmadan tüketici olan kişiler de vardır demek, hiç bir şeye yaramazdı. Bu insanların üreticiye ödediklerini, ilk baştan, hiç bir karşılıksız ondan almış olmaları gerekirdi. Eğer bir adam sizden paranızı almakla işe başlar ve sonra sizin metalarınızı sizden satın alarak paranızı size geri verirse, metalarınızı çok pahalı da satsanız, hiç bir zaman zenginleşmezsiniz. Bu çeşit işler, pekâlâ kaybı sınırlayabilir, ama hiç bir zaman bir kârı gerçekleştirmeye katkıda bulunamaz.

Bu bakımdan, *kârın genel mahiyetini* açıklamak için, ortalama olarak metaların, *gerçek değerlerine satıldıkları* ve *kârların, metaların değerlerine,* yani onlarda cisimleşmiş emek miktarıyla orantılı olarak satılmaları olgusundan ileri geldikleri ilkesinden yola çıkmak gerekir. Eğer kârı bu ilke üzerinde açıklayamazsanız, hiç bir türlü açıklayamazsınız. Bu, aykırı bir şey gibi, günlük gözlemlerinizle çelişen bir şey gibi görünür. Yeryüzünün güneşin çevresinde döndüğünü ve suyun çok tutuşkan iki gaz tarafından oluşturulduğunu söylemek de aynı derecede aykırı bir şeydir. Bilimsel gerçekler, onları, şeylerin ancak yanıltıcı dış görünüşlerini yakalayabilen her günkü deneyimizin denetimine bağlı kıldığımızda hep aykırıdırlar.

Böylesine hızlı bir incelemede yapabildiğimiz kadarıyla *herhangi bir metaın değerinin* cinsini, onun nasıl olduğunu inceledikten sonra, şimdi dikkatimizi *emeğin* özel *değeri* üzerine çevirmemiz gerekiyor. Gene bu konuda da, aykırılığı apaçık bir düşünce ile sizlerde yeniden şaşkınlık yaratmak zorunda kalacağım. Hepiniz kesin olarak şu kanıdasınızdır ki, her gün sattığınız şey, sizin emeğinizdir, o halde emeğin bir fiyatı vardır ve bir metaın fiyatı onun değerinin paraca ifadesinden başka bir şey olmadığına göre, elbette ki, kesin olarak *emek değeri* diye bir şey de olması gerekir. Ama bununla birlikte, sözcüğün bilinegelen olağan anlamında *emek* değeri diye hiç bir şey yoktur. Değeri oluşturan şeyin, bir meta içinde billurlaşmış gerekli emek niceliği olduğunu gördük. Ama, bu değer anlayışını uygulayarak, örneğin on saatlik bir işgününün değerini nasıl belirleyebilirdik? Bu işgünü içerisinde ne kadar emek vardır? On iş saati. Eğer, on saatlik bir işgününün değeri, on iş saatine ya da içerdiği emek niceliğine eşittir deseydik, bu bir tekerleme, üstelik bir saçmalık olurdu. Doğal olarak, bir kere "emek değeri" deyiminin gerçek ama gizli anlamını bulunca, değerin bu akla-aykırı ve görünüşe göre olanaksız uygulamasını açıklayabilecek durumda olacağız, tıpkı, gök cisimleri ister görünebilir, isterse yalnız bazı biçimlerde farkedilebilmiş olsunlar, gerçek hareketlerini bulduğumuz zaman, onların bu hareketlerini açıklayabilecek durumda olmamız gibi.

İşçinin sattığı şey, doğrudan doğruya *emeği* değildir, yararlanma yetkisini geçici olarak kapitaliste verdiği *işgücüdür*. Bu o kadar doğrudur ki, —İngiltere'de de öyle midir bilmiyorum, ama Kıtanın birçok ülkesinde bu kesin bir şeydir— bir adamın kendi işgücünü ne kadar uzun bir süre için satmaya hakkı olduğu, yani bu sürenin *zaman aza-*

misi, yasayla saptanır. Eğer onun sonsuz bir süre için işgücünü satmasına izin verilseydi, kölelik hemen o anda yeniden yerleşmiş olurdu. Eğer, örneğin, bu çeşitten bir satış, işçinin tüm yaşamı boyunca geçerli olmak üzere yapılsaydı, bu satış, işçiyi, hemen, patronunun ömür boyu kölesi haline getirirdi.

İngiltere'nin en eski iktisatçılarından ve en orijinal filozoflarından biri olan Thomas Hobbes, daha o zaman, *Leviathan*'ında, içgüdüyle, bütün ardıllarının gözlerinden kaçan bu nokta üzerine parmak basmıştı. *"Bir adamın değeri*, bütün diğer şeyler için olduğu gibi, onun *fiyatıdır*, yani, tastamam *gücünün kullanılması* karşılığında kendisine verilen şeydir". demişti.

Eğer bu temelden yola çıkarsak bütün öteki metaların değeri gibi *emeğin değerini* de belirleyebilecek durumda olacağız.

Ama bunu yapmadan önce, pazarda, bir yanda toprağı, makineleri, hammaddeleri ve geçim araçlarını, yani işlenmemiş ilkel durumdaki toprak dışında hepsi, emeğin ürünleri olan her şeyi elinde bulunduran bir alıcılar grubunun bulunması, öte yanda ise kendi emek güçlerinden, kollarından ve işleyen beyinlerinden başka satacak hiç bir şeyleri olmayan bir satıcılar grubunun bulunması durumunu; gruplardan biri hayatını kazanmak için durmadan satarken, ötekinin kârı gerçekleştirmek için boyuna satın alıp durması durumunu yaratan garip olayın nereden ileri geldiğini kendi kendimize sorabilirdik. Bu sorunun incelenmesi, bizi, iktisatçıların *ön (antérieure) ya da ilkel birikim* dedikleri, ama ilkel mülksüzleştirme denilmesi gereken şeyin araştırılmasına götürürdü. Bu sözde ilkel birikimin, emekçi ile onun iş araçları arasında daha önce var olan *ilkel birliğin dağılması* sonucuna götüren bir dizi tarihî süreçten başka bir anlama gelmediğini bulurduk. Bununla birlikte, bu cinsten bir araştırma, benim

konumun sınırları dışına çıkar. Emekçi ile onun iş araçları arasında bir kere ayrılma oldu mu, bu, ta üretim düzenini baştan aşağı altüst eden yeni bir devrim gelip bu ayrılığı devirinceye ve ilkel birliği yeni bir tarihî biçimde onarıp yeniden canlandırıncaya kadar varlığını sürdürecek ve her gün daha çok artarak sürüp gidecektir.

Peki, *işgücünün değeri* nedir?

Tastamam bütün öteki metalarınki gibi emeğin değeri de, üretimi için gerekli-emek niceliği ile belirlenir. Bir adamın işgücü, ancak onun canlı, yaşayan bireyliğinde yatar. Bu adamın kendini geliştirmek ve yaşamını sürdürmek için geçim araçlarının belirli bir miktarını yoğaltması gerekir. Ama birey de makine gibi yıpranır ve onun yerine de başkasını koymak gerekir. Emek pazarında onun yerini alabilsin ve orada emekçiler soyunu sürdürüp gitsin diye, kendi öz geçimi için muhtaç olduğu günlük temel ihtiyaç maddeleri miktarı dışında, belli bir sayıda çocuk yetiştirmek için de bu aynı temel ihtiyaç maddelerinden ayrı bir miktar daha gereklidir ona. Ayrıca işgücünü geliştirmek belli bir ustalık ve beceri kazanmak için, yeni bir değer tutarı daha harcaması gerekir. Amacımız bakımından, oluşma ve yetkinleşme masrafları önemsiz büyüklükler olan *ortalama* emeği dikkate almamız yeterli olacaktır. Ama bu yüzden, çeşitli niteliklerdeki işgüçlerinin üretim masraflarının da tıpkı çeşitli sanayilerde kullanılan işgüçlerinin değerleri gibi, aynı biçimde, değişiklikler gösterdiklerini ortaya koyma fırsatından yararlanmadan geçmek istemiyorum. Bu bakımdan, *ücretlerde eşitlik* istemi, bir yanılgıya, hiç bir zaman tatmin edilemeyecek *akla-aykırı* bir isteğe dayanmaktadır. Bu istemin kaynağı, öncülleri kabul edip vargılardan kaçınmaya bakan şu sahte ve yüzeysel radikalizmdedir. Ücretlilik rejiminde, işgücünün değeri bütün öteki metaların değerleri gibi belirlenir. Ve başka başka türlerden emeklerin başka

başka değerleri olduğuna göre, yani üretimleri için başka başka emek nicelikleri gerektirdiklerinden, zorunlu olarak, emek pazarında başka başka fiyatları olmalıdır. Ücretlilik düzeni altında, *eşit ya da hatta âdil ücret* isteminde bulunmak, kölelik düzeninde *özgürlük* istemekle aynı şeydir. Şu halde haklı, doğru, hakça ve âdil saydığınız şey hesaba bile katılmaz. Soru şöyle sorulur: Belirli bir üretim sisteminde, zorunlu ve kaçınılmaz olan nedir?

Bu söylediklerimizden sonra görülüyor ki, *işgücünün değeri*, onun, işgücünün üretimi, geliştirilmesi, saklanması ve sürdürülüp gitmesi için gerekli *birinci derecede temel ihtiyaç maddelerinin değeri* tarafından belirlenir.

VIII. ARTI-DEĞERİN ÜRETİMİ

Bir işçinin yaşamı için gerekli günlük nesnelerin ortalama miktarı, varsayalım ki, üretimleri için *6 saatlik ortalama emeği* zorunlu kılıyor. Ayrıca varsayalım ki, bu 6 saatlik ortalama emek, 3 şiline eşit bir altın miktarı içinde gerçekleşmiş bulunuyor. Bu 3 şilin, bu adamın *işgücünün gündelik değerinin fiyatı* ya da *paraca ifadesi* olurdu. Eğer o, günde altı saat çalışsaydı, her gün bir günde gereksindiği nesnelerden ortalama bir miktar satın almasına yetecek kadar, yani bir işçi olarak varlığını koruması için yeterli bir değer üretirdi.

Ama adamımız ücretli bir işçidir. Buna göre, işgücünü kapitaliste satması gerekir. Eğer, o işgücünü günde 3 şiline ya da haftada 18 şiline satsa, onu değerine satmış olur. Varsayalım ki, bu bir dokuma ipliği işçisi olsun. Eğer günde 6 saat çalışırsa, her gün pamuğa 3 şilinlik bir değer katacaktır. Her gün pamuğa kattığı bu değer, onun ücretinin, yani gündelik olarak kendi işgücü karşılığında aldığı fiyatın tastamam eşdeğeri olurdu. Ama bu durumda hiç bir artı-değer, hiç bir artı-ürün kapitaliste geri dönmezdi.

İşte burada gerçek güçlüğe çatıyoruz.

İşçinin işgücünü satın alarak, ve işgücünün değerini ödeyerek, kapitalist, bütün başka satın alıcılar gibi, satın almış olduğu metaın tüketme hakkını ya da ondan yararlanma hakkını elde etmiştir. Bir insanın işgücü, o insan çalıştırılarak yoğaltılır ya da ondan yararlanılır, tıpkı bir makinenin de işletilerek yoğaltıldığı ya da kullanıldığı gibi. Kapitalist, işçinin günlük ya da haftalık işgücünü satın almakla, demek ki, bu güçten yararlanmak, onu kullanmak, onu bütün gün ya da bütün hafta boyunca çalıştırmak hakkını elde etmiştir. İşgününün ya da iş haftasının, elbette ki sınırları vardır, ama bunu ilerde daha yakından inceleyeceğiz.

Şimdilik, belirleyici bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum.

İşgücünün *değeri,* bu işgücünün sürdürülmesi (idamesi) ya da üretimi için gerekli emek niceliğince belirlenir, ama bu işgücünün *kullanımı,* yalnız, işçinin iş gören enerjisi ile ve fizik kuvveti ile sınırlıdır. İşgücünün gündelik ya da haftalık *değeri,* bu gücün gündelik ya da haftalık işleyişinden büsbütün başka bir şeydir, tıpkı, bir atın gereksindiği besin ile o atın üzerindeki kişiyi taşıyabileceği zamanın birbirinden tamamıyla ayrı iki şey oluşları gibi. İşçinin işgücünün değerini sınırlandıran emek niceliği, hiç bir durumda onun işgücünün gerçekleştireceği emek niceliğinin sınırını meydana getirmez. Gördük ki, işçinin, gün gün işgücünü yenilemesi için, günde 3 şilinlik bir değer yaratması gerekmektedir, bu da, onun, 6 saatlik günlük çalışması ile gerçekleştirdiği değerdir. Ama bu, onu, günde 10-12 saat ya da daha fazla çalışmak yeteneğinden yoksun kılmaz. Kapitalist, dokuma iplikçisi işçinin işgücünün gündelik ya da haftalık değeri karşılığını ödeyerek, *bütün bir gün ya da bütün bir hafta boyunca* bu işgücünden yararlanmak, onu kullanmak hakkını elde

etmişti. Şu halde onu çalıştıracaktır, diyelim ki, günde *12 saat*. İplikçi kendisine ücretinin, yani kendi işgücünün değerinin eşdeğerini üretmek için gerekli olan 6 saatin *üzerinde, artı-emek (surtravail)* saatleri diyeceğim *bir 6 saat daha* çalışmak zorunda olacaktır, ki bu artı-emek, bir *artı-değer* ve bir *artı-ürün* (*surproduit*) biçiminde gerçekleşecektir. Eğer iplikçi işçimiz, örneğin 6 saatlik gündelik çalışması ile pamuğa, kendi ücretinin tam eşdeğerini oluşturan 3 şilinlik bir değer katıyorsa, 12 saatte pamuğa 6 şilinlik bir değer katacak ve bu değere *karşılık olan bir bez fazlası* üretecektir. O, işgücünü kapitaliste satmış olduğundan, tüm değer, yani yarattığı ürün, kapitaliste, belirli bir zaman için onun işgücünün sahibi olan kapitaliste aittir. Demek ki kapitalist, içinde 6 iş saatinin billurlaşmış olduğu bir değer harcayarak, karşılığında, içinde 12 iş saatinin billurlaşmış olduğu bir değer elde ettiğine göre, cepten 3 şilin çıkarmakla 6 şilinlik bir değer gerçekleştirecektir. Eğer kapitalist bu süreci her gün yinelerse, günde 3 şilin cepten çıkaracak ve 6 şilin de cebe indirecektir, ki bu 6 şilinin bir yarısı yeniden, yeni ücretleri ödemek için kullanılacak, öteki yarısı ise kapitalistin karşılığında hiç bir eşdeğer ödemediği *artı-değeri* oluşturacaktır. Ve işte kapitalist üretim, yani ücretlilik, *sermaye* ile *emek arasında bu cinsten bir değiş-tokuş, bir değişim* üzerine kuruludur, ve işçi, işçi olarak, kapitalist de, kapitalist olarak, bu değişimi, bu değiş-tokuşu durmadan yenilemek zorundadırlar.

Artı-değer oranı, başkaca bütün durum ve koşullar eşit olmak üzere, işgününün, işgücü değerini yenilemek için gerekli bölümü ile, artı-emek ya da kapitalist için *fazladan kullanılan zaman* arasındaki orana bağlı olacaktır. O halde buna göre, artı-değer oranı *işgününün*, işçinin çalışarak ancak kendi işgücünün değerini yeniden ürettiği yani ücretinin eşdeğerini sağladığı *zamanın ötesinde*

uzadığı orana yani hangi oranda uzamış olduğuna bağlı olacaktır.

IX. EMEĞİN DEĞERİ

Şimdi yeniden *"emeğin değeri ya da fiyatı"* deyimine geri dönmemiz gerekiyor.

Gördük ki, gerçekte bu değer, iyi durumda sürdürülmesi için gerekli metaların değeri ile ölçülen işgücü değerinden başka bir şey değildir. Ama işçi, ücretini, işi bittikten *sonra,* yani çalışmasının sonunda aldığından ve ayrıca, gerçekte kapitaliste verdiği şeyin kendi emeği olduğunu bildiğinden, işgücünün değeri ya da fiyatı, ona, zorunlu olarak, *bizzat emeğinin fiyatı ya da değeri* gibi görünür. Eğer onun işgücünün fiyatı, içinde 6 iş saatinin gerçekleşmiş olduğu 3 şilin ise, ve o 12 saat çalışıyorsa, her ne kadar bu 12 iş saati 6 şilinlik bir değeri temsil ederse de, işçi, zorunlu olarak, bu 3 şilini 12 iş saatinin değeri ya da fiyatı olarak kabul eder. Buradan çifte bir sonuç çıkar:

Birincisi: her ne kadar doğru deyimlerle konuşulduğunda, emeğin değeri ya da fiyatı teriminin hiç bir anlamı olmasa da, *işgücünün değeri ya da fiyatı,* sanki *emeğin kendi fiyatı ya da değeri* imiş gibi bir dış görünüm alır.

İkincisi: her ne kadar işçinin gündelik çalışmasının bir bölümü *ödenmemiş* kalırken yalnız bir bölümü ödense de ve her ne kadar *artı-değer*in ya da kârın kaynağını meydana getiren şey, kesinlikle, bu ödenmemiş bölüm ya da artı-emek olsa da, bütünüyle emek, ücretli emekmiş gibi görünür.

İşte bu yanlış görünüştür ki, *ücretli emeği* emeğin öteki *tarihî* biçimlerinden ayırt eder. Ücretlilik sisteminin temelinde, *ödenmemiş* emek bile *ödenmiş* emek imiş gibi görünür. *Kölenin* emeğinde ise durum tam tersinedir:

emeğinin ödenen bölümü bile ödenmemiş emek gibi görünür. Doğal olarak, çalışabilmesi için kölenin yaşaması ve onun işgününün bir bölümünün onun kendi varlığını sürdürmesinin değerini karşılamaya yaraması gerekir. Ama, köle ile efendisi arasında sonuca bağlanmış bir pazarlık olmadığından, her iki yan arasında ne alış ne de satış bulunmadığından, onun bütün emeği bir hiç karşılığında efendiye bırakılmış havasını taşır.

Öte yandan, daha düne kadar, Doğu Avrupa'nın her yanında bulunduğunu söyleyebileceğimiz biçimiyle serf köylüyü ele alalım. Bu köylü, örneğin, 3 gün kendi öz tarlasında ya da kendisine ayrılmış tarlada kendi hesabına çalışırdı, öteki üç gün ise, kendi senyörünün yurtluğunda (malikânesinde) zorunlu ve bedava iş görürdü. Şu halde burada, ödenmiş emekle ödenmemiş emek, zaman bakımından da, yer bakımından da gözle görülür biçimde birbirinden ayrılmış idi. Ve bizim liberaller, bir adamı bir hiç karşılığında çalıştırmak gibi saçma bir fikre karşı büyük öfkelere kapıldılar.

Bununla birlikte, aslında, bir adam ister haftanın 3 günü kendi özel tarlasında, 3 günü ise senyörünün yurtluğunda çalışsın ya da isterse, fabrikada ya da atelyede 6 saat kendisi için, 6 saat de patronu için çalışsın, ikisi de aynı kapıya çıkar; her ne kadar, bu son durumda, emeğin ödenmemiş bölümleri ile ödenmiş bölümleri birbirinden ayrılmazcasına içiçe girmiş de olsa, her ne kadar, bütün bu işlemin yapısı *sözleşmenin işe karışması* ile ve hafta sonunda yerine getirilen *ödeme* ile tamamıyla gözlerden gizlenmiş de olsa. Olayların birinde ödenmemiş emek gönül rızası ile verilmiş gibi görünür, ötekinde ise zorla koparılmış gibi. İşte bütün ayrım budur.

Bundan böyle, "emeğin değeri" deyimini kullandığım zaman, sadece "işgücünün değeri" deyimini halk diliyle ifade etmiş olacağım.

X. BİR META, DEĞERİNE SATILDIĞI ZAMAN KÂR, GERÇEKLEŞMİŞ OLUR

Diyelim ki ortalama bir iş saati, 6 penilik[11] bir değer içeriyor, yani ortalama 12 iş saati 6 şilinlik bir değer içeriyor. Bundan başka varsayalım ki, emeğin değeri 3 şilindir, yani 6 iş saatinin ürünüdür. Eğer buna ek olarak belirli bir meta için kullanılan hammaddenin tüketiminde, makinelerin yıpranmasında, vb. ortalama 24 iş saati cisimleşmiş olsaydı, değeri 12 şiline çıkardı. Eğer, ayrıca, kapitalistin çalıştırdığı işçi bu üretim araçlarına 12 iş saati ekleseydi, bu 12 saat, 6 şilinlik fazla değer içinde maddeleşmiş olurdu. Bu durumda *ürünün toplam değeri* billurlaşan 36 iş saatine, yani 18 şiline yükselirdi. Ama emeğin değeri, işçiye ödenen ücret sadece 3 şilin olduğuna göre, kapitalist, işçi tarafından sunulan ve metaın değerinde cisimleşen 6 saatlik artı-emeğin karşılığını ödememiş olacaktır. Demek ki, kapitalist, bu metaı değeri olan 18 şiline satmakla, karşılığında hiç bir şey ödememiş bulunduğu 3 şilinlik bir değeri kendisi için gerçekleştirmiş olur. Bu 3 şilin, cebine attığı artı-değeri yani kârı oluşturur. Kapitalist, bu durumda metaı değerinin *üstünde* bir fiyata satarak değil, onu *gerçek değerine* satarak 3 şilinlik bir kâr sağlamış olacaktır.

Bir metaın değerini, içerdiği *emek niceliği toplamı* belirler. Ama bu emek niceliğinin bir bölümü, karşılığı ücret biçiminde ödenmiş olan bir değeri temsil eder: Öteki bölümü ise karşılığı *ödenmeyen* bir değerde cisimleşmiştir. Metaın içerdiği emeğin bir bölümü, karşılığı *ödenmiş olan* emektir, öteki bölümü karşılığı *ödenmemiş olan* emektir. Bu bakımdan kapitalist, metaı *değerine* satarken, yani onun üretiminde kullanılan toplam emek niceliğinin billurlaşması olarak değerine satarken, o, bu me-

[11] Bir şilin, 12 peni eder. —ed

tai zorunlu olarak kârına satmış olur. Kapitalist sadece kendisine bir karşılığa mal olmuş olan şeyi satmaz. aynı zamanda kendisine hiç bir şeye mal olmamış olan şeyi de satar, her ne kadar bu ikincisi işçinin emeğine mal olmuşsa da. Kapitalist için metaın üretim masrafları ile onun gerçek maliyeti iki ayrı şeydir. O halde, metalar gerçek değerlerinin *üstünde* değil, *gerçek değerlerine* satıldığında, normal ve ortalama kârlar sağlandığını bir kez daha belirtiyorum.

XI. ARTI-DEĞERİN AYRIŞTIĞI ÇEŞİTLİ BÖLÜMLER

Artı-değere, yani metaların toplam değerlerinin, içinde *artı-emeğin* yani *işçinin ödenmemiş emeğinin* cisimleşmiş olduğu bölümüne kâr adını veriyorum. Kapitalist işveren, kârı bütünüyle cebe indirmez. Toprak, ister tarım binaları için, ister demiryollarına, ister bambaşka bir üretim amacına kullanılmış olsun, toprak tekeli, toprak sahibini, *rant* adı altında artı-değerin bir bölümüne sahip çıkabilecek duruma getirir. Öte yandan, kapitalist işverene bir artı-değer üretmek ya da aynı anlama gelen *ödenmemiş emeğin* bir bölümüne sahip çıkmak olanağını veren iş aletlerine sahip olma olgusu, bu aynı olgu, iş araçlarını kapitalist işverene bütünüyle ya da kısmen ödünç veren iş araçları sahibine, yani bir sözcükle, *kapitalist maliyeciye* (*financier*) de, *faiz* adı altında bu artı-değerin başka bir bölümünü kendisi için isteme olanağını verir, öyle ki, kapitalist işverene *kapitalist işveren olarak* ancak *sanayi kârı* ya da *ticaret kârı* denen şey kalır.

Artı-değer tutarının bu üç kategoriden bireyler arasında üleştirilmesinin hangi yasalara bağlı bulunduğu sorunu tamamıyla konumuzun dışındadır. Bununla birlikte açıklamış olduklarımızdan çıkan sonuç işte şu:

Toprak rantı, faiz ve *sanayi kârı*, metaın *artı-değeri-*

nin, yani *metaın içerdiği ödenmemiş emeğin çeşitli bölümlerinin başka başka adlarından* başka bir şey değildirler ve *hepsinin aynı bir tek kaynakları ve sadece bu kaynakları vardır.* Bunlar ne toprak olarak *topraktan*, ne de sermaye olarak *sermayeden* gelirler, ama toprak ve sermaye, kendi sahiplerine, herbirinin, kapitalist işverenin işçiden çekip aldığı artı-değerden kendi paylarını almaları olanağını verirler. İşçinin kendisi için, kendi artı-emeğinin yani ödenmemiş emeğinin sonucu olan bu artı-değerin yalnızca kapitalist işveren tarafından cebe indirilmiş olması ya da bu kapitalist işverenin artı-değerin bazı bölümlerini rant ve faiz adı altında başka kişilere bırakmak zorunda olması ikincil bir önem taşır. Varsayalım ki, kapitalist işveren kendi sermayesini kullansın ve kendi kendinin toprak sahibi olsun, bu takdirde bütün artı-değer onun cebine akın ederdi.

Sonu sonuna kendine saklayabildiği pay ne olursa olsun, işçiden bu artı-değeri doğrudan çekip alan kapitalist işverendir. Bundan dolayı, bütün ücretlilik sistemi, bütün güncel üretim sistemi, kapitalist işveren ile işçi arasındaki bu ilişkiye bağlıdır. İşleri yatıştırmaya ve bu kapitalist işverenle işçi arasındaki temel ilişkiyi bir alt sorun gibi işlemeye çalışarak tartışmamıza katılmış olan yurttaşlar, demek ki bir yanılgıya düşüyorlardı, her ne kadar, beri yandan, belli koşullar içinde, fiyatlarda bir yükselmenin kapitalist işvereni, toprak sahibini, kapitalist maliyeciyi ve, isterseniz, vergi toplayıcısını, çok değişik ve eşit olmayan bir biçimde etkileyebileceğini iddia etmekte haklı olsalar da.

Söylenmiş olanlardan bir başka sonuç daha çıkıyor.

Metaın değerinin, yalnız hammaddelerin, makinelerin değerini, kisaca yoğaltılmış üretim araçlarının değerini temsil eden bir bölümü *hiç bir gelir* meydana getirmez ve ancak *sermayenin yoğalan bölümünü kapatır*, yerine ko-

yar. Ama bunun dışında, metaın değerinin, *geliri oluşturan* ya da ücretler, kâr, toprak rantı, faizler biçiminde bölüştürülebilen öteki bölümü, ücretlerin değeri, toprak rantının değeri, kârın değeri vb. tarafından *meydana getirilir* demek de yanlıştır. İlkönce ücretleri bir yana bırakacağız ve sanayi kârlarını, faizi ve toprak rantını iş edineceğiz. Az önce gördük ki, metaın içerdiği *artı-değer*, yani *ödenmemiş emeğin* içinde cisimleştiği değer bölümü, üç değişik isim alan çeşitli öğelere ayrışır. Ama, onun değerinin, bu artı-değeri *oluşturan üç bölümün bağımsız değerlerinin toplamından meydana geldiğini* ya da oluştuğunu iddia etmek gerçeğe aykırı olurdu.

Eğer bir iş saati 6 penilik bir değer içinde gerçekleşiyorsa, eğer işçinin işgünü 12 saati kapsıyorsa, ve eğer bu zamanın yarısı ödenmemiş emekse, bu artı-emek, metaya, karşılığında bir eşdeğer ödenmemiş bir değer olan 3 şilinlik bir artı-değer katacaktır. Bu 3 şilinlik artı-değer, kapitalist işverenin, herhangi bir orana göre, toprak sahibi ve maliyeci kapitalist ile paylaşabileceği *bütün fonu* temsil eder. Bu 3 şilinin değeri, onların aralarında paylaşacak oldukları değerin sınırını oluşturur. Ama, kendi kârını gerçekleştirmek üzere, metaların değerine keyfî bir değer katan, yani toprak sahibi için de başka bir değerin gelip üzerine ekleneceği ve böylece gidip keyfî olarak saptanmış bu değerler toplamının toplam değeri meydana getireceği bir değer katan kapitalist işveren değildir. Şu halde, *belli bir değer*in üç bölüme *ayrıştırılmasını*, bu değerin birbirinden *bağımsız* üç değerin toplamından *oluşması* ile karıştıran ve toprak rantının, kârın ve faizin kökeni olan toplam değeri böylece keyfî bir büyüklük haline dönüştüren genel görüşün ne kadar yanlış olduğunu görüyorsunuz.

Eğer kapitalist tarafından gerçekleştirilen toplam kâr 100 liraya eşitse, biz, *mutlak* bir büyüklük olarak düşünülen

bu toplama *kârın tutarı (montant du profit)* diyeceğiz. Ama bu 100 liranın önceden çekilmiş, cepten çıkarılmış sermayeye göre hangi oran içinde bulunduğunu hesaplayacak olursak, bu *göreli* büyüklüğe, kâr oranı (*taux du profit*) deriz. Açıktır ki, bu kâr oranı iki biçimde ifade edilebilir.

Varsayalım ki, *ücret olarak çekilen* sermaye 100 lira olsun. Eğer üretilmiş olan artı-değer de ona eşit olarak 100 liraya yükselirse —ve bu, işçinin işgününün yarısının *ödenmemiş* emekten meydana geldiğini gösterirdi—, ve eğer bu kârı ücret olarak önceden verilen sermayenin değerine göre değerlendirirsek, deriz ki, kâr oranı[12] %100 yükseliyor, çünkü, bu örnekte önceden verilen değer 100, gerçekleşen değer ise iki yüz olurdu.

Öte yandan, eğer yalnız *ücret olarak önceden verilen sermayeyi* değil de çekilen *sermayenin tümünü*, örneğin, 400 lirası hammaddelerin, makinelerin vb. değerini temsil eden 500 lirayı dikkate alacak olursak, *kâr oranı* ancak %20'ye yükseliyor deriz, çünkü 100'lük bir kâr, çekilen sermayenin *tümünün* ancak beşte biri olurdu.

Kâr oranını birinci biçimde ifade etmek, ödenmiş emekle ödenmemiş emek arasındaki gerçek oranı, *exploitation du travail*'ın [emeğin sömürüsünün], (bu Fransızca sözcüğü kullanmama izin veriniz) gerçek derecesini size gösterecek tek yoldur. Öteki anlatış biçimi daha çok kullanılır ve gerçekte, belirli amaçlarla bu yola başvurulur. Her halde, kapitalistin işçiden bedavaya çekip aldığı emeğin derecesini gizlemekte çok yarar vardır.

Bundan sonra yapacağım açıklamalarda, *kâr* sözünü, artı-değerin çeşitli bölümleri arasında üleşilmesini dikkate almaksızın, kapitalistin çekip aldığı artı-değerin top-

---

12 Daha sonra Kapital'de "artı değer oranı" denilmiştir. (Marx, Kapital'de "kâr oranı" deyimini, yalnız kârın toplam sermayeye oranını ifade etmek için kullanır.) —ed.

lam tutarını anlatmak için kullanacağım, ve *kâr oranı* sözünü kullandığımda, kârı, hep, kapitalistin ücret biçiminde önceden verdiği değere göre ölçeceğim.

XII. KÂRLAR, ÜCRETLER VE FİYATLAR ARASINDAKİ GENEL İLİŞKİ

Eğer bir metaın değerinden, tüketilmiş hammaddelerin ve öteki üretim araçlarının değerini yerine koyan değeri çıkarıp alırsak, yani bir metaın içindeki *geçmiş* emeği temsil eden değeri ayırırsak, geri kalan değer *en son aşamada* çalıştırılan işçinin ona kattığı emek niceliğine indirgenmiş olacaktır. Eğer bu işçi günde on iki saat çalışıyorsa, ve eğer on iki ortalama iş saati 6 şilinlik bir para tutarında billurlaşıyorsa, bu 6 şilinlik katma değer işçinin emeğinin yaratacağı *tek* değerdir. İşçinin emeğinin zamanı ile belirlenen bu belli değer, işçinin ve onun gibi kapitalistin de her biri kendi paylarını ya da paylarına düşeni (*dividendes*) alacakları tek kaynaktır, tek fondur, ücret ve kâr halinde bölüştürülebilen tek değerdir. Açıktır ki, bu değerin kendisi, bu her iki taraf arasında paylaşılmasındaki değişken orana göre değişiklik göstermez. Bir işçinin yerine bütün emekçi halkı koysak da ve gene bir işgününün yerine örneğin 12 milyon işgünü koysak da, bu değerde hiç bir değişiklik olmayacaktır.

Kapitalist ile işçinin paylaşacakları değer, yalnız bu değer, yani işçinin toplam emeğine göre ölçülen değer olduğundan, bunlardan biri fazla alınca öteki eksik alacaktır, tersine, biri eksik alınca öteki fazla alacaktır. Belli bir miktar için, birinin payı arttığı ölçüde ötekinin payı azalacaktır. Eğer ücretler değişirse kârlar da ters doğrultuda değişecektir. Ücretler düşünce kârlar yükselecektir, ücretler yükselince de kârlar düşecektir. Daha önce varsaydığımız gibi, eğer işçi 3 şilin, yani yarattığı değerin ya-

rısını alıyorsa, ya da eğer onun bütün işgünü, ödenmiş emek ve ödenmemiş emekten yarıyarıya olmak üzere meydana geliyorsa, *kâr oranı* %100'e yükselecektir, çünkü kapitalist de işçi gibi 3 şilin alacaktır. Eğer işçi ancak 2 şilin alırsa, yani işgününün ancak üçte birinde kendisi için çalışıyorsa, kapitalist 4 şilin alacaktır ve kâr oranı yüzde 200 olacaktır. Eğer işçi 4 şilin alırsa, kapitalist ancak 2 şilin alacaktır ve kâr oranı yüzde 50'ye düşecektir.[13] ama bütün bu değişkenliklerin, metaın değeri üzerinde etkileri yoktur. Ücretlerde genel bir yükselme, o halde, kârda genel bir oran düşüklüğüne yol açacaktır, ama değer üzerinde etkisiz kalacaktır.

Ama her ne kadar metaların değerleri, onların pazar fiyatlarını eninde sonunda düzenlemeli iseler de, ve bu metada sabitleşen toplam emek miktarının ödenmiş emek ve ödenmemiş emek olarak bölünüşüne göre değil de, yalnız ve yalnız bu toplam emek miktarına göre olursa da, bundan, hiç de, örneğin 12 saatte üretilmiş olan şu ya da bu metaın ya da belirli sayıda metaların değerlerinin her zaman değişmez kaldığı sonucu çıkarılamaz. Belli bir iş zamanı içinde ya da belli bir emek miktarı kullanılarak imal edilen metaların *sayısı* ya da *kitlesi*, bu metaların üretiminde kullanılan emeğin *üretici gücüne* bağlıdır, yoksa emeğin genişliğine ve *süresine* değil. Örneğin, iplik eğirme, emeğin belirli bir üretici güç derecesinde, 12 saatlik işgününde 12 libre iplik yapılırken, emeğin üretici gücünün daha düşük bir düzeyinde sadece iki libre yapılır. Eğer birinci durumda ortalama 12 iş saati 6 şilinlik bir değerde cisimleşmiş olsaydı, 12 libre ipliğin maliyeti 6 şilin olurdu. Öteki durumda ise 2 libre eğirilmiş ipliğin maliyeti de aynı biçimde 6 şilin olacaktı. O halde birinci durumda eğirilmiş ipliğin libresi 6 peniye, ikinci durumda ise

---

[1] Asıl metinde yanlışlıkla %33 1/3 yazılmış. —ed.

3 şiline mal olacaktı. Fiyattaki bu ayrım kullanılan emeğin üretici gücünün çeşitliliğinin bir sonucu olurdu. Yüksek bir üretici güç ile bir libre iplikte bir iş saati cisimleşmiş olurdu, öte yandan düşük bir üretici güç ile bir libre iplikte 6 iş saati cisimleşirdi. Birinci durumda, ücretlerin göreli olarak daha yüksek ve kâr oranının göreli olarak daha düşük olmasına karşın, bir libre ipliğin fiyatı ancak 6 peniye yükselirdi. Öte yandan ücretler düşük ve kâr oranı yüksek olduğu halde, ikinci durumda fiyat 3 şilin olurdu. Bu böyle olurdu, çünkü ipliğin libresinin fiyatını belirleyen şey, toplam emek niceliğinin ödenmiş emekle ödenmemiş emek olarak bölünmesindeki oran değil, bu bir libre ipliğin içerdiği toplam emek niceliğidir. Yukarda sözünü ettiğimiz iyi fiyatla satın alınan emeğin ucuz meta üretebileceği ve düşük fiyatla satın alınan emeğin ise pahalı meta üreteceği gerçeği, böylece paradoksal görünüşünü yitirmiş oluyor. Bu gerçek şu genel yasanın ifadesinden başka bir şey değildir: bir metaın değerini onun içinde cisimleşmiş olan emek niceliği belirler, ve bu emek niceliği yalnız ve yalnız kullanılan emeğin üretici gücüne bağlıdır ve bu yüzden de emeğin üretkenliğinde meydana gelen her değişmede o da değişecektir.

XIII. BİR ÜCRET ARTIŞI SAĞLAMAK YA DA ÜCRET DÜŞMESİNE KARŞI KOYMAK İÇİN BELLİBAŞLI GİRİŞİMLER

Şimdi de gerek ücretlerde bir artış sağlama, gerek ücretlerin düşüşüne karşı koyma girişimlerinin ele alınacağı en önemli durumları, ciddî bir biçimde inceleyeceğiz:

1. Gördük ki, *işgücünün değeri,* ya da alelâde deyimiyle, *emeğin değeri,* temel ihtiyaç maddelerinin değeri tarafından yani bu maddelerin üretimi için gerekli emek niceliğince belirlenir. Şu halde, eğer, belirli bir ülkede, işçinin her gün kullandığı temel ihtiyaç maddelerinin orta-

lama değeri, 3 şilinle ifade edilen 6 iş saati olsaydı, işçi kendi gündelik geçim araçlarının eşdeğerini yaratmak için günde 6 saat çalışmak zorunda olurdu. Eğer bütün iş günü 12 saate varsaydı, kapitalist, işçiye 3 şilin vererek emeğinin değerini ona ödemiş olurdu. İşgününün yarısı ödenmemiş emek olurdu ve kâr oranı da yüzde 100'e yükselirdi. Ama şimdi varsayalım ki, verimliliğin azalması sonucunda, diyelim ki, aynı nicelikte tarım ürünlerini elde etmek için daha fazla emek gerekli olsun, şöyle ki gündelik gerekli yiyecek maddelerinin fiyatı 3 şilinden 4 şiline çıksın. Bu durumda, emeğin *değeri* üçte bir, ya da yüzde 33 1/3 yükselirdi. O zaman, işçinin gündelik geçimini daha önceki düzeyine uygun bir biçimde sürdürmenin eşdeğerini üretmek için, işgününün 8 saati gerekirdi. Bunun sonucu olarak artı-emek 6 saatten 4 saate, kâr oranı ise yüzde 100'den yüzde 50'ye düşerdi. Ve nasıl ki, herhangi başka bir metaın satıcısı, bu metaın üretim masrafları yükseldiğinde, bu artan değerin kendisine ödenmesini sağlamaya çalışırsa, tıpkı onun gibi işçi de bir ücret artışı isteminde bulunmakla yalnız *kendi emeğinin artan değerini* istemiş olurdu. Eğer ücretler yükselmeseydi, ya da kullanılagelen vazgeçilmez nesnelerin değerini dengelemeye yetecek kadar yükselmeseydi, emeğin *fiyatı, emeğin değerinin* altına düşerdi ve işçinin geçim koşulları kötüleşirdi.

Ama karşı doğrultuda bir değişiklik de meydana gelebilir. Emeğin üretkenliğinin artması sayesinde, her gün gerekli geçim araçlarının aynı ortalama niceliği 3 şilinden 2 şiline düşebilirdi, yani bu geçim araçlarının gündelik değerinin eşdeğerini üretmek için 6 yerine 4 işgünü saati gerekli olurdu. İşçi, o zaman, her gün gerekli olan ihtiyaç maddelerinden evvelce 3 şiline satın alabildiğinin tastamam aynını 2 şilinle alabilecek durumda olurdu. Gerçekte *emeğin değeri* düşmüş olacaktı, ama bu azalmış değer, es-

kisiyle gene aynı nicelikte metaları temsil edecekti. Bu durumda, kâr 3 şilinden 4 şiline yükselecekti ve kâr oranı ise yüzde 100'den 200'e. Her ne kadar işçinin mutlak varlık koşulları aynı kalmış olsalar da, onun *göreli* ücreti ve giderek kapitalistinkine kıyasla *göreli toplumsal durumu* düşmüş olacaktı. Eğer işçi bu göreli ücret düşüşüne karşı koysaydı, kendi emeğinin artan üretkenliğinden bir pay elde etmeye ve göreli toplumsal durumunu eskisi gibi tutmaya çalışmaktan başka bir şey yapmış olmazdı. İşte böyledir ki, Tahıl yasaları'nın kaldırılmasından sonra, İngiliz fabrikacıları, bu yasalara karşı ajitasyon sırasında resmen taahhütlerini açıkça bozarak ücretleri genellikle yüzde 10 düşürdüler. Başlangıçta, işçilerin direnişi bastırıldı, ama daha sonra, burada üzerinde duramayacağım durumlar sonucunda yitirilen yüzde on, yeniden kazanıldı.

2. En gerekli yiyecek maddelerinin *değerleri,* ve buna göre emeğin değeri de aynı kalabilir, ama *paranın değerinde* daha önce meydana gelen bir *değişiklik* sonucu, bunların para olarak fiyatları bir değişikliğe uğrayabilir.

Daha zengin madenlerin bulunuşu sayesinde vb. iki ons altının üretimi, örneğin, önceleri bir onsun üretiminin gerektirdiğinden daha fazla emek gerektirmeyecektir. O zaman altının *değeri* yarıyarıya, yani yüzde 50 düşecektir. Bu durumda bütün öteki metaların *değerleri* para olarak önceki *fiyat*larının iki katını temsil edeceklerinden *emek değeri için* de aynı şey olacaktır. Eskiden 6 şilin içinde ifade edilen 12 iş saati, şimdi 12 şilin içinde ifadesini bulacaktır. Eğer işçinin ücreti 6 şiline çıkacağına 3 şilinde kalsaydı, *onun emeğinin para olarak fiyatı,* ancak *emeğinin değerinin yarısına* denk düşerdi ve onun yaşamı korkunç bir şekilde kötüleşirdi. Bu durum, gene, işçinin ücreti yükseldiği, ama altının değerinin düşüşüyle orantılı olarak yükselmediği zaman da az çok aynı dere-

cede meydana gelebilirdi. Böyle bir durumda, ne emeğin üretici gücünde, ne arz ve talepte ve ne de değerlerde hiç bir şey değişmiş olurdu. Bu altın değerinin paraca *adlandırılmalarından* başka hiç bir şey değişmeyecekti. Benzeri bir durumda, işçinin orantılı bir ücret artışı talebinde ısrar etmemesi gerektiğini iddia etmek, ona şeyler yerine sözlerle yetinmesi gerektiğini söylemekle aynı kapıya çıkar. Geçmişin bütün tarihi göstermektedir ki, ne zaman para değerinde benzer bir değer düşüklüğü olsa, kapitalistler hemen işçileri aldatmak için bu fırsattan yararlanmaya bakarlar. Çok geniş bir iktisatçılar okulu, yeni altın yataklarının bulunuşu, gümüş madenlerinin daha iyi bir biçimde işletilmesi ve civanın daha ucuz fiyata arzı sonucunda değerli madenlerin değerinde yeni bir düşüş olduğunu doğrulamaktadır. Bu, Kıta üzerindeki daha yüksek ücretler elde etmek uğruna genel ve zamandaş mücadeleyi açıklayacaktır.

3. Şimdiye kadar *işgününün* belirli sınırları olduğunu varsaydık. Ama bununla birlikte, işgününün, kendi başına, değişmez sınırları yoktur. Kapitalizm, durmadan, bu işgününü, olanaklı olan en aşırı fiziksel sınıra kadar uzatmaya çabalar, çünkü bu işgününü uzattığı oranda artı-emek, dolayısıyla da bundan çıkan kâr artar. Kapitalistler, işgününü uzatmayı başardıkları ölçüde başkasının emeğinden sahip çıkabildikleri nicelik de o kadar fazla olur. 12. yüzyılda ve 13. yüzyılın ilk iki üçte birinde bütün İngiltere'de normal işgünü 10 saat olmuştur. Gerçekte İngiliz aristokrasisinin İngiliz emekçi kitlelerine karşı savaşı olmuş olan Jacobinlere karşı savaşta, zafer bayramlarını kutlayan sermaye, işgününü 10 saatten 12, 14, 18 saate çıkardı. Gözü yaşlı duygusallığından kuşkulanılamayacak olan Malthus, 1815'lerde yayınlanan bir broşürde, eğer böyle giderse, ulusun yaşamı ta kökünе kadar tehlikeye düşer diye açıklıyordu. Yeni mekanik türetimlerin

genelleştirilmesinden birkaç yıl önce, 1765'lerde, İngiltere'de, *Ticaret Üzerine Deneme* adında bir broşür yayınlandı. İşçi sınıfının yeminli düşmanı, bu adı bilinmeyen yazar, broşürde, işgününün sınırlarını genişletme zorunluğu üzerinde direniyor. Bu amaçla, başka öneriler yanında, *işevlerinin* (*working houses*) kurulmasını öneriyor ve bunlar "dehşet evleri" olmalıdırlar diyor. Peki bu "dehşet evleri" için önerdiği işgünü uzunluğu ne olmalıdır? *12 saat.* Tam da kapitalistlerin, iktisatçıların ve bakanların, 1832'de, 12 yaşın altında bir çocuk için yalnız uygulanan değil, ama aynı zamanda zorunlu olduğunu ilân ettikleri zamanın ta kendisi.

Kendi işgücünü satarak —ki işçi, içinde bulunduğumuz düzende bunu yapmak zorundadır— bazı aklauygun sınırlar içerisinde, bu işgücünün kullanımını kapitaliste bırakır. Doğal yıpranması bir yana bırakılırsa, işçi, işgücünü ortadan kaldırmak için değil, korumak için satar. İşçinin, işgücünü, gündelik ya da haftalık değerine satması olgusu bile, bu işgücünün, bir günde ya da bir haftada, iki günlük ya da iki haftalık bir yıpranış konusu olmayacağı anlamını içinde taşır. 1.000 lira eden bir makineyi ele alalım. Eğer bu makine 10 yılda yıpranıp eskiyorsa, yapımlarına katıldığı metaların değerlerine yılda 100 lira ekler. Eğer 5 yılda eskiyorsa, bu, değere, yani metaların değerlerine yılda 200 lira katar, yani onun yıllık yıpranmasının değeri bu yıpranmanın çabukluğu ile ters orantılıdır. Ama işçiyi makineden ayıran şey, işçi, emeğinin sayıca basit toplamının gösterdiğinden çok daha büyük bir hızla sonuna doğru yaklaştığı halde, makinenin kullanılması oranında büsbütün eskimemesidir.

İşçiler, işgününü eski makûl sınırlarına götürmeye çalıştıklarında, ya da normal işgününün yasal olarak saptanmasını koparamadıkları yerde, yalnız sızdırılan artıemeğe göre hesaplanmamış, ama daha yüksek bir orana

çıkartılmış bir ücret yükselmesi ile artı-emeğe gemvurmaya uğraştıklarında, kendi kendilerine ve kendi soylarına karşı bir ödevi yerine getirmekten başka bir şey yapmazlar. Sermayenin zorbaca gasbına sınır çekmekten başka bir şey yapmazlar. Kapitalist hesabına yaptığı iş, uyku, yemek vb. için olduğu gibi salt fiziksel kısa kesintiler dışında bütün yaşamını ele geçirmiş yakasını bırakmayan, hiç bir an boş vakti olmayan bir adam, bir yük hayvanından daha beterdir. O, fizik olarak ezilmiş, kafaca alıklaşmış, başkası için servet üreten basit bir makinedir. Ama bununla birlikte, bütün modern sanayi tarihi gösterir ki, sermaye, eğer önüne set çekilmezse, bütün işçi sınıfını, umursamadan, acımasızca bu en aşağı düzeye düşürmek için çalışır.

İşgününün bu uzatılmasıyla, kapitalist pekâlâ *daha yüksek ücretleri* ödeyebilecektir, eğer ücretlerin artması, sızdırılan daha büyük emek niceliğine ve bunun sonucu olan işgücünün daha büyük hızla sona yaklaşmasına uygun düşmezse, *emeğin değerini* düşürmekten de geri kalmayacaktır. Bu başka bir biçimde de meydana gelebilir. İstatistikçileriniz, örneğin, Lancashire fabrikalarında çalışan emekçi ailelerinin ortalama ücretlerinin artmış olduklarını size anlatacaklardır. Ama onlar unutuyorlar ki, bir tek erkeğin yerine, bugün, aile reisi, karısı ve belki de 3-4 çocuğu kendilerini, kapitalist Jaggernaut'nun[14] tekerleri altına atmaktadır ve ücretlerin toplamının vardığı tutar aileden sızdırılan artı-emeği karşılamamaktadır.

Fabrikalar hakkındaki yasaya tâbi bütün sanayi dallarında şimdi olduğu gibi, işgününün belirli sınırları içinde de, ücretlerde bir yükselme zorunlu olabilir, *emeğin de-*

---

14 Hindu tanrısı Vişnu'nun bir başka takma adı. Dinî bayramlar sırasında, bu dine inananların sık sık kendilerini Vişnu'nun bir heykelini taşıyan arabanın tekerlekleri altına attıkları ve böylece çiğnendikleri oluyordu. —ed.

ğerini eski düzeyinde tutmak için olsa da. İşin *yeğinliği* (şiddeti) artırılarak, bir adam eskiden iki saatte harcadığı gücü şimdi bir saatte harcayabilir. İşte, fabrikalar yasasına bağlı sanayilerde, makinelerin hızlandırılmasıyla ve şimdi bir tek kişinin gözettiği çalışır makinelerin sayısının artmasıyla bir dereceye kadar meydana gelen budur. Eğer işin yeğinliğinin artırılması ya da eğer bir saatte harcanan emek toplamının çoğalması işgününün azaltılması ile birlikte giderse, bu durumda bundan yararlanacak olan emekçi olacaktır. Eğer bu sınır aşılırsa, emekçi, bir yandan kazandığını, öte yandan yitirir, ve 10 iş saatinin önceki 12 iş saati kadar zararlı bir sonucu, bir etkisi olur. İşçi, emeğin gittikçe artan yeğinliğine uygun düşen ücret artışları uğruna mücadeleyle sermayenin çabalarına karşı koyarken, emeğinin değerinin düşürülmesine ve soyunun aşağılanmasına karşı çıkmaktan başka bir şey yapmaz.

4. Hepiniz biliyorsunuz ki, burada açıklayacak durumda olmadığım nedenlerle, kapitalist üretim, belirli devirli dönemlerden geçer. Birbiri ardından dinginlik durumundan, artan bir canlılık. hareketlilik durumuna, bolluk ve aşırı üretimden, bunalım ve durgunluğa geçer. Metaların geçerli fiyatları ve yürürlükteki kâr oranı, bazan kendi ortalamalarının altına inerek, ve başka anlarda bu ortalamaları aşarak kapitalist üretimin bu aşamalarına uyarlar. Bütün çevrimi (*cycle*) gözlerseniz, pazar fiyatından her uzaklaşmanın başka bir uzaklaşma ile denkleştirildiğini, giderildiğini ve çevrimin ortalaması alındığında, metaların pazardaki fiyatlarının, onların değerleri üzerinden ayarlandığını görürsünüz. Evet, pazar fiyatlarının düşmesi döneminde, bunalım ve durgunluk döneminde, işçi, eğer işini tamamen yitirmezse, kesin olarak bir ücret düşmesi beklemelidir. Aldatılmamak için, böyle pazar fiyatlarında benzer bir düşme halinde bile, ne oranda bir ücret düşüklüğünün zorunlu hale geldiğini anlamak için kapitalistle

tartışması gerekir. Eğer o, artı-ürünlerin gerçekleştiği bolluk döneminde ücretlerin artması için mücadele etmeseydi, bir sanayi çevriminin ortalaması içinde kendi *ortalama ücretine,* yani emeğinin *değerine* bile ulaşamazdı. Ücreti, zorunlu olarak, bu çevrimin düşüş dönemlerinden etkilenen işçinin, kendini, bolluk dönemlerindeki, bu düşüşleri denkleştirme olanağının dışında tutmasını istemek, saçmalığı en son noktasına vardırmak olurdu. Genellikle, bütün metaların *değeri,* ancak, sürekli değişiklikleri arz ve talebin durmadan dalgalanmasının sonucu olan pazar fiyatlarının karşılıklı olarak birbirlerini dengelemeleriyle gerçekleşir. Bugünkü sistemin temeli üzerinde, emek, bütün öteki metalar gibi bir metadır ancak. Bundan dolayı onun da kendi değerine uygun düşen bir ortalama fiyata ulaşması için aynı dalgalanmalardan geçmesi gerekir. Bir yandan onu bir meta gibi karşılamak, öte yandan da onu metalarm fiyatlarını belirleyen yasaların dışında tutmak istemek bir saçmalık olurdu. Köle, kendi geçimi için kesin ve değişmez bir nicelik alır, ama ücretli öyle değildir. Şu halde ücretlinin, bir durumda bir ücret yükselmesi koparmaya çalışması gerekir, isterse bu başka bir durumdaki ücret düşüşünü denkleştirmek için olsa da. Eğer ücretli, kapitalistin iradesini, kapitalistin diktasını değişmez bir iktisat yasası olarak kabul etmekle yetinip kalsaydı, kölenin güvenliğine erişemeden onun bütün yoksulluğunu paylaşırdı.

5. Dikkate aldığım bütün durumlarda, yani olayların yüzde 99'unda gördünüz ki, ücretlerin artması uğruna yapılan bir mücadele, *önceki* değişiklikleri izlemekten başka bir şey yapmaz ve üretimin niceliğindeki, emeğin üretici gücündeki, emeğin değerindeki, paranın değerindeki, aşırılan emeğin genişliği ve yeğinliğindeki, arz ve talebin iniş çıkışlarına bağlı olan ve sınaî çevrimin çeşitli evrelerine uygun olarak meydana gelen pazar fiyatları oynama-

larındaki daha önce yer almış dalgalanmaların zorunlu sonucudur; kısacası bunlar bir o kadar sermayenin daha önceki etkilerine karşı işçilerin tepkileridir. Eğer, ücretlerin artırılması uğruna mücadeleyi bütün bu durum ve koşullardan bağımsız olarak, ve yalnız ücretlerdeki değişirlikleri dikkate alarak incelerseniz, ve mücadelenin ileri geldiği bütün öteki değişirlikleri hesaba katmazsanız, yanlış vargılara varmak üzere yanlış öncüllerden yola çıkıyorsunuz demektir.

XIV. SERMAYE İLE EMEK ARASINDAKİ MÜCADELE VE SONUÇLARI

1. İşçi tarafından, ücretlerin indirilmesine karşı dönem dönem gösterdiği direnişin ve ücretlerin artmasını sağlamak üzere devirli olarak giriştiği çabaların ücretlilik sistemine ayrılmazcasına bağlı olduğunu, ve bunların, emeğin metalara benzeşmiş, metalarla bir tutulmuş olması ve buna göre de genel fiyat hareketini düzenleyen yasalara tâbi bulunması olgusunun kendisinden ileri geldiklerini gösterdikten sonra; ayrıca, ücretlerde genel bir yükselmenin kâr oranında genel bir düşmeye götüreceğini ama bu yükselmenin metaların ortalama fiyatları ya da değerleri üzerinde etkisiz olacağını gösterdikten sonra, şimdi, son olarak, sermaye ile emek arasındaki sürekli mücadelede, sermayenin hangi dereceye kadar üstün gelme şansı olduğunu öğrenmek sözkonusudur.

Buna genel bir biçimde cevap verebileceğim, ve diyeceğim ki, emeğin *pazar fiyatı*, bütün öteki metaların pazar fiyatı gibi, zamanla, kendi *değerine* uygunlaşacaktır; ve bundan dolayı, her türlü yükselme ve alçalmaya karşın, ve işçi ne yaparsa yapsın, sonu sonuna ortalama olarak ancak kendi emeğinin değerini alacaktır, ki bu değer, onun işgücünün değerine dönüşür, işgücünün değeri ise iyi du-

rumda tutulmasına, saklanmasına ve yeniden üretilmesine gerekli geçim araçlarının değeri ile belirlenir, ve son olarak bu geçim araçlarının değerleri ise, üretimlerinin gerektirdiği emek niceliğine göre ayarlanır.

Ama bazı özel durumlar vardır ki, *işgücünün değerini, yani emeğin* değerini bütün öteki metalarm değerlerinden ayırt ederler. İşgücünün değeri iki öğeden oluşmuştur ki, bunlardan biri salt fiziksel öğedir, öteki ise tarihsel ya da toplumsal öğe. İşgücü değerinin *en üst sınırını fiziksel* öğe belirler, yani bu demektir ki, işçi sınıfının, geçinmesi, yeniden üremesi ve fiziksel varlığını sürdürmesi için yaşamak ve çoğalmak için vazgeçilmez olan geçim araçlarını alması gerekir. Mutlak olarak zorunlu bu geçim araçlarının *değeri,* buna göre, *emek değerinin* en yüksek sınırını meydana getirir. Öte yandan, işgününün uzunluğunun, her ne kadar çok esnetilebilirse de, en dış sınırları vardır. Bu aşırı sınırları belli eden şey, işçinin fiziksel kuvvetidir. Eğer işçinin hayatî gücünün gündelik tükenmesi belli bir dereceyi aşarsa, bu güç, her gün yeni bir eylem sağlayamayacaktır. Bununla birlikte, dediğimiz gibi, bu sınır çok çekilip uzatılabilir. Güçsüz ve kısa ömürlü kuşakların çabuk çabuk ardarda sıralanışı, emek pazarını, bir dizi güçlü ve uzun ömürlü kuşaklar kadar besleyebilecektir.

Salt fizyolojik olan bu öğeye paralel olarak, her ülkede *geleneksel bir yaşama standardı* emeğin değerini belirler. Bu yaşama standardı, yalnız fiziksel varlıktan ibaret değildir, insanların içinde yaşadıkları ve içinde yetiştirilmiş oldukları toplumsal koşullardan doğan bazı gereksinmelerin doyurulmasına bağlıdır. İngiliz yaşama standardı İrlanda'nın yaşama standardına, bir Alman köylüsünün yaşama standardı ise Litvanya köylüsünün yaşama standardına indirgenebilirdi. Bu bakımdan tarihsel geleneğin ve toplumsal alışkanlıkların oynadıkları rolün önemini, B. Thornton'un *Fazla Nüfus* konusundaki yapıtında görebilirsiniz. B.

Thornton orada gösteriyor ki, İngiltere'nin çeşitli tarım bölgelerinde ortalama ücretler, zamanımızda da hâlâ bu bölgelerin serflikten aşağı yukarı elverişli koşullarda çıkmış olup olmamalarına göre azçok değişiklikler göstermektedir.

Emeğin değerine giren bu tarihsel ya da toplumsal öğe artabilir ya da azalabilir, büsbütün ortadan kalkabilir, öyle ki fizyolojik sınır, tek başına kalır. Devlet hazinesinden çimlenen, hazır yiyici, günahkâr koca Georges Rose'un dediği gibi, bizim aziz dinimizin avunçlarını bu imansız Fransızların akınlarından korumak için girişilmiş *Jakobenlere karşı savaş* zamanında, önceki bölümlerden birinde o kadar sevecenlikle davrandığımız namuslu İngiliz çiftçileri, tarım işçilerinin ücretlerini hatta *salt fiziksel* asgarinin altına düşürdüler ve soyun fizik olarak varlığını sürdürmesi için gerekli olan *yardımseverlik bürosuna* eklettirdiler. Bu, ücretli işçiyi bir köleye, özgür ve Shakespeare'den gurur duyan köylüyü yardım gören bir yoksul durumuna çevirmenin şanlı bir biçimiydi.

Eğer çeşitli ülkelerdeki ve aynı ülkede çeşitli tarihsel çağlardaki normal ücretleri, yani emek değerlerini karşılaştırırsanız *emek değerinin* kendisinin de değişmez bir büyüklük olmadığını, bütün öteki metaların değerlerinin değişmez kaldığı varsayıldığında bile emek değerinin değişir olduğunu görürsünüz.

Pazardaki kâr oranlarının benzer bir karşılaştırılmasından da yalnız bunların değil, *ortalama* oranların da değiştiği sonucunu çıkardı.

Ama *kârlara* gelince, bunların asgarisini belirleyecek bir yasa yoktur. Onların düşüşlerindeki son sınırın hangi sınır olduğunu söyleyemeyiz. Peki neden bu sınırı saptayamıyorum? Çünkü biz, pekâlâ *asgarî* ücretleri saptayabiliriz ama *azamî* ücretlerle. Yalnız şunu söyleyebiliriz ki, işgününün sınırları belli olmak üzere, *kârların azamisi iic-*

retlerin en düşük fizyolojik sınırına uygun düşer, ve ücretler belli olmak üzere, *kârların azamisi*, işgününün, henüz işçinin fiziksel kuvvetleriyle bağdaşabilir en son derecede uzatılmasına karşılıktır. Demek ki kârın azamisini, ancak, ücretin fizyolojik asgarisi ve işgününün fizyolojik azamisi belirler. *Azamî kâr oranının* bu iki sınırı arasında koskoca bir değişiklik olanakları cetveline yer olduğu açıktır. Kâr oranının derecesi yalnız sermaye ile emek arasındaki kesintisiz mücadele tarafından belirlenir; kapitalist durmadan ücretleri fizyolojik asgarisine düşürmeye ve işgününü fizyolojik azamisine kadar uzatmaya çabalar, oysa işçi sürekli olarak ters doğrultuda bir baskı yapar.

Böylece sorun, mücadele eden güçlerin oranı sorununa indirgenir.

2. *İşgününün sınırlandırılmasına* gelince, bu bütün başka ülkelerde olduğu gibi, İngiltere'de de hiç bir zaman *yasal müdahaleden* başka bir yolla düzenlenmemiştir. İşçilerin dışarıdan etki yapan sürekli baskıları olmasaydı, bu müdahale hiç bir zaman meydana gelmezdi. Her halde, sonuç, hiç bir zaman işçilerle kapitalistler arasında özel anlaşmalarla elde edilemezdi. Bu, *genel bir siyasî eylemin* gerekliliği bile, salt ekonomik mücadelede daha kuvvetli olanın sermaye olduğunu tanıtlar.

Emeğin değerinin sınırları konusunda, bunların saptanması, gerçekte her zaman arz ve talebe bağlıdır, bununla kapitalistler yönünden gelen emek talebini ve işçiler tarafından yapılan emek arzını demek istiyorum. Sömürge ülkelerde arz ve talep yasası işçinin lehinde çalışır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ücretlerin göreli olarak yüksek düzeyde oluşu, bundan dolayıdır. Sermaye boşuna çabalayıp durur, emek pazarının, ücretli işçilerin sürekli olarak kendi kendilerine yeterli bağımsız köylüler haline gelmesiyle durmadan boşalmasını önleyemez. Amerikalıların büyük bir bölümü için, ücretli işçi durumu, azçok

yakın bir süre sonunda ayrılacaklarını bildikleri geçici bir dönemden başka bir şey değildir. Sömürgelerdeki bu duruma çare bulmak üzere, baba İngiliz hükümeti, belli bir süre, modern sömürgeleştirme teorisi adı verilen ve ücretlinin çabucak bağımsız köylü haline geçmesini engellemek amacıyla toprak fiyatını yapma olarak yükseltmekten ibaret olan şeyi kabul etti.

Şimdi, sermayenin tümüyle üretim sürecine egemen olduğu eski uygarlık ülkelerine geçelim. Örneğin İngiltere'de 1849-1859 arasında tarım işçilerinin ücretlerinin yükselmesini ele alalım. Bunun sonucu ne oldu? Tarımcılar, dostumuz Weston'ın kendilerine salık vereceği gibi, buğdayın değerini, hatta onun pazar fiyatını bile yükseltemediler. Tersine, onun düşmesini kabul etmeleri gerekti. Ama bu on bir yıl boyunca, her çeşitten makineler getirdiler, yeni bilimsel yöntemler uyguladılar, ekilebilir toprakların bir bölümünü otlak haline getirdiler, çiftlikleri genişlettiler ve aynı zamanda üretim hacmini de artırdılar; bu yollarla ve daha başkaları ile, emeğin üretici gücünün artması ile emek talebini azalttıklarından, yeniden, tarım işçileri nüfusunda göreli bir fazlalık yarattılar. Sağlam temellere dayanan eski ülkelerde, sermayenin ücret artışlarına karşı tepkileri azçok hızlı bir biçimde bu genel yönteme göre gerçekleşir. Ricardo, çok haklı olarak, makinenin emekle sürekli rekabet halinde olduğuna, makinenin, çok kez, ancak emeğin değeri belli bir düzeye ulaştığı zaman üretime sokulabildiğine; ama makine kullanımının emeğin üretici gücünü artırmanın sayısız yöntemlerinden ancak bir tanesi olduğuna işaret etmiştir. Bayağı emekte göreli bir bolluk yaratan bu gelişmenin kendisi, beri yandan vasıflı emeği basitleştirir ve böylece de onun değerini düşürür.

Aynı yasa, başka bir biçimde de kendini hissettirir. Emeğin üretici gücünün gelişmesi ile sermaye birikimi

pek çok hızlanır, hatta göreli olarak yüksek bir ücret oranına karşın. Sağlığında modern sanayiin daha henüz ancak başlangıcında olduğu Adam Smith gibi, sermayenin hızlı birikimi, zorunlu olarak, artan bir emek talebi yaratarak terazinin kefesini işçinin lehine eğdirir, sonucuna varılabilirdi. Bu aynı nedenden dolayı, çağdaş yazarların pek çoğu, şu son yirmi yıl içinde, İngiliz sermayesi İngiliz halkından çok daha büyük bir hızla arttığı halde, ücretlerin daha fazla artmamış olmasına şaşmışlardır. Ama, sermayenin sürekli bir biçimde birikmesine paralel olarak, *sermayenin bileşiminde gittikçe büyüyen bir değişiklik* meydana gelir. Toplam sermayenin sabit [15] sermayeden, makinelerden, hammaddelerden, akla gelebilecek her çeşit üretim araçlarından ibaret olan bölümü, ücret olarak, yani emeğin satın alınması için kullanılan bölümüne kıyasla çok daha hızlı bir biçimde büyür. Bu yasa, Barton, Ricardo, Sismondi, Profesör Ramsey, Cherbuliez ve daha birçok başkaları tarafından azçok doğru bir biçimde ortaya konuldu.

Eğer sermayenin bu iki öğesi arasındaki oran başlangıçta 1'in 1'e oranı gibi idiyse, sanayiin ilerlemesi sırasında 5'in 1'e karşı oranı haline gelir. Eğer, toplam 600'lük bir sermaye üzerinden 300'ü aletlere, hammaddelere, 300'ü ise ücretlere yatırılmışsa, 300 yerine 600'lük bir işçi talebi yaratmak için toplam sermayeyi iki katına çıkarmaktan başka bir şey gerekmeyecektir. Ama, eğer 600'lük bir sermaye üzerinden, 500'ü makine ve malzeme olarak, yalnız 100'ü ücret olarak yatırılmışsa, bu durumda 300 yerine 600'lük bir işçi talebi için aynı sermayeyi 3.600'e çıkarmak gerekecektir. Sanayiin gelişmesinde, emek talebi, demek ki sermaye birikimi ile eş yürümez. Kuşkusuz emek talebi de büyür, ama sermayenin artışına göre durmadan aza-

---

15 Marx tarafından daha sonra "değişmeyen - constant" sermaye denilmiştir ve ücretle dönüşen sermayenin ("değişken - variable" sermayenin) karşıtıdır. —ed.

lan bir oran içinde büyür.

Bu birkaç bilgi, modern sanayiin gelişmesinin bile, zorunlu olarak, dengeyi her gün biraz daha fazla işçinin aleyhine kapitalistin lehine eğdirmek zorunda olduğunu, ve bundan dolayı kapitalist üretimin genel eğiliminin, ücretlerin ortalama düzeyini yükseltmek değil, ama indirmek, yani aşağı yukarı *emek değerini en aşağı sınırına* indirgemek yolunda olduğunu göstermeye yetecektir. Ama, bu düzende, *şeylerin* eğilimi böyledir diye işçi sınıfı, sermayenin gasplarına karşı direnişten vazgeçmeli ve ortaya çıkan fırsatlarda, durumunda herhangi bir iyileşme meydana getirebilecek her şeyi koparıp almak uğruna çabalarını bırakmalı mıdır? Eğer işçi sınıfı böyle yapsaydı, biçimsiz, ezilmiş, artık hiç bir umudu kalmamış, ömrü boyu açlık çeken yaratıklar yığınından başka bir şey olmamak durumuna düşerdi. İşçi sınıfının normal ücretler uğruna mücadelelerinin; bütünü içinde ücretlilik sisteminden ayrılamaz ara olaylar olduklarını, yüzde 99 durumda, işçi sınıfının ücretleri tekrar yükseltme çabalarının, ancak, emeğe verilen değeri elde tutma girişimleri olduklarını ve fiyat üzerinde kapitalistle çekişme zorunluluğunun, işçi sınıfının kendisini bir meta gibi satmaya mecbur kılan koşulla zincirleme bağlantı halinde bulunduğunu göstermiş olduğumu düşünüyorum. Eğer işçi sınıfı sermaye ile günlük döğüşünde tabanları yağlasaydı, daha büyük çapta şu ya da bu harekete girişme olanağından kendi kendini yoksun bırakmış olurdu elbette.

Aynı zamanda ve ücretlilik sisteminin içerdiği genel köleleşmenin tamamıyla dışında olarak, işçiler, bu gündelik mücadelenin nihaî sonucunu fazla abartmamalıdırlar. Unutmamalıdırlar ki, onlar, sonuçlara karşı mücadele etmektedirler, bu sonuçların nedenlerine karşı değil, unutmamalıdırlar ki, aşağı doğru inen hareketi ancak tutabilirler, ama onun gidiş doğrultusunu değiştiremezler, ancak

geçici çareler uygulayabilirler, ama hastalığı iyi edememeksizin. Demek ki, işçiler, sermayenin ara vermeden sürüp giden gasplarının, el atmalarının ya da pazar değişikliklerinin doğurduğu bu kaçınılmaz çekişmelerin bütün güçlerini silip süpürmesine izin vermemelidirler. Onların anlamaları gerekir ki, bellerini büken bütün yoksulluğu ile birlikte, güncel düzen, aynı zamanda, toplumun ekonomik dönüşümü için gerekli *maddî koşullara* ve *toplumsal biçimlere* vücut verir. *"Âdil bir işgünü karşılığında âdil bir ücret"* gibi *tutucu* slogan yerine bayrakları üzerine şu devrimci sloganı yazmalıdırlar: *"Ücretliliğin kaldırılması"*.

Bu çok uzun ve korkarım ki, çok yorucu ama konumu doyurucu bir biçimde işlemek için yapmam gereken açıklamadan sonra, şu aşağıdaki kararın alınmasını öneririm sözlerime son vereceğim:

1. Ücret oranında genel bir yükselme, kârlarda genel bir düşüşe yol açar, ama toplam olarak meta fiyatlarını etkilemez.

2. Kapitalist üretimin genel eğilimi, ortalama normal ücreti yükseltmek değil, alçaltmak yolundadır.

3. Sendikalar, sermayenin el atmalarına karşı direniş merkezleri olarak yararlı iş görürler. Güçlerini pek yerinde olmayan bir biçimde, düşünmeden kullandılar mı, kısmen hedeflerini gözden kaçırırlar. Aynı zamanda kurulu düzenin değiştirilmesine ve örgütlü kuvvetlerini, emekçi sınıfın kesin kurtuluşu yani ücretliliğin kesin olarak kaldırılması için bir kaldıraç gibi kullanmaya çalışacakları yerde, düzenin sonuçlarına karşı yer yer küçük çatışmalarla verilen bir mücadele ile yetindikleri anda da hedeflerini büsbütün yitirirler.

I

ÂDİL BİR İŞGÜNÜ KARŞILIĞINDA ÂDİL BİR ÜCRET

FRİEDRİCH ENGELS

Şu son 50 yıl boyunca, bu, İngiliz işçi hareketinin sloganı oldu. Bu sloganın, örgütler arası güçbirliğini yasaklayan sendikaların gelişmelerini önleyen yüzkarası yasanın kaldırılması sırasında, çok büyük hizmetleri oldu. İngiliz işçileri, Avrupa emekçi sınıfının başını çektiği zaman, şanlı çartist hareketi döneminde daha da büyük hizmetler gördü. Ama tarih hızla ilerliyor. Ve 50 yıl, hatta 30 yıl önce istenen ve yararlı olan şeyler, şimdi değişti ve yararlanılamaz hale geldiler. Eski ve saygı değer savaş narası da bunlardan biri midir?

Âdil bir işgünü karşılığında âdil bir ücret mi? Peki âdil bir ücret nedir, âdil bir işgünü nedir? Toplumun geliş-

mesine hükmeden yasalar, bunları nasıl koşullandırır? Bu soruya bir cevap alabilmemiz için, ne ahlâk ya da âdalet bilimine ne de herhangi bir "insanlık", adalet ve hatta iyilikseverlik duygusuna başvuracak değiliz. Yasal yönden ahlâkî ve hatta âdil olan şey, toplumsal bakımdan âdil olmaktan henüz pek uzaktır. Toplumsal açıdan neyin âdil olduğunu ya da neyin âdil olmadığını, yalnız üretimin maddi olgularının yargısına dayanan bir bilim, yalnız ulusal ekonomi bilimi ortaya koyabilir.

Şu halde ulusal ekonomiye göre âdil bir ücret nedir, âdil bir işgünü nedir? Kısaca, serbest pazarda, üstenci (müteahhit) ile işçi arasındaki rekabetin koşullandırdığı biçimde, ücret düzeyi ve bir günlük emeğin yeğinliğinin (şiddetinin) süresidir. Peki bu tarzda belirlenen nedir?

Âdil bir ücret, normal durumlarda, işçinin, yaşadığı çevrenin ve ülkesinin koşullarına uygun olarak, kendisine çalışma ve yeniden üreme olanağını sağlayacak araçları edinmesi için gereksindiği para tutarı. Gerçek ücret, sanayideki çalkantılar nedeniyle, kimi zaman bu ortalamanın altında, kimi zaman da üstündedir.

Âdil bir işgünü, işçinin bütün işgücünün, ertesi gün aynı emek niceliğini veremeyecek hale gelmemek üzere, her gün gerçekten sağladığı emek süresi ve çabasıdır.

Sürekli olarak meydana gelen bu çevrim şöyle betimlenebilir: işçi bütün işgücünü, yani bu işi sürekli bir biçimde yapabilecek durumda kalmak üzere sağlayabileceği kadarını kapitaliste verir. Bunun karşılığında, kapitalistten her gün aynı işi yeniden yapabilmesi için kendisine gerekli olduğu kadar —fazla değil— geçim aracı alır. Eşsiz bir âdillik!

Ama işe daha yakından bakalım. Madem ki ekonomi öğretimlerine göre, ücret ve emeği rekabet koşullandırıyor, âdil olma, her iki yanın, bir iş sözleşmesi yaptıklarında eşit koşullarda ve aynı durumda olmalarını gerektirir gibi

gelir insana. Ama iş böyle değildir. Eğer kapitalist, işçi ile anlaşamazsa, bekleyebilir ve sermayesinden yiyerek yaşayabilir. İşçi ise bunu yapamaz. O ancak ücretiyle yaşayabilir ve bu yüzdendir ki, en kötü koşullarda işi kabul etmesi gereklidir. Açlık korkunç bir şiddetle yakasına yapışır. Ama gene de burjuva sınıfının iktisatçıları, bunun, âdilliğin doruğu olduğunu iddia ederler.

Ama bu da, gene saçmalıktan başka bir şey değildir. Yeni işyerlerinde mekanik kuvvetin ve makinelerin kullanılması, eski işyerlerinde makinelerin yaygınlaşması ve yetkinleşmesi sürekli olarak birçok insanı işlerinden etmektedir. Ve bu işten yoksun kalma, sanayiin, artan işgücünü yeniden hizmetine alabilmesi durumundan çok daha büyük bir hızla artmaktadır. Bu artan fazla işgüçleri sermayeye yedek bir sanayi ordusu sağlar. Pazar konjoktürü kötü olduğu zaman, işçi açlıktan kırılabilir, dilenebilir, çalabilir ve hatta "işevi"ne gidebilir. Konjoktür elverişli ise, işçi üretimi artırmak için çalışmalıdır. Yedek ordunun son erkeği, son kadını ve son çocuğu iş bulamadıkları sürece —ki, bu da kendi başına alabildiğine bir aşırı-üretim dönemini varsayar —rekabet, ücretleri sıkıştırıp durur, bir yandan da emeğe karşı mücadelesinde, sermayenin iktidarı, yedek ordusunun varlığıyla büsbütün güçlenir. Sermaye ile rekabetinde işçi, yalnız açlığa itilmez, bir de ayağına sımsıkı perçinlenmiş bir prangayı sürüklemek zorundadır. Ve bu da, kapitalist ekonomiye göre adillik denen şeydir.

Şimdi de sermayenin bu âdil ücretleri ne ile ödediğini araştıralım. Elbette ki sermaye ile. Ama sermaye hiç bir değer üretmez. Toprak dışında biricik servet kaynağı emektir. Sermaye, birikmiş emeğin meyvesinden başka birşey değildir. Bundan, işçilerin ücretlerinin emekle ödendikleri sonucu çıkar; işçi bizzat kendi emeğinin meyveleriyle ödünlendirilir. Yürürlük'e olan âdillik anlayışına göre işçinin

ücreti, işçinin emeğinin meyvelerinin tümünden meydana gelmeliydi. Ama bu, ekonomi politiğe göre, âdil bir şey olmazdı. Tersine, işçinin emeğinin meyveleri kapitalist tarafından müsadere edilmiştir, ve işçi, ancak, zorunlu geçim araçlarını alır. Ve tamamıyla "âdil" olan bu rekabetin ereği, çalışanların ürünlerinin çalışmayanların ellerinde toplanıp birikmesi ve bu ellerde, böylece biriken serveti üretmiş olanların tümünün omuzlarına kölelik zincirlerini yüklemenin en güçlü aracı haline gelmesidir: âdil işgünü karşılığında, âdil ücret.

Yukarıda söylediklerimizden, gün gibi açıkça ortaya çıkar ki, eski slogan, zamanında, *yararlı olmuştur, ama* şimdi artık hiç bir hizmette bulunamaz. Öyleyse işçiler eski savaş naralarını gömsünler ve yerine daha iyisini, yani: "Üretim araçlarının: hammaddelerin, fabrikaların ve makinelerin emekçi halkın eline geçmesi!" sloganını koysunlar.

(1886 yılında "A fair days wages for a fair days work" adı ile Londra'da çıkıp **The Labour Standard**'da yayınlanmış ve 1884'te bizzat Engels tarafından **Zürcher Sozial-Demokrat** için Almancaya çevrilmiştir.)

II

ÜCRET YASASI

FRİEDRİCH ENGELS

Önceki makalede "âdil bir emek karşılığında âdil bir ücret" sloganını inceledik. Ve bu inceleme, bizi şu sonuca götürdü: güncel koşullar içinde en âdil ücret, işçinin ürününün en az âdil bir biçimde üleştirilmesi yerine geçmektedir. Bu ürünün en büyük payı, kapitalistin cebine gitmektedir, oysa işçi, tastamam, çalışmaya ve soyunu sürdürmeye devam edebilecek durumda kalmasına yetecek kadar

olanla yetinmek zorundadır.

İşte, İngiltere'deki, bütün yazılı yasaların ve bütün yazılı olmayıp da alışılagelmiş törelerin hepsinden çok daha güçlü olan ekonomik bir yasa, ya da başka bir deyimle, toplumun güncel ekonomik bir bileşim yasası.

Toplum, bir yanda bütün üretim araçlarını: toprağı, hammaddeleri ve makineleri tekellerine almış kapitalistler, öte yanda üretim araçları üzerinde her türlü yetkiden yoksun ve işgüçlerinden başka hiç bir şeye sahip olmayan işçiler olmak üzere birbirine karşıt iki sınıfa bölünmüş olduğu sürece, bu toplumsal düzenleniş süregittikçe, ücret yasası hüküm sürecek ve bu yasa her gün, işçiyi kendi elleriyle yarattığı ürünün kölesi yapan yeni yeni ağır zincirler işleyecektir.

Sendikalar, yaklaşık olarak 60 yıldan beri[1] bu yasaya karşı mücadele etmiştir. Peki nedir bu mücadelesinin sonucu? İşçileri, sermayenin, kendisi de işçilerin ürünü olan sermayenin onları mahkûm ettiği kölelikten azadetmeyi başarabildiler mi? Emekçi sınıfın bir tek grubunu ücretli kölelik koşulunun üzerine çıkabilecek, üretim araçlarının, hammaddelerin, aletlerin ve makinelerin sahibi, dolayısıyla kendi emeğinin sahibi durumuna getirebildiler mi? Herkes bilir ki, bu amaca yalnız erişememekle kalmadılar, zaten hiç bir zaman bu amacı gütmediler.

Sendikaların, bu amacı ihmal ettikleri için hiç bir yararları olmadıklarını iddia edecek son insan ben olurdum elbette. Tersine, sendikalar, başka sanayi ülkelerinde olduğu kadar, İngiltere'de de, sermayeye karşı mücadelelerinde emekçi sınıflara yararlıdır. Ortalama ücret, belli bir ülkenin işçilerine, bu ülkenin yaşama koşullarına göre kendi soylarını sürdürmeleri için gerekli geçim araçlarının toplamına eşittir. Yaşam koşulları, çeşitli işçi sınıfları için

[1] F. Engels, bu makaleyi, The Labour Standard'da 1880 sıralarında yazdı. —ed.

birbirinden farklı olabilir. Ve sendikaların büyük erdemi, ücret düzeyini koruma ve iş zamanını azaltma uğruna mücadele ederek işçilerin yaşama koşullarını savunmaya ve yükseltmeye çalışmalıdır.

Londra'nın doğusunda, öyle çok meslekler vardır ki, bu mesleklerde yapılan iş hiç de daha az iş tecrübesini gerektirmemektedir ve en azından duvarcıların ve duvarcı işçilerinin işi kadar zahmetlidir. Bununla birlikte, bu mesleklerde çalışan işçiler, o inşaat işçilerinin ücretlerinin ancak yarısı kadar bir şey kazanırlar. Bu durum neden ileri geliyor? Düpedüz şundan: kuvvetli bir örgütlenme, inşaat işçilerini, ücret ilkesi (norması) olarak bir hayli yüksek bir yaşama düzeyi kabul ettirecek duruma getirebilmektedir, oysa ötekiler, örgütlenmemiş ve güçsüz olduklarından yalnız ortalama sömürüye değil ama aynı zamanda işverenlerinin keyfi sömürüsüne de boyun eğmek zorundadırlar; onların yaşama koşulları gitgide daha aşağı bir düzeye inmektedir, onlar gittikçe daha düşük bir ücretle yaşamayı öğreniyorlar ve ücretleri, doğal olarak kendileri de bu ücreti yeterli saymayı öğrenecekleri bir düzeye kadar düşüyor.

Demek ki, ücret yasası, değişmez bir yasa değildir. Bazı sınırlar içinde eğilip bükülemez değildir. Büyük bunalımların hüküm sürdüğü dönemler dışında, her zaman, her meslek için, ücretlerin, işçilerle patronlar arasındaki mücadele ile değiştirilebileceği sınırların belli bir kenar çizgisi vardır. Her olayda ücretler bir anlaşma yoluyla saptanır. Ve bir anlaşmada başka türlü eline geçebilecek olandan daha fazlasını elde etme şansı, en uzun ve en iyi direnişi gösterebilenindir. Tek başına bir işçi, kapitalist ile bir iş sözleşmesi imzaladığı zaman, olağan durumda yeniktir ve kendisine sunulan koşulları kabul etmek zorundadır. Ama bir meslekte çalışan bütün işçiler sağlam bir örgüt kurdukları ve kötü anlarda işverenlerine karşı

durabilmek üzere aralarında para topladıkları zaman ve bunun sonucu olarak işverenler karşısına bir güç olarak çıkabilecek durumda oldukları zaman, işte yalnız o zaman, toplumun güncel bileşimine göre "âdil bir iş karşılığında âdil bir ücret" denilebilen şu asgariyi alma şansına sahip olurlar.

Ama sendikaların mücadelesi ile ücret yasası yürürlükten kaldırılmaz. Tersine, ancak bu mücadele ile bu yasa doğru olarak uygulatılır. Sendikaların direniş olanakları olmadan, işçi, ücret yasasının kurallarına, normlarına göre kendisine düşeni bile alamaz. Yalnız sendika korkusu, kapitalisti, işçilere işgücünün geçerli olan tam değerini vermeye zorlayabilir. Bunun bir tanıtını mı istiyorsunuz? Öyleyse, büyük sendikaların üyelerine vermeye razı olunan ücretler ile, şu. Londra'nın doğusunda vebalı korkunç bataktaki küçük küçük sayısız işyerlerinde ödenen ücretleri karşılaştırınız.

Şu halde sendikalar ücret yasasına karşı savaşmıyorlar. Ama işçi sınıfının durumunun kötüleşmesine yol açan şey, yüksek ya da düşük ücret değildir. Bu kötüleşme, işçi sınıfının, emeğinin tüm ürününü[2] alacağı yerde ücret adı verilen bölümünün bir parçasıyla yetinmek zorunda olması olgusunda yatar. Kapitalist, ürünü tümüyle cebine atar, çünkü iş araçlarının sahibidir ve emeğin ücretlerini ödemek için bu üründen yararlanır. Bunun içindir ki, işçi sınıfı, bütün iş araçlarının: toprağın, hammaddelerin, makinelerin, vb. sahibi olmadıkça, ve giderek kendi emeğinin bütün ürününün sahibi olmadıkça, işçi sınıfı için özgürlük olanağı yoktur.

---

[2] Engels, burada işçi sınıfının emeğinin ürününün tamamını, eksiksiz olarak veriyor; bu, nihai komünist amacın halkın anlayacağı şekilde ifade edilişidir. Bunu, komünist olmayan ve iktisadi bakımdan mümkün olmayan "her işçiye emeğinin ürününün tamamı" formülünden iyice ayırt etmek gerekir Bkz: K. Marx, F. Engels, Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi, s. 27 ve devamı ve Friedrich Engels: la Question du Logement (Zur Wohnungsfrage), s. 43. ed.

III

ULUSLARARASI EMEKÇİLER BİRLİĞİNİN [ENTERNASYONALİN] KARARLARI

Sendikalar Üzerine Karar (Karl Marx tarafından hazırlanmış ve 1866'da Cenevre'de yapılan Uluslararası Emekçiler Birliğinin I. Kongresinde kabul edilmiştir.)

A) Geçmişleri, Sermaye, yoğunlaşmış toplumsal bir güçtür, oysa işçi sınıfının işgücünden başka yararlanabileceği hiç bir şeyi yoktur. O halde sermaye ile emek arasındaki sözleşme hiç bir zaman âdil koşullara dayanamaz ve giderek, maddî geçim ve üretim araçları mülkiyetini bir yana, canlı üretici gücü öteki yana koyan bir toplum anlamında, âdil bile olamaz.

İşçiler yönünden, biricik toplumsal güç, işçi yığınıdır. Bununla birlikte, yığının gücü, bölünmeyle kırılır. İşçilerin dağılmasını doğuran ve bunu sürdüren, onların kendi aralarındaki kaçınılmaz rekabettir. Sendikalar, her şeyden önce, bu rekabeti ortadan kaldırmak, hiç değilse kısıtlamak üzere, sözleşmeli iş koşullarını, hiç olmazsa basit kölelik koşullarının üzerine yükseltecek koşullar koparmak üzere, işçiler yönünden kendiliğinden gelme girişimlerden doğmuştur.

Bunun içindir ki, en önde gelen amaç, gündelik istemlerle, sermayenin aralıksız el atmalarına karşı savunma araçları ile, kısaca, ücret ve iş zamanı sorunları ile sınırlıdır. Bu sendika eylemi yalnız meşru değil aynı zamanda zorunludur da. Bugünkü üretim tarzı, varlığını sürdürdükçe onsuz yapılamaz.

Bir başka yönden, sendikalar, bilincinde olmaksızın, işçi sınıfının örgütlenme ocağı olmuşlardır, nasıl ki ortaçağın belediyeleri de burjuvazi için örgütlenme ocakları olmuşlarsa. Sendikalar sermaye ile emek arasındaki yer yer

küçük çatışmalardan ibaret gündelik savaş için vazgeçilmez iseler de, örgütlü aygıtlar olarak, bizzat ücretlilik sisteminin kaldırılması için çok daha önemlidirler.

B) Bugünleri. Şimdiye kadar, sendikalar, sermayeye karşı biraz fazlaca, yalnız yerel ve ivedi mücadelelerle sınırlı kalmışlardır. Sendikalar, henüz, köleci ücretlilik sistemine karşı, güncel üretim tarzına karşı saldırıcı kuvvetlerini pek iyi kavramadılar. Bu nedenle, genel toplumsal ve siyasal hareketlerden fazla uzak durdular. Gene de şu son zamanlarda, sendikaların, örneğin, İngiltere'de en son siyasal harekete katılmalarından, Birleşik Devletler'de görevleri konusunda daha yüksek anlayışa sahip olmalarından, Sheffield'de, sendika delegelerinin son büyük konferansında aldıkları aşağıdaki karardan da çıkartılacağı gibi iyi kötü, büyük tarihî görevlerinin farkına varmaya başlamış görünüyorlar:

Bu konferans, Uluslararası Birliğin (Enternasyonalin) bütün ülkelerin işçilerini kardeşçe ortak bir federasyonda birleştirme yolundaki çabalarını tamamıyla takdir eder ve konferansta temsil edilen çeşitli birliklere, bütün işçi sınıfının ilerlemesi ve esenliği için gerekli olduğuna inandığı bu örgütün üyeleri olmalarını ısrarla tavsiye eder.

C) Gelecekleri. İlk baştaki amaçları dışında, sendikaların bundan böyle, işçi sınıfının örgütlenme ocakları olarak, işçilerin tam kurtuluşu gibi çok güçlü bir çıkar uğruna daha bilinçli bir biçimde hareket etmeyi öğrenmeleri gerekir. Bu amaca yönelik her toplumsal ve siyasî hareketi desteklemeleri gerekir. Kendilerini tüm işçi sınıfının öncüleri ve temsilcileri sayarak ve buna göre davranarak, henüz sendika dışında kalanları da, zorunlu olarak, kendilerine çekmeyi başaracaklardır. En az ücret alan işçi tabakalarının, örneğin, özellikle elverişsiz olan durum ve koşullar yüzünden direnme güçleri kalmamış tarım işçilerinin çıkarlarına büyük bir özen göstermeleri gerekir. Ça-

balarının, bencil ve çıkarcı olmaktan uzak, tersine, ezilen yığınların kurtuluşu, özgürlüğü amacına yönelik olduğunu bütün dünyanın kafasına yerleştirmeleri gerekir.

Marx tarafından siyasi eylem üzerine hazırlanmış ve Uluslararası Emekçiler Birliğinin Eylül 1871[a] Londra konferansı tarafından kabul edilmiş karardan bir aktarma.

Sınıf olarak proletaryanın, ancak, mülk sahibi sınıfların bütün eski parti kuruluşlarına karşı, ayrı bir siyasi parti çatısı altında birleştiği takdirde, mülk sahibi sınıfların kolektif zorbalığına karşı durabileceğini; proletaryanın, bu siyasi parti olarak kuruluşu olmadan, toplumsal devrimin ve onun en son amacının —sınıfların kaldırılması amacının— zafere ulaştırılamayacağını, işçi sınıfı kuvvetleri arasında, daha şimdiden ekonomik mücadele ile gerçekleşmiş olan birliğin, sömürücülerin siyasi kudretine karşı mücadelesinde, bu sınıfın kitlesi için de manivela hizmeti görmesi gerektiğini gözönünde bulunduran konferans, işçi sınıfının mücadele durumunda, ekonomik eylemle siyasi eylemin ayrılmazcasına birbirlerine bağlı olduklarını, Enternasyonal üyelerine hatırlatır.

(Marx und Bakunin, s. 108
Fritz Bruphacher yayını)

[a] Eylül 1872 Lahey kongesinin ilgili kararı ile de karşılaştırınız —ed.

IV

MARX VE ENGELS'İN MEKTUPLARINDAN PARÇALAR

MARX'TAN SCHWEİTZER'E

13 ŞUBAT 1865

(PARÇA)

Bundan doğan sendikalarla güçbirlikleri, işçi sınıfının örgütlenme araçları olarak burjuvaziye karşı mücadelesi için son derece büyük bir önem taşımakla kalmazlar —bu önem, başkaları arasında, Birleşik Devletler işçilerinin, oy verme hakkına ve cumhuriyete karşın, bu güçbirliğinden geçememeleri olgusunda da kendini göstermektedir—, ama, Prusya'da ve genellikle Almanya'da, güçbirliği hakkı, ayrıca, polis ve bürokrasi egemenliğine dayanan bir rejimin bağrında açılmış bir gedik, kırlık bölgelerde toprağa bağımlı istihdam kuralının ve feodal ekonominin parça parça edilmesi için bir araç, kısaca ilerici partinin, demektir ki Prusya'da muhalefetteki bütün burjuva partilerinin, eğer ahmak değillerse, Prusya hükümetinden, hele hele bir Bismarck hükümetinden yüz kere daha yağ tutup yetki verebilecekleri "kullar"ın özgür kılınması yolunda bir tedbirdir de! Buna karşılık, beri yandan Prusya kraliyet hükümetinin kooperatif ortaklıklara (üretim kooperatiflerine) getirdiği —ve Prusya'nın koşullarını bilen herkesin, ne kadar küçük boyutlarda olacağını önceden görmelerinin kaçınılmaz olduğu— yardım, ekonomik bir tedbir olarak sıfıra eşittir, oysa, bu aynı taşla, böylece vesayet altına alma genişletilmekte, işçi sınıfının bir bölümü yozlaştırılmakta ve hareket kısırlaştırılmaktadır. ...

Bir Prusya hükümetinin sosyalist nitelikte bir müdahalede bulunabileceği yolunda, Lassalle'ın yürekler acısı kuruntusu, hiç kuşkusuz, bir hayal kırıklığı ile sonuçlanacaktır. Eşyanın mantığı sesini duyuracaktır. Ama işçi

partisinin *şerefi* bu cinsten kuruntuları, deneyle boşlukları ortaya çıkmadan önce de bir yana itmeyi gerektirir. İşçi sınıfı ya devrimcidir ya da hiçtir.

(Bkz: Correspondance, (Marx ve Engels arasında), c. III, s. 230, Almanca baskı.)

MARX'TAN F. BOLTE'YE

23 ŞUBAT 1871

(PARÇA)

Siyasî hareket üzerine not: Doğal olarak işçi sınıfının siyasî hareketinin nihaî amacı, siyasî iktidarın ele geçirilmesidir ve elbette ki, bunun için daha önceden belli bir gelişim düzeyine ulaşmış, bizzat ekonomik mücadelelerinde oluşmuş ve büyümüş bir işçi sınıfı örgütü gerekir.

Ama, öte yandan, işçi sınıfının sınıf olarak egemen sınıflara karşı çıktığı ve dıştan gelme bir baskı ile onları geriletmeye çalıştığı her hareket, siyasî bir harekettir. Örneğin, tek tek bireyler olan kapitalistlerden bir tek fabrikada ya da bir tek sanayi dalında grevler yolu, vb. ile iş zamanının kısaltılmasını koparmaya çalışmak salt ekonomik bir harekettir; buna karşılık 8 saatlik işgünü yasasını vb. amaçlayan bir hareket, *siyasî* bir harekettir. Ve işte bu şekildedir ki, işçilerin ayrı ayrı bütün ekonomik hareketlerinden, her yanda *siyasî* bir hareket, yani, işçi sınıfının çıkarlarını genel bir biçimde, genel bir toplumsal baskı kuvveti niteliği taşıyacak bir biçimde zafere ulaştırmak amacında bir *sınıf* hareketi ortaya çıkıverir. Bu hareketler daha önceden belli bir örgütü varsayarlarsa da, aynı derecede, kendi yönlerinden bu örgütü geliştirmenin araçlarıdırlar da.

İşçi sınıfının, kolektif zorbalığa, yani egemen sınıfların siyasî gücüne karşı, kesin, belirleyici bir kampanyaya girişmek için yeterli bir örgütlenme derecesine henüz ulaş-

mamış bulunduğu yerlerde, ne olursa olsun, egemen sınıfların hakkımızdaki düşmanca tutumlarına karşı sürekli bir ajitasyonla onu bu örgütlenme derecesine götürmek gerekir.

(Bkz: Correspondance, (Sorge ile), s. 42, Almanca baskı.)

FRİEDRİCH ENGELS'TEN SORGE'A
8 ŞUBAT 1890
(PARÇA)

Burada da [İngiltere sözkonusudur] şu son yılın çeşitli nitelikteki ajitasyonlarıyla zemin o ölçüde hazırlanmıştı ki, insanlar [sendikalı işçiler sözkonusudur] kendileri sosyalist olmaksızın, başlarında lider olarak yalnız sosyalistleri görmek istiyorlardı. İşte onlar, şimdi, farkında bile olmadan teorik olarak doğru yola giriyorlar; bu yola doluşuyorlar, saldırıyorlar, ve hareket öyle kuvvetli ki, sanıyorum ciddî zararlara uğramaksızın, kaçınılmaz yanılmaların ve bunların sonuçlarının, çeşitli sendikaların ve liderlerin sürtüşmelerinin üzerinden aşacaktır. Sanıyorum, sizde, Amerika'da da gidiş aynı. ...

Demek ki, eğer bir yığın hareketi isteniyorsa, sendikalardan başlamak gerekir ve her yeni adımı, onlara, bir yenilgi zorunlu olarak kabul ettirmelidir. Ama bir kez, burjuvaca görüş tarzının ötesine ilk adım atıldı mı, gerisi çabuk gelir. ...

(Bkz: Correspondance, (Sorge ile), s. 329, Almanca baskı.)

KARL MARX İLE BİR ALMAN SENDİKA GÖREVLİSİ ARASINDA GÖRÜŞME

Hazırlık notu: 1869'da, Karl Marx, bir zaman için Hannover'de bir tabip dostunun, Dr. Kugelmann'ın yanında misafir kaldı. Bu vesileyle, Alman metalürji işçileri genel sendikasının genel mu-

hasibi J. Hamann yönetimindeki lassalci bir sendika delegasyonu, sendikal harekete karşı tutumu üzerine kendisiyle mülâkat yaptı. Görüşme, 30 Eylül 1869'da oldu. 17 Ekimde, Hamann, Wilhelm Liebknecht'in *Volksstaat*'ında, tam kendisinin Marx'ın açıklamalarından anlamış olduğu bir biçimde görüşmenin bir raporunu yazdı. Marx, kendisinin sendikacılarla görüşmesi hakkında Fredrich Engels'e yazdığı gibi (Bkz: *Correspondance*, c. IV, s. 169, Almanca baskı)— "çok ihtiyatlı, diplomatik bir dille" düşüncelerini açıklamıştı, ama "bununla birlikte bu kişilere gerekli olanı, *sub rosa* (üstü kapalı olarak) söylediğine" inanıyordu. Ne yazık ki, Hamann, yalnız hoşuna gideni, yani sendikaları lassalci partiden bağımsız kılma gereğini aklında tutmuştu. Ve o, bu fikri, Marx'ın söylemesi mümkün olmayan ve o zamanki siyasi durumla hiç bir ilgisi bulunmayan bir biçimde aktardı. Kuşkusuz, Marx'ın yüreğinde, Alman İşçileri Genel Birliğinde, Lassalle'ın ardılı Schweitzer'in, uyanmakta olan Alman sendikal hareketini yanlış bir siyasal yola çekmesine razı olmamak vardı. Marx, Schweitzer'in, kurmuş olduğu sendikayı, organı olan *der Sozial-Demokrat*'ın, 14 Eylül 1869 tarihli bir makalesinde de, "Sendika, ikincil şey olarak, sıkı sıkıya ve mutlak bir biçimde birincil, başlıca şey olarak Birliğe [yani Alman İşçileri Genel Birliğine] bağımlı olmalıdır" diye açıklamış olduğu gibi, sekter lassalci partinin kaba diktatoryası altına koymaya kalkışmasına en kararlı bir şekilde karşı çıktı. Marx, Schweitzer'e yazdığı 13 Kasım 1869 tarihli bir mektupta yanlışını yüzlemişti ona: "Aslında, sınıf hareketinden, tikel sekter bir harekete bağımlı olmasını istediniz". Zaten, düşünmek gerekir ki, güçbirliği yasağı bir kez kaldırıldıktan sonra, Kuzey Almanya Birliğinde üç siyasi girişim, sendika kurma işinde başarılı olmuşlardı. Lassalci Schweitzer, (Bebel-Liebknecht yönetimi altında) Alman İşçileri birliklerinin kongresi, ve İlerici Parti (Hirsch-Duncker sendikaları), Hamann'ın, Marx'ın hoş karşıladığı beyanlarını fazla genelleştirmiş olması ve giderek, onları, gerçekten, korkunç bir şekilde bozmuş olması bağışlanabilir.[4] Ama zamanımızda, bu konuda neyle yetineceklerini bilmek zorunda olan ve Marx'ın ekonomik ve siyasi teorilerini bildikleri iddiasında olan kişiler, Marx'ın sendika anlayışının ayırıcı özelliği olarak, Hamann'ın raporunun yaptığı bu an-

[4] Kautsky henüz marksist iken, Hamann'ın bu raporunun reformist yorumuna en kararlı biçimde karşı çıkmıştı: "Bu mülakatın anlamını bozarak, sendikaların siyasi tarafsızlığı fikri yararına sonuçlara varılmak istendi, ama haksızdırlar." (Karl Kautsky. "Mezhep mi, Yoksa Sınıf Partisi mi", Neue Zeit, sayı 27, 12. yıl, s. 8, Nisan 1909.) —ed.

layışın karikatürünü yayıp durarlarsa, bu, bile bile yapılmış bir bozma, katıştırma isteğinin ve aşağılık bir siyasî hilenin ifadesidir. Bu eklerde, Marx'ın dolaysız tanıklıklarına yeterince başvurduk ve bir kez daha Cenevre kararını hatırlatmaktan başka bir şey yapacak değiliz: "Sendikaların, bu amaca yönelik her toplumsal ve siyasî hareketi desteklemeleri gerekir". Zaten, Hamann'ın Marx'ı anlamadığını gösteren başka belirtiler de vardır, örneğin, Marx'a, fabrikalarda kadınların işinin kaldırılması sorununu izlemek gerektiğini söylettiği zaman. Marx ile yapılan görüşmenin yeniden kaleme alınışında yapılması gereken düzeltme, Marx tarafından başka yerlerde alınan tutumdan kolaylıkla ortaya çıkmaktadır.

İşte Hamann'ın raporu:

Dr. Karl Marx'a sorduğum ilk soru şu oldu: "Sendikaların, eğer uzun ömürlü olmak istiyorlarsa, yeğleyin, siyasî bir derneğin egemenliği altında olmaları gerekli midir?" Cevap: "Sendikalar, eğer görevlerini yerine getirmek istiyorlarsa, hiç bir zaman siyasî bir derneğe bağlı ya da onun bağımlılığı altında olmamalıdırlar; böyle yapmak sendikalara ölümcül bir darbe indirmek olur. Sendikalar sosyalizmin okullarıdırlar. İşçiler sendikalarda eğitilirler ve sosyalist olurlar, çünkü her gün sermaye ile mücadele, onların gözleri önünde geçer. Ayrıklama yapılmaksızın bütün siyasî partiler, ne olurlarsa olsunlar, işçi yığınlarını ancak belli bir zaman için, geçici olarak şevke getirirler; tersine sendikalar ise yığınları uzun süre için ele geçirirler; yalnız sendikalar gerçek bir işçi partisini temsil etmek ve sermayenin gücüne karşı bir savunma aracı çıkarmak yeteneğindedirler. Büyük işçi kitlesi, hangi partiye ait olursa olsun, maddî durumunun iyileşmesi gerektiğini anlayacak duruma gelmiştir. Oysa bir kere işçi sınıfının durumu iyileşti mi, kendini çocuklarının ve karısının eğitimine verebilir ve çocuklarının fabrikaya gitmelerine gerek kalmaz, o kendisi, kendi kafasını daha iyi yetiştirebilir, bedenine daha iyi bakabilir, o zaman hiç aklına getirmeden sosyalist olur. ..."(*Volksstaat,* n° 17, 1869; *Alman Dülger Hareketi Tarihi,* Stutgart, 1903. c. I, s. 364 ve devamı.)

KONU DİZİNİ

ARTI-DEĞER: *Krş.* Kâr.
ARTI-EMEK: *137, 138, 141, 151.*
ARZ VE TALEP.
Birikimi telafi etme eğilimi gösterir: *116-117, 130.*
Emek değerinin sınırını saptar: *158.*
Metaların fiyatlarını belirler: *34, 35, 36-37, 109-110, 116-117, 135.*
— ve emek: *72, 84, 158-159.*
BİRİKİM.
Krş. Sermaye I ve II, Emek I.
BUNALIMLAR: *61, 79-80.*
ve ücret: *72, 153-155.*
DEĞER.
I. *(Tanımı): 43, 49, 119, 121-131.*
Sermayeyi oluşturan değişim-değerleri: *42.*

II. —*in bileşimi: 141-143.*
III. (*Belirlenmesi*)
Ücret ve iş zamanı tarafından: *123-124, 126-127.*
IV. — *ve fiyat: 18, 117, 119, 128-129, 145-147.*
V. — ve kâr: *131, 140, 146.*
VI. —in biçimi: *128.*
VII. —in ölçüsü: *74, 123.*
Krş. İşgücü.

EĞİTİM: *75.*

EMEK (İŞ).
I. (*Tanımı*).
Basit: *69, 75.*
Birikmiş: *40, 43, 45, 51.*
Değer yaratıcısı: *18, 21, 44.*
Dolaysız: *39, 43, 51.*
Meta: *30, 31, 62, 71, 154.*
Ödenmemiş: *138, 141.*
Ödenmiş: *138.*
Özgür: *32.*
Toplumsal: *123, 126.*
Üretici güçler: *127-128.*
Vasıflı: *67, 69, 159.*
Ve metaların değeri: *121-131.*
II. *Ücretli emek:*
Hayatın feda edilmesi: *30.*
Sermayeyi varsayar: *44.*
Özgür emek: *33.*
III. *İşbölümü:*
Artışı: *53-54, 55, 56, 78-82.*
Etkileri: *60.*
IV. — *Zamanı: 150-162.*
Fiyatı belirler: *38-39.*
Metaların değerini belirler: *123-124, 128-129.*
V. — *değeri:*
Krş. İşgücünün Değeri.
Değerlerin genel ölçümü: *120.*
Krş. Arz ve talep.

FAİZ: *143.*

FİYAT.
I. (*Belirlenmesi*).

Arz ile talep arasındaki ilişki tarafından: *34, 35-37.*
Rekabet tarafından: *34.*
Ücretlerin düzeyi tarafından: *118-121.* — iş zamanı tarafından: *38-39.*
Üretim masrafları tarafından: *38.*
II. (*Dalgalanmalar*): *37-38, 101-102, 103, 118, 145-146, 153-154.*
Rekabetin etkileri: *38, 53-55.*
— ve emeğin üretkenliği: *146-147.*
III. *Pazar fiyatı*: *54, 71, 117, 129-131.*
Metaların satış fiyatının bileşimi : *48-49.*
IV. — *ve değer: 17-19, 118, 128-129, 148-149.*
Krş. Ücret, Emek IV, Değer IV.

İŞÇİ.

I. (*Saptanması*).
İş kolunu zor değiştirir: *58-59.*
İşgücünü satar: *132-133.*
Sermaye yaratır: *44-45.*
Üretim masrafları: *19, 20-22.*
II. (*Durumu*): *32-33, 59-61, 147-150.*
Aralarındaki rekabet: *57-58, 68-73, 78-79.*
Yaşama faaliyeti amaç değil araçtır: *32, 62, 71.*
III. (*İlişkiler*).
İşçi sınıfı içine düşen küçük-burjuvalar: *79*
— ve köle: *32, 134-135, 138-139, 156.*
— ve makine: *59.*
— ve serf: *33, 139,*
Krş. Sermaye II, Rekabet.

İŞGÜCÜ: 39.
Meta: *30-33.*
—*nün değeri*: *22-25, 30, 134-139, 147-156.*
Belirlenmesi: *134.*
—nün pisikolojik sınırları: *156-157.*
—nün üretim masrafları: *38-39.*
Krş. Arz ve talep.

KÂR.

I. (*Kaynağı*): *135-137, 140-141.*
— ve metaların değeri: *131, 140.*
— ve üretim masrafları: *36.*
Sermaye ile birlikte büyür: *51.*

II. (*Bileşimi*): *141.*
Tutarı: *143.*
III. *Oranı: 118-119, 137-138, 144, 157-158.*
IV. *— ve ücret: 48-52, 63, 105, 119, 144, 153, 155.*
Krş. Sermaye III.

KÖLE:
— ve özgür işçi: *32-33, 134-135, 156.*
İşgücünü satamaz: *32-33, 138-139.*

META.
I. (*Tanımı*).
Değişim-değeri: *42-43.*
—ın niteliği: *122.*
II. *—ve sermaye: 42.*
III. *— ve fiyat:*
Arz ve talep tarafından belirlenen: *34, 109-110, 116-117, 130.*
—ın fiyatının bileşimi: *48.*
Rekabetin belirlediği —: *34.*
Üretim masraflarının belirlediği —: *37.*
IV. *— ve değer.*
Zamanla ölçülen —: *123.*
Metaın artı-değeri —: *141.*
Krş. İşgücü, Fiyat, Kâr, Emek I, Değer.

NÜFUS: Malthus teorisi: *77-87.*
— ve Sermaye: *84.*

PARA.
Para dolaşımı: *112-117.*
Krş. Fiyat III ve IV.

RANT: *141, 142.*

REKABET.
Alıcılar arasında: *34.*
Alıcılar ve satıcılar arasında: *34.*
İşçiler arasında: *57-58, 68-73, 78-79.*
İşçiler ile işverenler arasında: *70-71.*
İşçiler ile makineler arasında: *69, 70, 78-79.*
Kapitalistler arasında: *53, 56, 79.*
Metaların fiyatını saptar: *34-37, 53-54, 55.*
Satıcılar arasında: *34.*
Ve fiyat dalgalanmaları: *38-39, 53-55.*

SENDİKALAR: *87, 162, 167-169, 170, 171, 173, 175, 177-178.*

SERMAYE.
I. (*Tanımı*).
Bileşik bölümlerin ilişkisi: *81-86, 164-169.*
Birikmiş emek: *43, 48, 53.*
Değişim-değeri: *42.*
Toplumsal ilişkileri içerir: *29.*
Ücretli emeği varsayar: *44.*
II. (*Büyümesi*).
Bileşimi üzerinde etkileri: *80-83.*
Büyüme koşulları: *45, 46, 51, 77-79.*
Emek talebi ve birikim: *159.*
İşçinin üzerinde etkileri: *80-83.*
Kâr: *50-52.*
Ücret: *52, 53-54, 60-61, 76-79.*
III. (*Transferler*).
Fiyat dalgalanmalarıyla: *39, 109-110.*
Kârın düşüşü: *104-105.*
Krş. Rekabet, Meta, İşçi, Nüfus, Ücret.

TALEP.
Krş. Arz.

TASARRUF SANDIĞI: *68, 74.*

ÜCRET.
I. (*Tanımı*): *29, 30.*
Asgarî: *40, 72-74, 157.*
Dalgalanmalar: *48-52, 70, 71.*
Gerçek: *48.*
Göreli (izafî): *48-51, 70, 149.*
İşgücünün fiyatı: *30, 48-51, 62.*
Metaların fiyatını etkilemez: *118, 124-125.*
Nominal: *48, 49-51, 110-111.*
—lerin eşitliği: *134.*
— oranı: *113.*
Ürünün bir bölümü değildir: *31.*
II. (*Belirlenmesi*).
Arz ve talep arasındaki ilişki tarafından: *39, 62, 77, 116-117.*
Geçim araçlarının fiyatı tarafından: *39.*
İşgücünün üretim masrafları tarafından: *39.*
Sermaye kitlesi tarafından: *68.*
Yüksek ve düşük: *116-117.*
III. (*Dalgalanmalar*): Devresel yükseliş ve alçalış: *117.*

Yükseliş ve alçalış birbirini telâfi eder: *71-72.*
1° *Düşüş:*
Altın değerinin düşmesiyle: *47, 149.*
Devresel bunalımlarla: *72, 153-155.*
Geçim araçlarının çoğalmasıyla: *47.*
İşbölümünün artmasıyla: *57.*
Makine sayısının artmasıyla: *58.*
Üretici sermayenin artmasıyla: *53, 69, 82-84.*
Üretkenliğin artmasıyla: *53, 69, 82-84.*
2° *Yükseliş:*
Emek talebinin artmasıyla: *46, 77, 116-117.*
İşgününün azalmasıyla: *105-106.*
Ürünlerin fiyatının düşmesiyle: *48-49.*
Üretkenliğin artmasıyla: *148.*
Yükselme oranı: *107, 113.*
Yükselme uğruna mücadele: *97-99, 147, 152, 154.*
3° *Etkileri:*
Metaların fiyatı üzerindeki: *104, 110, 146.*
Tutarı üzerindeki: *99.*
IV. — *ve kâr:* İlişkiler: *48-52, 105, 145, 160-162.*

ÜCRETLİLİK.
— sistemi: *137, 138, 142.*
—in olumlu yanı: *88.*
—nin kaldırılması: *162.*

ÜRETİCİ GÜÇLER (büyümesi): *55, 57, 68-70, 79-81, 128.*

ÜRETİM.
I. (*Büyüme*) *güçleri: 55, 57, 69, 79, 127.*
II. *Masrafları: 37, 38, 40, 48, 55, 56, 62.*
Fiyatı belirler: *39.*
— ve işgücü: *39.*
III. —ın toplumsal ilişkileri:
Toplum: *41.*
IV. —ın tutarı: *99-112.*
— ve ücretler: *99-112.*